

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİM AÇISINDAN LOKMAN SÛRESİNİN
TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET FATİH DEDE

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslami Bilimler
Enstitü Bilim Dalı: Tefsir**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut AYDÜZ

Haziran-2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM AÇISINDAN LOKMAN SÛRESİNİN
TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Fatih DEDE

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslami Bilimler
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

Bu tez 05 / 06 /2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Yunus EKİN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet Fatih DEDE

02 Mayıs 2008

ÖNSÖZ

Lokman Sûresinin, Hz. Lokman'ın oğlunu eğitmeye yönelik nasihatlerini ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an'ın, insanı nasıl ve niçin eğittiği hakkında fikir vermesi açısından "Lokman Sûresinin Eğitim Açısından Tahlili", üzerinde durulmaya değer bir çalışma olarak görülmüştür.

Yüce Allah, insana pek çok nimetler vermiş ve buna mukâbil onu yaptıklarından sorumlu tutmuş; ona, yaptıklarının hesabının sorulacağını ve karşılığının verileceğini bildirmiştir. Ancak insanın bir rehber ihtiyacı olduğundan dolayı yüce Allah, peygamberleri aracılığı ile insanlara yapmaları ve terk etmeleri gereken şeyleri ihtiva eden mesajlarını iletmiş ve insanların Allah'a karşı ileri süreceği bir mazeret bırakmamıştır. Yüce Allah bu mesajlarla insanları eğitmeyi ve onları hem dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi murat etmiştir. Bunu Kur'an'ın genelinde görmenin yanı sıra Lokman sûresinde de bu gayenin yoğun bir şekilde işlendiğini görmekteyiz.

Eğitim çok hassas bir mesele olduğu için bu işe kalkışan kişinin günümüzün eğitim bilimlerine ait bilgileri öğrenmesinin yanı sıra âlemlerin Rabbi olan yüce Allah'ın Kur'an'da insanı nasıl eğittiğini yani Kur'anî eğitim metotlarını da öğrenmesi gerekir. Kur'anî eğitimi anlamak için de Kur'an'ın eğitim açısından incelenmesine ihtiyaç vardır. Biz de bu çalışmamızda Lokman sûresini öğretmen ve öğrenci vasıfları, eğitim metotları ve eğitimin gayeleri açısından tahlil ederek sûreden eğitimle ilgili çıkarılabilecek dersleri ve ilkeleri tespit edip açıklamaya çalıştık.

Bu çalışmamın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Davut AYDÜZ Bey'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme ve çalışma süresince maddi manevi her türlü yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Vedat EKMEKÇİ'ye ve Ahmet DİNÇER'E de şükranlarımı sunarım. Ayrıca yetişmemde katkıları olan bütün hocalarıma ve çalışmaya katkısı olan herkese de minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Mehmet Fatih DEDE

02 Mayıs 2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	Viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SÛREYLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	4
1.1. Sûrenin Adı	4
1.2. Nüzul Yeri	5
1.3. Nüzul Dönemi	5
1.4. Nüzul Sebebi	6
1.5. Sûrenin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti	6
1.2. Sûrenin Genel Muhtevası ve Bölümleri	10
1.2.1. Genel Muhtevası	10
1.2.2. Bölümleri	13
1.3. Eğitim Kavramı	14
1.3.1. Eğitimin Tanımı	14
1.3.2. Eğitimin Önemi	15
1.4. Eğitimin Gücü ve Sınırları	17
1.4.1. Kötümserler	17
1.4.2. İyimserler	17
1.4.3. Eklektikler	17
1.5. Sûrede Geçen Eğitimle İlgili Kavramlar	
1.5.1. Rab	18
1.5.2. Hidâyet	20
1.5.3. İlim	22
1.5.4. Cehâlet	23
1.5.5. İhsan	24
1.5.6. Hikmet	25
BÖLÜM 2: ÖĞRETMENİN NİTELİKLERİ AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ	29
2.1. Bilgili Olma	30

2.1.1. Genel Kültür Bilgisi	31
2.1.2. Alan Bilgisi	31
2.1.3. Öğretmenlik Meslek Bilgisi	32
2.2. Şükredici Olma	33
2.3. Motive Edici Olma	34
2.4. Anlayabilme	36
2.5. Anlatabilme	37
2.6. Sevgi Dolu Olma	39
2.7. Öğrencilere Tercih Hakkı Tanıma	40
2.8. Sabırlı ve Kararlı Olma	43
2.9. Sezgi Sahibi Olma	44
2.10. Yaşayarak Örnek Olma	45
2.11. Öğrencilere Faydalı Olabileceği Alanlarda Kabiliyetlerinden Bahsetme	49

BÖLÜM 3: ÖĞRENCİNİN NİTELİKLERİ AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ 52

3.1. Hocaya İnanma Ve Güvenme	52
3.2. Hocaya Teslim Olma	53
3.3. Mütevazı Olma	55
3.4. Saygılı Olma	56
3.5. Disiplinli Olma	57
3.6. Araştırmacı Özelliğe ve Gözlem Kabiliyetine Sahip Olma	58
3.7. İnatçı ve Değişime Kapalı Olmama	59

BÖLÜM 4: EĞİTİM METOTLARI AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ 63

4.1. Eğitimi Engelleyen Faktörleri Ortadan Kaldırma	65
4.2. Sevgiyi Hissettiren İfadeler Kullanma	65
4.3. Öğrencilere Saygı Duyma	67
4.4. Öğrencilerin İhtiyaçlarını Göz Önünde Bulundurma	68
4.5. Öğrencinin Seviyesine Göre Konuşma	70
4.6. Anlatılanları Gerekçeleştirme	72
4.7. Takrir Metodundan Faydalanma	75
4.8. Soru Cevap Metodunu Kullanma	76
4.9. Telkin Metodundan Yararlanma	79

4.10. Alternatif Sunma	80
4.11. İyi Örnekler Sunma	82
4.12. Örneklendirme	83
4.12.1. Yaşanmış Hikayelerden Kıssalar	83
4.12.2. Tasvirî Misaller	85
4.13. Tedricilik İlkesine Uyma	86
4.14. Eğitimi Plan Çerçevesinde Yürütme	89
4.15. Motive Etme	90
4.15.1. Dikkat Çekme	90
4.15.2. Edebî Sanatları Kullanma	92
4.15.3. Duyguları Harekete Geçirme	93
4.15.3.1. Ödül ve Cezaya Başvurma	94
4.15.3.2. Eğitime Olan İhtiyacı Hissettirme	96
4.15.3.3. Dünyanın Geçiciliğinden Bahsetme	98
4.16. Eğitimi Değerlere Dayandırma	99
4.17. Düşünmeye Teşvik Etme	104
BÖLÜM 5: EĞİTİMİN GAYELERİ AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ	107
5.1. Sâlih İnsan Yetiştirme	108
5.1.1. Tevhit	109
5.1.2. Kulluk	109
5.1.3. Sabır	111
5.1.4. Güzel Ahlak	112
5.1.5. İyiye ve Kötüye Karşı Duyarlılık	114
5.2. Mutlu Kılma	117
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	121
ÖZGEÇMİŞ	123

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhisselam
bkz.	: bakınız
blm.	: bölüm
çev.	: çeviren
İ.	: bin, ibn
md.	: maddesi, maddeleri
s.a.s.	: sallallâhu aleyhi ve selem
SAUİF	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
ve diğ.	: ve diğerleri
ys.	: baskı yeri yok
ts.	: baskı tarihi yok

Tezin Başlığı: Eğitim Açısından Lokman Sûresinin Tahlili	
Tezin Yazarı: Mehmet Fatih DEDE	Danışman: Prof. Dr. Davut AYDÜZ
Kabul Tarihi: 5 Haziran 2008	Sayfa Sayısı: VII (ön kısım) + 127 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslamî Bilimler	Bilimdalı: Tefsir
<p>Eğitim, insan hayatında çok önemli yeri olan bir konudur. Binaenaleyh bu konuda çok hassas olunması gerekir. Konu din eğitimi olunca daha da hassas olunması gerekir. Biz de bu çalışmamızda Lokman sûresinden yola çıkarak eğitimde bilhassa din eğitiminde uyulması gereken prensipleri ve gözetilmesi gereken hedefleri Kur'an açısından tespit etmeye çalıştık. Bu bağlamda sûrede; eğitimle ilgili kavramları, eğitimcilerin ve öğrencilerin taşıması gereken vasıfları, kullanılan eğitim metotlarını ve eğitimin amaçlarını ayrı ayrı bölümlerde ele almaya çalıştık.</p> <p>Bu çalışmayı yaparken mümkün mertebe “Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme” metodunu uygulamaya çalıştık. Bu bağlamda Kur'an'ın muhtelif yerlerinde yer alan ve bu sûrenin bazı ayetlerini izah veya te'kit edebilecek ayetleri bir araya getirip tefsir ve eğitim bilimleri açısından incelemeye çalıştık.</p> <p>Çalışma sonucunda eğitim öğretimden daha fazla verim alabilmek için öğretmenin taşıması gereken başlıca özelliklerin “bilgili, şükredici ve motive edici olma, anlayabilme ve anlatabilme kabiliyetlerine sahip olma, sevgi ve sabırla hareket etme, kararlı olma” gibi özellikler olduğunu tespit ettik. Öğrencinin de bu etkinliklerde daha iyi faydalanabilmesi için saygılı, disiplinli ve araştırmacı olması, kibir ve inattan sakınması gerektiğini tespit ettik. Bunların yanı sıra eğitimde -bilhassa da din eğitiminde- gözetilmesi gereken gayeleri, bu gayeleri elde etmek için kullanılacak bazı metotları ve bu metotları uygularken dikkat edilmesi gereken hususları da tespit ettik.</p> <p>Bu tespitlere göre de eğitimde gözetilmesi gereken gayenin insanı “sâlih (güzel ahlâk sahibi, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındıran)” hale getirip dünyada ve ahirette mutlu olmasını sağlamaya çalışmak olduğu anlaşılmıştır.</p>	
Anahtar kelimeler: Rab, Eğitim, Eğitim Metotları, Eğitimin Gayeleri	

Title of the Thesis: According to Education Analyze of Lokman Surah

Author: Mehmet Fatih DEDE **Supervisor:** Prof. Dr. Davut AYDÜZ

Date: 5 June 2008 **Nu. of pages:** VII (pre text) + 125 (main body)

Department: Main İslamic Informations **Subfield:** Interpretation

Education is very important in the human life. Everybody accept this idea. Everybody must be sensitive this matter. We determined education of regional and aims of education according to Lokman Surah of the Quran. We explained concept of education and ideal peculiarity of students, techers according to Lokman Surah.

Especially we made interpretation of Quran with Quran metod. We found explain Lokman Surah verdicts in Quran. We examined this verdicts according pedegogy and interpretation.

After this working we answered this question: How does we take yield for education and instruction? We determined aims education of regional and ideal peculiarties of students, teachers and something methods for education of regional. According to Lokman Surah: Aim of education, must be bring up human virtious .Human happies in world and after life when bring up virtious.

Key Words: Rab, wisdom, education, methods of education

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Lokman Sûresinin, Hz. Lokman'ın oğlunu eğitmeye yönelik nasihatlerini ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an'ın, insanı nasıl ve niçin eğittiği hakkında fikir vermesi açısından "Lokman Sûresinin Eğitim Açısından Tahlili", üzerinde durulmaya değer bir çalışma olarak görülmüştür.

Yüce Allah, insana pek çok nimetler vermiş ve buna mukâbil onu yaptıklarından sorumlu tutmuş; ona, yaptıklarının hesabının sorulacağını ve karşılığının verileceğini bildirmiştir. Ancak insanın bir rehber ihtiyacı olduğundan dolayı yüce Allah, peygamberleri aracılığı ile insanlara yapmaları ve terk etmeleri gereken şeyleri ihtiva eden mesajlarını iletmiş ve insanların Allah'a karşı ileri süreceği bir mazeret bırakmamıştır. Yüce Allah bu mesajlarla insanları eğitmeyi ve onları hem dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi murat etmiştir. Bunu Kur'an'ın genelinde görmenin yanı sıra Lokman sûresinde de bu gayenin yoğun bir şekilde işlendiğini görmekteyiz.

Eğitim çok hassas bir mesele olduğu için bu işe kalkışan kişinin günümüzün eğitim bilimlerine ait bilgileri öğrenmesinin yanı sıra âlemlerin Rabbi olan yüce Allah'ın Kur'an'da insanı nasıl eğittiğini yani Kur'anî eğitim metotlarını da öğrenmesi gerekir. Kur'anî eğitimi anlamak için de Kur'an'ın eğitim açısından incelenmesine ihtiyaç vardır. Biz de bu çalışmamızda Lokman sûresini öğretmen ve öğrenci vasıfları, eğitim metotları ve eğitimin gayeleri açısından tahlil ederek sûreden eğitimle ilgili çıkarılabilecek dersleri ve ilkeleri tespit edip açıklamaya çalıştık.

Kur'an ve inanan insanın vasıfları, hidayet, dalâlet, azap, yaratılış ve evrende yer alan Allah'ın varlığına dair delillerle başlayan Lokman sûresi; tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi üç temel konu üzerinde durmaktadır. Bu temel konular aynı zamanda Kur'an'ın hemen hemen her sûresinde ele alınan temel konulardır. Bu perspektiften bakıldığı zaman Lokman sûresinin Kur'an'ın bir özeti mahiyetinde olduğu söylenebilir.

Lokman s resi sözünü ettiğimiz bu genel görünümünün yanında bir de i cerdiği ahlâkî ilkelerle ve eğitici yönüyle dikkatleri çekmektedir. Hz. Lokman'ın, oğluna yönelttiği bu nasihatler aynı zamanda her Müslüman için vazgeçilmez birer ilke h kmindedir.

Yüce Allah bu s rede bize Hz. Lokman'ın kıssasını naklederek ibret almamızı ve Hz. Lokman'ın oğluna tavsiye ettiği hususları bizim de uygulamamızı istemiştir. Biz de bu çalışmamızda s reyi eğitim açısından tahlil ederek s reden çıkarılabilecek dersleri ve eğitimle ilgili ilkeleri tespit edip açıklamaya çalıştık.

Bu  alışmamızda Allah'ın arzu ettiği kulun nasıl olması gerektiğini, insanın o duruma getirilebilmesi için nasıl eğitilmesi gerektiğini ve din eğitiminin temel gayelerinin ne olması gerektiğini tespit etmeye çalışacağız. Buna bağlı olarak da birinci bölümde çalışmamıza konu olan süre hakkında genel bilgiler verip s rede geçen eğitimle ilgili kavramları tespit ederek açıklayacağız.

İkinci bölümde ise eğitim  ğretim etkinliklerinden daha fazla verim alabilmek için eğitici konumundaki kişilerin taşması gereken  zellikleri Lokman s resine göre tespit edip açıklayacağız.

  nc  bölümde de eğitim  ğretim etkinliklerinden daha fazla verim alabilmek için Lokman s resine göre öğrencinin taşması gereken özelliklerin neler olduğunu tespit edip açıklayacağız.

Dördüncü bölümde ise insanı “Allah'ın arzu ettiği insan” haline getirmek için eğitim yapılırken hangi metotlardan istifade edilebileceğini ve bu metotları kullanırken dikkat edilmesi gereken hususları ele alacağız.

Beşinci ve son bölümde de eğitimde özellikle de din eğitiminde “niçin” sorusunun cevabını vermeye çalışacağız. Buna göre eğitimden umulması gereken gayelerin ne olması gerektiğini bu s re işığında tespit edip açıklayacağız.

Çalışmanın Amacı

İnsanı Allah'ın istediği insan haline getirmek için eğitimin şart olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Ancak yapılan eğitimden en üst düzeyde verim alabilmek için eğitimcilerin ve eğitilenlerin bazı vasıflara sahip olmaları gerekir. Ayrıca eğitim yaparken hangi metotlardan istifade edilebileceğini, bu metotlardan faydalanırken dikkat edilmesi gereken hususların da iyi tespit edilmesi gerekir. Zira eğitim ciddiyet isteyen hassas bir meseledir ve bu din eğitimi olunca durum daha da hassaslaşmaktadır. Zira yanlış bir eğitim insana dünyasını kaybettirebilecekken yanlış bir din eğitimi ise kişiye hem dünyasını hem de ebedî hayatını kaybettirebilir. Binaenaleyh anne, baba, öğretmen kısaca eğitici konumundaki herkesin bu hassasiyetin farkında olması ve telafisi belki de mümkün olmayan hatalara düşmemeye dikkat etmesi gerekir. Böyle hatalara düşmemek için de eğitimi yapılacak konuyu iyi bilmenin yanında eğitim bilimini de (pedagojik formasyon) iyi bilmek ve iyi uygulamak gerekir. Yani bir eğitimci neyi; niye öğrettiğini, nasıl ve ne zaman öğreteceğini çok iyi bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekir. Bunu başarabilmek için de günümüzün eğitim bilimlerine ait bilgileri öğrenmenin yanı sıra âlemlerin Rabbi olan yüce Allah'ın Kur'an'da insanı nasıl eğittiğini yani Kur'anî eğitim metotlarını da öğrenmek gerekir. Kur'anî eğitimi anlamak için de Kur'an'ın eğitim açısından incelenmesi gerekir. Biz de bu çalışmamızda Kur'an'ın insanı nasıl ve niçin eğittiğini Lokman sûresi ışığında tespit edip açıklamayı amaçladık.

Çalışmanın Metodu

Bu çalışmayı yaparken mümkün mertebe "Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme" metodunu uygulamaya çalıştık. Bu bağlamda Kur'an'ın muhtelif yerlerinde yer alan ve bu sûrenin bazı ayetlerini izah veya te'kit edebilecek ayetleri bir araya getirip tefsir ve eğitim bilimleri açısından incelemeye çalıştık.

BÖLÜM 1: SÛREYLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Sûrenin Adı

Bu sûre Allah'ın birliğini ve O'na kulluğu bilmek, faziletli ahlâk ve edepleri emretmek, hoş olmayan çirkin söz ve tavırlardan sakındırmak sûretiyle “hikmet”in özünü idrak eden Lokman-ı Hakîm’in kıssasını ihtivâ ettiği için “Lokman sûresi” diye adlandırılmıştır.¹ Ayrıca Sûrenin bölümleri arasında en dikkat çekici bölümün Hz. Lokman’ın, oğluna yaptığı öğütleri ihtiva eden bölüm almasından dolayı -bu bölümün önemini göstermek için- sûre “Lokman” adını almıştır.²

Sûrenin adını aldığı kişi olan Hz. Lokman’ı kısaca şöyle tanıtabiliriz: Kur'an'ın tevhit ve ahiret meselelerini diliyle sunmak için seçtiği şahsiyet olan Hz. Lokman'ın kimliğine ilişkin bilgiler çeşitlidir. Kimileri O'nun peygamber, kimileriye sâlih bir kul olduğunu söylemiş olup, çoğunluk ikinci görüşü benimsemiştir. O'nun İsrailoğulları'nın yargıçlarından olduğu da söylenmiştir.³ Bir başka görüş ise şöyledir: Hz. Lokman Habeş asıllı bir köle olup neseben dördüncü batında Hz. İbrahim (a.s)’a ulaşır. Rivayete göre bin sene ömür sürmüş, Hz. Davud (a.s)’a yetişmiş ve ondan ilim almıştır. Kadılık, terzilik, çobanlık ve marangozluk gibi meslekler, icrâ ettiği meslekler arasında sayılır.⁴ Bazıları onun peygamber olduğunu kabul etse de çoğunluğa göre ise o, “veli” bir kuldür.⁵ Kur'an'da da وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ اyetinde kendisine hikmet verildiği ifade edilmektedir.⁶

Hz. Lokman; ayrıca halk arasında eski Arap geleneğinde köklü bir yeri olan, dünyevî üstünlük ve kazançlara değer vermeyen ve ruh olgunluğu için çaba gösteren bilge kişilerin bir prototipidir.⁷

¹ Vehbe Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr, Beyrut 1991, Lokman, 31/sûre girişi.

² Muhammed Ali Es-Sabûnî, Safvetü't-Tefâsîr, Beyrut ts., Lokman, 31/sûre girişi.

³ Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf Beyrut ts., Lokman, 31/12. ayet tefsiri; Seyyid Kutub, Fî zilâli'l-Kur'an, Beyrut ts., Lokman, 31/sûre girişi.

⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak dini Kur'an Dili, İstanbul 1992, Lokman, 31/12. ayet tefsiri, Muhsin Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, İstanbul 2001, s.24.

⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Faruk Harman-Mustafa Uzun, “Lokman” md., DİA, Ankara 2003, 27/205-208.

⁶ Lokman, 31/12.

⁷ Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, (çev.C. Koytuk, A. Ertürk) İstanbul, 2002, Lokman, 31/12.

1.2. Nüzûl Yeri

Resmi sıralamaya göre 31. iniş sıralamasına göre de 57. sûre olan Lokman sûresi, Abdullah ibn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Mekke'de nâzil olmuştur. Ancak bazı ayetlerin Medine'de indiğine dair birkaç rivayet vardır. Mesela Katâde'den gelen rivayete göre Lokman sûresi iki ayet (27. - 28. ayetler: “Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa...” buyruğundan itibaren bir sonraki ayetin sonuna kadarki kısım Medenî'dir.) dışında Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ise peş peşe üç ayet müstesnâdır demiştir. Bunların ilki de: “Eğer yerde olan bütün ağaçlar...” (27. ayet) ayeti olduğunu ifade etmiştir.¹ Hasan-ı Basrî'ye göre bu sûrenin 4. ayeti Medenî, geri kalan ayetleri ise Mekkî'dir. Cafer en-Nahhâs'a isnât edilen bir rivayete göre de sûrenin 27, 28 ve 29. ayetleri Medine'de inmiştir.² Râzî de namaz kılma ve zekât verme hükümlerinin, Medine'de geldiğini delil olarak gösterip bu görüşte olduğunu ifade eder.³

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki nüzûl bakımından istisnâ edilen ayetler; siyâk sibâk açısından incelendiğinde, bu ayetlerin kendilerinden önceki ve sonraki ayetlerle uyum içinde oldukları görülür. Buna dayanarak sûrenin bir defada Mekke'de indiğini söylemek de mümkündür. Dolayısıyla sûrenin tefsirine de bu açıdan yaklaşmak daha isabetli olur.⁴

1.3. Nüzûl Dönemi

Mekke döneminin ortalarına doğru nâzil olan⁵ Lokman sûresi Kur'an'ın beşer kalbine hitap ediş tarzının bir örneğini teşkil eder. Mekkî sûrelerin çoğunda olduğu gibi bu sûrede de müşriklerin inanç meselesi ele alınıp tevhit, nimetlere şükür, ahirete iman, Allah'ın indirdiklerine tâbi olma ve bunlarla çelişen inançları reddetme üzerinde durulmuştur.

Konusu dikkatle incelendiğinde görülür ki, bu sûre, İslam'a daveti önlemek ve bastırmak için zulmün başladığı ve bu gayeyle her türlü entrikanın devreye sokulduğu

¹ El-Kurtubî, El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an, Lokman, 31/giriş.

² Elmalılı, Hak dini Kur'an Dili, Lokman, 31/ Giriş.

³ Fahrüddin-i Râzî, Tefsir-i Kebir, Mısır 1938, Lokman, 31/giriş.

⁴ M. Demirci., 2001: 23.

⁵ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, Ankara. ts. Lokman, 31/Giriş

ancak şiddetin zirveye ulaşmadığı bir dönemde nâzil olmuştur. Genç mühtedilere, her ne kadar anne-baba hakkı Allah'a itaatten hemen sonra geliyorsa da, eğer onlar kendilerini İslâm'ı kabulden men edip, şirk ve putperestliğe avdet etmeleri için zorluyorlarsa onları dinlememeleri gerektiğinin anlatıldığı 14. ve 15. ayetlerle bu durum ihsâs ettirilmektedir. Aynı şeyin Ankebut sûresinde de zikredilmesi bu iki sûrenin aynı dönemde nâzil olduğunu göstermektedir. Ancak iki sûre üslup ve konu yönünden bütünüyle incelendiğinde Lokman sûresi'nin daha önce indirilmiş olduğu görülür. Çünkü bu sûrenin arka planında “şiddet” belirten herhangi bir işaret görülmezken Ankebut sûresi, vahyedildiği dönemde müslümanlara açıkça zulmedildiğini, şiddet gösterildiğini iyice ihsâs ettirmektedir.¹

1.4. Nüzûl Sebebi

Yer yer bir kısım ayetleriyle ilgili müstakil nüzûl sebepleri zikredilse de genel çerçevede Lokman sûresinin nüzûl sebebiyle ilgili olarak Âlûsî şu rivayeti nakleder: Kureyşlilerin, Hz. Lokman ve oğlu ile olan durumu ve ana-babaya iyilik hususunda soru sormaları üzerine bu sûre nâzil olmuştur.² Bu rivayet, sûrenin tamamının bu soru üzerine nâzil olduğu izlenimini vermekle birlikte sûrenin çoğu kastedilmiş olmalıdır.³

1.5. Sûrenin Önceki (Rum) ve Sonraki (Secde) Sûrelerle münasebeti

Bu sûrenin bir önceki sûre olan Rum sûresi ile irtibatı birkaç yönden açıkça görülmektedir. Bunları bu şekilde sıralayabiliriz:

- Yüce Allah Rum sûresinin sonunda: Kur'an'ın mucize olduğuna işaret ederek وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ “Biz bu Kur'an'da insanlara her çeşit misali verdik.”⁴ buyurdu. Lokman sûresinin başında ise Cenab-ı Hak: تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “İşte bunlar hikmet dolu Kitab'ın ayetleridir. O muhsinler için bir hidayet rehberi ve rahmet kaynağıdır.”⁵ diye buyurmaktadır.

¹ Ebu'l-Alâ El-Mevdudî, Tefhimu'l-Kur'an, İstanbul 1986, (çev. M. Han Kayanî ve diğ.) Lokman, 31/giriş.

² Âlûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut 1980. Lokman, 31/giriş

³ Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzûl, İstanbul 2002, s. 698.

⁴ Rum, 30/58.

⁵ Lokman, 31/2,3.

- Aynı şekilde Rum sûresinin sonunda, müşriklerin ayetleri inkâr ettiğine işaret etmek üzere Cenab-ı Hak *وَلَنْ جِنَّهُمْ بَايَةً لِيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطَلُونَ* “Eğer sen onlara karşı istedikleri bir mucizeyi getirmiş olsan dahi, o kâfirler: ‘Siz ancak, bâtil iddialar peşindediniz’ derler.”¹ diye buyururken Lokman sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: *وَإِذَا نُتِلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَآلَىٰ مُسْتَكْبِرًا* “Ona ayetlerimiz okunduğu zaman büyüklük taslayarak yüz çevirir.”² Her iki ayette de inkarcıların benzer tavrı dile getirilmiştir.
- Yüce Allah her iki sûrede de ilk defa yaratmaya ve öldükten sonra diriltmeye muktedir olduğunu ifade etmiştir. Rum sûresinde Cenab-ı Hak: *وَهُوَ الَّذِي بَدَأَ الْخَلْقَ* “Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da diriltten O’dur. Bu diriltme O’na göre pek kolaydır.”³ diye buyururken, Lokman sûresinde şöyle buyurmaktadır: *مَا خَلَقْتُمْ وَلَا بَعَثْتُمْ إِلَّا كَفْسًا وَاحِدَةً* “Sizin yaratılmanız da, tekrar diriltmeniz de bir tek kişinin yaratılması ve diriltmesi gibidir.”⁴
- Allah her iki sûrede müminlerin öldükten sonra dirilişe iman ettiklerini bildirmiştir. Kendilerine ilim ve iman nasip edilenlerin Rum sûresinde dile getirilen ölümden sonraki dirilişe inanmaları *وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِئْتُمْ فِي* “Kendilerine ilim ve iman nasip edilenler ise derler ki: Siz Allah’ın kitabınca ba’s (dirilme) gününe kadar durdunuz. İşte bugün dirilme günüdür, fakat siz bunu bilmiyordunuz.”⁵ hususu, Lokman sûresinin başlarında zikredilen *وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ* “Onlar ahirete yakînen iman edenlerdir.”⁶ ahirete yakînen iman etme durumu ile aynı şeydir.

Allah (c.c.) bu iki sûrede de, müşriklerin içinde buldukları endişeli ve dengesiz durumu; yani müşriklerin sıkıntı vaktinde Allah'a niyazda bulunup genişlik vaktinde ise O’nu inkâr ettiklerini anlatmaktadır. Cenab-ı Hak Rum sûresinde *وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا*

¹ Rum, 30/58.

² Lokman, 31/4.

³ Rum, 30/27.

⁴ Lokman, 31/28.

⁵ Rum, 30/56.

⁶ Lokman, 31/4.

رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آذَانَهُمْ مِنْهُ رَحِمَهُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ “İnsanlara bir sıkıntı dokunduğu zaman başka her şeyi unutarak yalnız Rab’lerine gönülden yalvarırlar; Sonra Allah onlara nezdinden bir rahmet ve bolluk tattırınca, bir de bakarsın ki onlardan bir kısmı Rab’lerine eş, ortak koşuyor ve böylece Allah’ın nimetlerine nankörlük ediyorlar.”¹ buyurmakta, Lokman sûresinde ise buna paralel olarak وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلْمِ دَعَا اللَّهَ “Denizde iken onları dağlar gibi dalgalar kapladığında, bütün kalpleriyle yalnız Allah’a yalvarırlar. Fakat O, onları kurtarıp karaya çıkarınca bir kısmı işi gevşetir, imanla inkâr arasında ortada kalır. Bizim âyetlerimizi gaddar ve nankör olandan başkası inkâr etmez.”² diye buyurmaktadır.

- Rum sûresinde فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ “İman edip güzel ve makbul işler yapanlar cennet bahçelerinde ağırlandı neşelenirler.”³ buyrulmaktadır. Bu da sema’ ve eğlence ile tefsir edilmektedir; Lokman sûresinde ise وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لَهْوَ الْحَدِيثِ “İnsanlardan bir kısmı boş sözlere talip olurlar.”⁴ diye buyrulmaktadır ki, bu da müzik ve eğlence aletleriyle tefsir edilmektedir.
- Yüce Allah (c.c.) iki sûre arasında “mukabele” yapmış ve Rum sûresinde müşriklerin mallarıyla iftihar etmeleri, başkalarının kendi mallarına ortak olmasını reddetmeleri meselesini zikretmiş, bu sûrede ise, oğluna alçakgönüllü olmayı ve kibri terk etmeyi tavsiye eden sâlih kul Lokman-ı Hakîm’in kıssasını zikretmiştir.

Ayrıca Rum sûresinde Rumlarla İranlıların yaptıkları iki büyük çarpışmayı zikrederken, bu sûrede ise, sabır, sulh içinde yaşama ve savaşı terk etme emrini zikretmiştir.⁵

Lokman sûresinin sonraki sûre olan Secde sûresi ile olan münasebeti ise her iki sûrenin de akidenin ilk temel esası olan “Allah’ın birliği”nin delillerini ihtiva etmiş olması

¹ Rum, 30/33.

² Lokman, 31/32.

³ Rum, 30/15.

⁴ Lokman, 31/6.

⁵ Râzî, Tefsir-i Kebir , Lokman, 31/giriş; Zuhayli, et-Tefsîrü’l-Münîr, Lokman, 31/giriş.

açısından açıkça ortaya çıkmaktadır. Lokman sûresine وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقَفُونَ “Onlar ahirete yakînen iman edenlerdir.”¹ ayetinde ifadesini bulan ikinci temel esas olan haşirle -yeniden dirilişle- başlanmış ve sûre bu ikinci temel esasla bitirildikten sonra, secde sûresine üçüncü temel esas olan risâlet -nübüvvet- konusuyla başlanmış ve şöyle buyrulmuştur: الْم تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَمْ يَقُولُونَ اقْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ “Elif, Lâ, Mim. Kendisinde asla şüphe bulunmayan bu kitabın indirilişi âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından. Yoksa: Onu uydurdu mu diyorlar? Bilakis, o gerçeğin ta kendisidir. Senden önce kendilerini uyaran hiçbir peygamber gelmemiş olan bir toplumu, doğru yolu bulmaları ümidiyle uyarman için Rabbin tarafından gönderilmiştir.”²

Aynı şekilde bu sûrenin bazı ayetleri bir önceki sûrenin şerhi ve açıklaması sayılabilir. Bu sûrelerde birbirini açıklayan ayetlere şunları örnek olarak verebiliriz:

Cenab-ı Hakk'ın Secde sûresindeki ...Sonra o işlerin neticesi sizin saydığımız yıllarla bin yıl eden bir günde O'na yükselip arz edilir.”³ ayeti Lokman sûresindeki كَيِّمَاتٍ يُخَيِّمُ عَلَيْهِنَّ كَيْدَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ السَّاعَةِ “kıyametin ilmi Allah'ın nezdindedir.”⁴ ayetini bir yönüyle açıklamaktadır.

أولم يروا أنا نسوق الماء إلى الأرض الجرز فنجرح به زرعاً “Kuru toprağı sulayıp onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri bitkileri çıkardığımızı görmezler mi?”⁵ ayeti, Lokman sûresindeki وَيُنزِلُ الْغَيْثَ “O, yağmuru indirir.”⁶ ayetinin tafsilatıdır.

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ “Her şeyi en güzel şekilde yaratan O'dur.”⁷ ayeti, Lokman sûresindeki وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ “O, rahimlerde olanı bilir.”⁸ ayetinin açıklamasıdır.

يُدِيرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ “Gökten yeryüzüne inen emirleriyle bütün işleri idare edip

¹ Lokman, 31/4.

² Secde, 32/1,2,3.

³ Secde, 32/5.

⁴ Lokman, 31/24.

⁵ Secde, 32/27.

⁶ Lokman, 31/34.

⁷ Secde, 32/7.

⁸ Lokman, 31/34.

yürüten O'dur.”¹ ayeti, Lokman sûresindeki مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا “Hiçbir nefis yarın neyi elde edeceğini bilmez.”² ayetinin açıklamasıdır.

وَقَالُوا أَنبَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَنبَا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ فَلْيَنْوَقَاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ رَجَعُونَ “Biz toprağa karışıp kaybolduktan sonra mı yeniden yaratılacağız? Derler. Hatta onlar Rab’lerinin huzuruna varacaklarını da inkâr ederler. De ki: Canınızı almaya vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz.”³ ayetleri وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ “Hiçbir canlı hangi yerde öleceğini bilmez.”⁴ ayetini bir yönüyle açıklamaktadır.⁵

1.2. Sûrenin Genel Muhtevası ve Bölümleri

1.2.1. Genel Muhtevası

Lokman sûresi Mekkî sûrelerden olması hasebiyle muhtevası da tabîi olarak Mekkî sûrelerin içeriğiyle aynı paraleldedir. Mekke döneminde vahyin üzerinde önemle durduğu nokta fertlerin kalplerinde ve kimliklerinde tevhibi yakalamalardır. Binaen aleyh Lokman sûresinde de tevhit ve ahlâk konuları üzerinde önemle durulmuştur.⁶

Sûre - سُنُّرَةُ الْحِكْمِ “Şunlar hikmet dolu Kitab’ın âyetleridir.”⁷ ayetinde ifade edildiği üzere- sonsuza kadar bakî kalacak olan hikmetli kitabı anarak başlamakla Kur’an’ın hakîm oluşu nazara verilir. Ayetlerin sonunda yüce Allah Hakîm olarak nitelenmekte ve yine Hz. Lokman’a hikmet verildiği ifade edilmektedir. Sûre adeta hikmet eksenini etrafında örgülenmektedir. Sûrede üzerinde önemle durulan ahlâk ve tevhit hususları üç temel tablo içinde muhataplara takdim edilmektedir; bunlar kitap, kâinat ve insan unsurudur.⁸

Sûreye genel olarak baktığımızda ilk dokuz ayette kitap kaynaklı olarak iman, namaz ve zekat gibi temel ahlâki faziletler özetle verilmektedir. 13-19. ayetlerde ise aynı

¹ Secde,32/5.

² Lokman, 31/34.

³ Secde, 32/10,11.

⁴ Lokman, 31/34.

⁵ Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr , Lokman, 31/giriş.

⁶ Yunus, Ekin, “Lokman Sûre’sinin Tanıtımı”, s.3, SAÜİF Dergisi, 1996, yıl:1,sayı:1.

⁷ Lokman Sûresi, 31/2.

⁸ Y. Ekin, “Lokman Sûre’sinin Tanıtımı”, s.3.

hakikatler -hakîm olarak nitelendirilen- bir insanın dilinden ilk bölümün tafsili olarak yeniden aktarılmaktadır. Yani konu beşerî zeminde işlenmektedir. İnsânî unsurun bir parçası olan fitrat ve vicdan ise 25. ve 32. ayetlerde tevhidi haykıran bir ses olarak karşımıza çıkmaktadır. 10, 11, 20 ve 29. ayetlerde de kâinat, Allah'a imana çağırان ve tevhidi anlatan bir sergi olarak takdim edilmektedir. Bu da meselenin kâinat planında yeniden ele alınmasıdır.¹ Bu ayetlerde âlemlerin Rabbi'nin bir olduğuna dair deliller getirir. Bu geniş âlemdeki eşsiz kudretin ve harikulade yaratmanın delillerini gösterir. Bunlar, kişinin anlayabileceği şekilde aynı zamanda kişiyi hayrete düşüren, Allah'ın büyüklüğünü ve gücünü göstererek kişiyi teslim olmaya sevk eden apaçık delillerdir.²

Sûreyi daha detaylı olarak ele aldığımızda ise şunları söylemek mümkündür: Lokman sûresi Peygamberimiz (s.a.s.)'in ebedî mucizesi olan Rabbanî hidayet düsturu Kur'an'ı ve insanların buna karşı tavrını beyan ederek başladıktan sonra müminlerle kâfirlerin durumunu açıklamıştır. Buna göre müminler grubu; Kur'an'da yer alan her şeyi tasdik etmekte ve böylece cenneti elde etmektedir. Alaycı kâfirler grubu ise, Kur'an'daki ayetlerden yüz çevirmekte, bilgisizce ve akılsızca Allah'ın yolundan sapmakta ve acıklı bir azapla karşılaşmaktadırlar.³

Sûre daha sonra Allah'ın birliğini ve âlemlerin Rabbi Allah'ın göz kamaştırıcı kudretinin delilleri olan âlemin ve kâinatın yaratılışını ele almıştır. Bunu Hz. Lokman'ın kıssası ve insanlara irşâta bulunmak için Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı ebedî tavsiyeleri izlemiştir. Bu tavsiyelerin başında şirki reddetmek, ana-babaya itaat, küçük ve büyük her şeyde Allah'ın murâkibesini düşünmek, namazı dosdoğru kılmak, iyiliği emretmek, münkerden nehyetmek, alçakgönüllü olmak, kibirden sakınmak, ölçülü yürümek, sesi ayarlamak gelmektedir.⁴

Cenab-ı Hak bunun ardından tevhit delillerini müşâhede etmelerine rağmen şirk üzerinde ısrar etmelerine karşı müşriklerin tekdîr edilmesi gereğine işaret etmiştir. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu ikrâr etmeleri sonra da Allah'la birlikte başka şeylere tapmaları sebebiyle müşriklerin tenâkuza düştükleri beyan edilmiştir.

¹ Y. Ekin, "Lokman Sûre'sinin Tanıtımı", s.3.

² Sabuni, Safvetü't-Tefâsîr, Lokman, 31/giriş.

³ Lokman, 31/3,9.

⁴ Lokman, 31/10.19.

Müşriklerin atalarını taklit etmeleri ve Allah'ın sayılamayacak kadar pek çok nimetlerini inkâr etmeleri hususundaki kötü durumları dile getirilerek kurtuluş yolunun, nefsi Allah'a teslim edip Sâlih amel işlemek olduğu ifade edilmiştir.¹

Sûrede daha sonra gecenin gündüze, gündüzün geceye katılması, güneşle ayın insanın hizmetine verilmesi, gemilerin denizlerde yüzdürülmesi vb. ilâhî kudrete dair bazı delillere yer verilmiş ardından müşriklerin çelişki ve nankörlükleri bir örnekle anlatılmıştır.²

Sûre, takvanın ve mutlaka gelecek olan ve hiçbir kimsenin yardıma gelmesi ümidi bulunmayan kıyamet günü azabından korkmanın emredilmesi, dünyanın zevkleri ve süslerine aldanılmaması, Allah'ın sadece kendisinin bildiği beş gayb olayına (Mugayyebat-ı Hamse'ye) dikkat çekilmesi ve Allah'ın ilmiyle bütün kâinatı kuşattığına, kâinata cereyan eden her şeyden haberdar olduğuna dikkat çekilmesiyle³ sona ermektedir.⁴

Kısaca bu sûrede şirkin anlamsızlık ve saçmalığı, tevhidin aklî oluşu ve gerçekliği anlatılmakta; insanları körü körüne atalarını taklitten vazgeçmeye, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in âlemlerin Rabbinden gelen talimatını salim kafayla düşünmeye ve âfâk ile enfüste bulunan ve mesajın hakikatine delâlet eden apaçık ayetlere dikkatle bakmaya davet edilmektedir.⁵

Bu çerçevede bu öğretinin, dünyada yahut Arap ülkesinde ilk kez sunulmuş olan ve insanların ilk kez duyduğu yeni bir öğreti olmadığını, geçmiş asırların bilgili ve hakîm kimselerinin de Hz. Muhammed (s.a.s.)'in öğrettiği bu şeyin aynısını söyleyip öğrettiklerine işaret edilmiştir.⁶

¹ Lokman, 31/ 20,28.

² Lokman, 31/ 29,32.

³ Lokman, 31/ 33,34.

⁴ Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr , Lokman, 31/giriş.

⁵ Sure ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Üzüm, "Lokman Sûresi" md., DİA, Ankara 2003, 27/209-211.

⁶ Mevdudî, Tefhimu'l-Kur'an., Lokman, 31/giriş.

1.2.2. Sûrenin Bölümleri

Sûreyi dört bölüme ayırarak tefsir edebiliriz:

Birinci bölüm 1- 11. ayetler,

İkinci bölüm 12-19. ayetler,

Üçüncü bölüm 20-28. ayetler,

Dördüncü bölüm 29-34. ayetler.

Birinci Bölüm

İlk ayetteki mukataa harfleriyle - الم - başlar, 11. ayetle sona erer. Bu bölümde kitabın hikmetli oluşundan, inanmayanların çekeceği azaptan, inananların elde edeceği mükâfatlardan ve kevnî delillerden bahsedilmiş; müşriklerden, Allah'tan başka kimselerin yarattıklarını göstermeleri istenerek onlara meydan okunmuş ve zalimlerin apaçık bir sapıklık içinde oldukları belirtilerek sona ermiştir.¹

İkinci Bölüm

Bu bölümde Hz. Lokman'a hikmet verildiği ve hikmetin hülâsâsının Allah'a şükür olduğu belirtilip Hz. Lokman'ın oğluna nasihatleri zikredilmiş ve insana; şirkten, kibirden, kaba davranışlardan, Allah'a ve ebeveyne isyan etmekten uzak durması tavsiye edilmiştir. 12-19. ayetleri kapsar.

Üçüncü Bölüm

Bu bölüm 20-28. ayetleri kapsar. Bu bölümde Allah'ın göklerde ve yerde insanın hizmetine sunduğu nimetlerden bahsedilmekte, fakat bazı insanların buna rağmen Allah hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları halde tartışıkları anlatılmaktadır. İman edip teslim olanlarla inkâr edenlerin akıbeti belirtilmekte ve Allah'ın kelimelerinin sonsuz olduğu ifade edilip bir kişiyi yaratıp diriltmekle herkesi yaratıp diriltmenin Allah için aynı olduğuna işaret edilmektedir.

¹ S.Kutup, Fî zilâli'l-Kur'an, Lokman, 31/giriş.

Dördüncü Bölüm

Sûrenin son altı ayetini (29-34) kapsar. Bu bölüm, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat eden kevnî delillerle başlar. Bu bölümde insanların zor durumda kaldıkları vakit Allah'a sığındıklarını fakat Allah onları bu zorluktan kurtardığında ise bazılarının Allah'ı unuttukları bir örnekle anlatılmış ve ayetlerin, döneke ve nankörlerin dışında hiç kimse tarafından inkâr edilemeyeceği belirtilmiştir. Bölümün sonuna doğru mal ve çocukların fayda etmeyeceği kıyamet gününden sakındırılmış ve mugayyebât-ı hamse zikredilerek, Allah'ın ilmi ve gücü belirtilmiştir.¹

1.3. Eğitim Kavramı

1.3.1. Eğitimin Tanımı

Eğitim, insanla birlikte var olan bir olgudur. Anne, baba ve çocuğun olduğu her yerde eğitim faaliyeti de olmuştur. Böylesine yaygın bir kullanım alanı olan eğitimin mahiyeti herkesin üzerinde ittifak edebileceği bir şekilde tanımlanamamıştır. Biz bu başlık altında birkaç önemli tanıma yer verip, bunların ortak noktalarını bir araya getiren bir tarife yer vermeye çalışacağız.

Eğitim; “belli bir konuda bir bilgi veya bilim dalında yetiştirme ve geliştirme”, “çocukların ve gençlerin toplumsal hayatta yerlerini almaları için gerekli bilgi beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye” manalarına gelir.² İdealist anlayışa göre eğitim, Tanrı'ya ulaştırma süreci için yapılan etkinliklerdir. Realist anlayışa göre eğitim yeni kuşak bireylere kültürel mirası aktararak onları yetişkinler toplumuna uyuma hazırlama sürecidir. Pragmatist anlayışa göre ise eğitim bireyin yaşantılarını yeniden inşa yoluyla yetiştirme sürecidir.³

Eğitim kavramı aynı zamanda terbiye kavramının karşılığıdır. Terbiye, Arapça bir kelime olup ıslah etmek, düzene koymak, yönetmek, eğitmek, gözetmek vb. anlamlara

¹ S.Kutup, Fî zilâli'l-Kur'an., Lokman, 31/giriş.

² T.D.K., Türkçe Sözlük, Ankara 2005, eğitim md.

³ Semra Ünal, Sefer Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, İstanbul 2004, s.5; Veysel Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Ankara 2004, s.2.

gelir.¹ Terbiye (eğitim) yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etkidir.² Bu etki iyi de olabilir kötü de. Fakat aslolan iyiye, güzele ve doğruya ulaştıracak bir eğitimi yapmaktır.

Yukarıdaki tanımları, şu şekilde birleştirmemiz mümkündür: Eğitim, insan davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla belli bir program dâhilinde, arzulanan değişiklikleri meydana getirme sürecidir.³ Eğitim; ferdin doğuştan gelen yeteneklerini geliştiren, insanların bilgi ve görgülerinde geçerli sayılan şeyleri yeni nesillere aktaran ve ilerde kaydedilecek tekâmülü hazırlama iddiasında bulunan en üstün görüş yüceliğini kazandırma isteğine denir.⁴

Demek ki eğitim bir süreçtir. Bireyin davranışlarını olumlu yönde değiştirmeye ve bireyin potansiyelini ortaya çıkarmaya çalışır. Eğitim ilgi, bilgi, sezgi ve sevgiye dayanır.⁵

1.3.2. Eğitimin Önemi

Bir milletin hem terakkisinde, hem de tedennisinde rol oynayan en mühim unsurlardan biri eğitimidir. “Millet ruhunu yapan maârifdir. Maâriife değer vermeyiş millet ruhunun yıkılışını hazırlar. Maârif hangi yönde yürürse millet ruhu da onun arkasından gider.”⁶ Peygamberimiz (s.a.s) de eğitimin ve öğretimin önemini vurgulama maksadıyla “muhakkak ki ben muallim olarak gönderildim.”⁷ diyerek peygamberlik vazifesini öğretmenlik olarak tavsif etmiştir. Yüce Allah da kendisini *الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allâh’adır.”⁸ ayetinde ifade edildiği gibi “Rabb” (eğiten, terbiye eden) olarak tanıtması⁹ bizlere eğitimin önemini göstermektedir.

Eğitimin fert ve toplum açasından önemi özetle maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

¹ İsfahânî, Râğıb, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1997.“Rab” md.

² Mustafa Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, Ankara 2005, s.4.

³ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.5.

⁴ Abdurrahman Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İstanbul 1999, s.20.

⁵ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s.16.

⁶ Nurettin, Topçu, Türkiyenin Maârif Davası, İstanbul 1998, s.27.

⁷ Buhari, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul ts., İlim, 34.

⁸ Fatiha, 1/1.

⁹ Davut, Aydüz, Kısa Sürelerin Tefsiri, İstanbul 2003, s.13.

- Uzun yaşantılar sonucu elde edilen kültür, bilgi ve tecrübe birikiminin sonraki nesillere aktarımı ancak eğitimle mümkündür.¹
- Ferdin sosyalleşerek topluma uyum sağlaması eğitimle mümkündür.²
- Eğitim, sosyal çevreyi düzenleyerek bireye içinde yaşayabileceği bir toplum sunar.
- İnsan kendi yeteneklerini keşfedip bunları kendi kendine geliştirme olanağına tam mânâsıyla sahip değildir. Bunu ancak eğitimle ve başkalarının yardımı ile gerçekleştirebilir. Eğitimin doğuşu da bu ihtiyaçtandır.

Kısaca bireyi kendine, vatanına ve insanlığa faydalı hale getirmek; bireyin yeteneklerini keşfedip geliştirmek ve olumsuz yönlerini geriletip kontrol altına alarak onu bunların zararından korumak ancak eğitimle mümkündür.³

1.4. Eğitimin Gücü ve Sınırları

Tarih boyunca eğitimciler, filozoflar ve diğer ilim adamlarının tartıştıkları konulardan biri de eğitimin gücü ve etki alanı konusudur. Burada sorulan sorular şudur: “Eğitimle insana her istediğimizi kazandırıp, onda olmasını istemediğimiz şeyleri de tamamen yok edebilir miyiz? Eğitimin gücü buna yeter mi? Yetmiyorsa ne kadarına yeter? Yoksa birey sadece doğuştan getirdiği özelliklerle mi yaşar?”

Bu sorulara verilen cevapları üç kategoride toplayabiliriz: İyimserler, kötümserler ve eklektikler.⁴

1.4.1. Kötümserler

Bu görüşü savunanlara göre insanı eğitimle değiştirmek mümkün değildir. İnsan doğuştan iyiye iyidir, kötüye de değiştirilemez. Eğitimle kötü davranışı değiştirmek kubbe üzerinde ceviz durdurmaya benzer ki bu da imkânsızdır.⁵

¹ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s. 5, 12.

² S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.5,7, 8.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 20, 21.

⁴ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 72-82.

⁵ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 72-82.

1.4.1. İyimserler

Bu görüşü savunanlar ise, eğitimle insana istenilen her niteliğin kazandırılabilmesine inanırlar. Bu görüşe göre insan, bal mumuna benzer. Ona eğitimle istenen her şekil verilebilir. Çocuk ana babasının yanında bir emanettir. “Temiz kalbi de her çeşit nakış ve sûretten hâli, saf ve kıymetli bir cevherdir. O her nakışa kabiliyetli olduğu gibi, meylettirildiği her şeyi de almaya elverişlidir.” görüşünü dile getiren Gazalî de¹ bu görüşü savunanlardandır.²

1.4.1. Eklektikler

Bu görüştekiler biraz iyimser, biraz da kötümserdirler. Bu görüşe göre insan dünyaya bazı potansiyellerle gelir. İnsanın fitratı hem iyiye meyillidir, hem de kötüye. Eğitimle insanda yoktan bir şey var edilemez. Var olan bir şey de tamamen yok edilemez. Eğitimle insanın ancak var olan kabiliyetleri iyiye eğilimi geliştirilebilir. İnsanda var olan kötü hasletler de kontrol altına alınıp geriletilebilir ama tamamen yok edilemez.³

1.5. Sûrede Geçen Eğitimle İlgili Kavramlar

İnsan dünyaya bir şey bilmez olarak gelmiştir. Bu durumu yüce Allah **وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونٍ** “Allah sizi analarınızın karınlarından öyle bir halde çıkardı ki hiçbir şey bilmiyordunuz....”⁴ diye buyurarak ifade etmiştir. Görüldüğü gibi başlangıçta hiçbir şey bilmeyen bir varlık olarak yaratıldığı açıklanan insan, giderek kazandığı niteliklerle şükretmesi gereken belli bir kemâle ulaşabilir. İşte bu kemâle ulaşabilme özelliği insanda potansiyel (kuvve) halindedir. Ancak yine Allah’ın nimetlerinden olan akıl, göz, kulak ve kalp gibi organların faaliyeti sonucu bu potansiyel harekete geçirilerek kemâle erişilebilir. İnsan kendi hür iradesi ile bunu gerçekleştirirse o zaman yaratılmışların en üstünü olabilecektir.

Kur’an da bu bahsettiğimiz faaliyeti gerçekleştireni “hidayete ulaşan”, bu faaliyeti gerçekleştiremeyeni de “dalalette kalan” diye nitelendirmiştir.⁵

¹ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım, İstanbul 2004, s.123.

² A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 72-82.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 72-82.

⁴ Nahl, 16/78.

⁵ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 15.

Sûrede eğitimi yakından ilgilendiren kavramlar nelerdir diye baktığımızda şu sekiz kavram karşımıza çıkmaktadır: Rab, Hidayet, İlim, Cehalet, Hak, Bâtıl, İhsan ve Hikmet.

1.5.1. Rab

Kelime olarak; mâlik, seyyid, yönetici, terbiye edici, nimet verici, islah edici gibi mânâlara gelir.¹ Kur'an-ı kerimde Rab kelimesi varlık âlemlerini yaratan, terbiye ve tenmiye eden (geliştiren), maddi ve manevi kemâle erdiren Allah'ın güzel bir ismi olarak kullanılmaktadır.² Kur'ânî bir terim olarak Rab; varlıklar âlemini yaratan, terbiye ederek geliştiren, onları maddî ve mânevî olgunluğa götüren, terbiyenin bütün gereklerine mâlik ve her şeye sahip olan Allah anlamına gelmektedir.³ Rab ismi Kur'an'da, Allah lafz-ı Celâl'inden sonra en çok kullanılan isimdir ve 968 defa geçer.⁴ Nüzûl sıralamasında ilk ayette kullanılan isim, Rab ismi olduğu gibi⁵, Kur'an'ı açtığımızda bizi ilk karşılayan sûrenin başlangıcında da yine Allah'ın onlarca ismi arasından seçilerek başa alınan Rab ismidir.⁶

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ “Allah'ın kendisine kitap, hüküm, nübüvvet verdiği hiçbir insanın kalkıp da insanlara: “Allah'ın dışında bana da kul olun” deme yetkisi yoktur. Lâkin o insanlara: “Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde rabbanî olun” der.”⁷ Ayetinde geçen rabbanîler kavramı, Rabbe/Allah'a mensup insanlar demektir. Bir insan nasıl Rabbe mensup olabilir? Ayet, bunun bilgi ile, okunan ve öğrenilen kitap sayesinde, eğitim ve öğretimle gerçekleşeceğini söylemektedir. Kitabı öğrenen ve tatbik eden insan, gelişerek Rabbe mensup hale gelir. Demek ki rab, yavaş yavaş gelişip, kemâle ulaştırmak manasına da gelmektedir. Rab kavramının içinde, öğretmek, eğitmek ve geliştirmek anlamları vardır.⁸ Bütün bunların bilgi ile olacağı gerçeği de ifade edilmiş olmaktadır. Allah'a mensup din ve ilim adamları manasına

¹ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, Rab md.; D. Aydüz, Kısa Sûrelerin Tefsiri, s.13.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.3.

³ Elmalılı, Hak dini Kur'ân Dili, Fatiha, 1/1.ayet tefsiri.

⁴ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 23, 24.

⁵ Alak, 96/1.

⁶ Fatiha, 1/1.

⁷ Âl-i İmrân, 3/78.

⁸ Elmalılı, Hak dini Kur'ân Dili, Fatiha, 1/1.ayet tefsiri.

gelen bu kişiler, ilim ile nefislerini terbiye edip geliştirirler. Rabbanî olan kişi, nefisini bilgi ile terbiye ederek geliştirdiği için ilmini, ilmini geliştirdiği için de şahsiyetini geliştirmiş olur. Buradan hareketle (rabbi'l-alemin) ifadesine “Âlemleri yaratan, yol gösteren ve öğretip eğiten” şeklinde mana verebiliriz.¹

Rab kelimesi tek başına söylendiği zaman bundan yalnızca “Allah” kastedilir, O'nun güzel isimlerinden biridir, “sahiplik ve terbiye edicilik” özelliğini ifade eder. Bu kelime “rabbü'd-dâr” (ev sahibi) gibi tamlama şeklinde başkaları için de kullanılır.² Rab kelimesinin Allah'tan başkası için izafesiz kullanımını Allah Resulü (s.a.s.) menetmiştir. Rububiyetin en başta gelen vasfı “yaratmadır.” Yaratan da elbette yarattıklarının mâliki, efendisi, nimet vericisi ve terbiye edicisidir.³

Kur'an, bu kavramın mastarı olan “terbiyeye” özel bir önem vermiştir. Rububiyet (terbiye edicilik) ilahî sıfatların en büyüğüdür. Rab, terbiyenin bütün gereklerine sahip en mükemmel ve en kuvvetli bir terbiyeci demektir. Terbiye ise, bir şeyi aşamalı olarak kemâle ulaştırmaktır.⁴

Lokman sûresinde de bu kavram *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم* “Ey insanlar, Rabbinize karşı gelmekten sakının...”⁵ ayetinde zikredilmiştir. Bu ayette de Allah'ın terbiye edici yönüne dikkat çekilmiş ve “sizi yaratıp terbiye eden Rabbinize karşı gelmeyin, onun eğiticiliğini kabul edin ve ona teslim olun ki kurtulasınız” mesajı verilmektedir.

1.5.2. Hidayet

Bu kelimenin lügat anlamı “irşâd ve delalet (rehberlik) etmek, öğretmek, açıklamak, götürmek, yol göstermek, gerçek imana götürmek demektir.⁶ Hidayet, Fussilet sûresinin 17. ayetine göre “manevî körlüğün”; Bakara sûresinin 16. ayetine göre de “dalaletin/sapıklığın” karşıtıdır. Arzulanan bir şeye götürüp ulaştıran rehberliğe hidayet

¹ Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, İstanbul 2003, 1/100-102.

² Elmalılı, Hak dini Kur'an Dili, Fatıha, 1/1.ayet tefsiri; H. Karaman, M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, Kur'an Yolu, 1/1. ayet tefsiri.

³ Sabunî, Safvet, Fatıha, 1/1.

⁴ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, Rab md.

⁵ Lokman, 31/33.

⁶ Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 1990, hidayet md; daha ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Şevki Yavuz, “hidayet” md., DİA, İstanbul 1998, 17/473-477.

denmektedir.¹ Bu kavram Kur'an'da 80 kûsur ayette "hüda", 10 kadar ayette de "hâdî" şeklinde kullanılmıştır.²

Hidayet kavramı kullanıldığı yere göre anlamı değişmektedir. Kur'an'da ilahî bir fiil, peygamberlere ait bir özellik, Kur'an'ın bir vasfı ve kulun insan olarak taşıdığı bir istidât mânâlarında kullanılmıştır.³ Hidayet; doğru yolu bulma, ilham etme, muvaffak kılma anlamlarına gelmektedir. Terim olarak hidayet; küfür, şirk ve sapıklıklardan kurtularak, İslam'ın aydınlık yoluna girmektir. Hidayet, lütuf ile olan rehberlik anlamına da gelir.⁴ Yüce Allah'ın, lütuf ve keremiyle, kuluna sonu hayır ve mutluluk olacak amellerin yollarını göstermesi veya yola götürüp muradına erdirmesidir. Zira bir ayette şöyle buyrulmuştur: قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "Dedik ki: "İnin oradan hepiniz! Artık ne zaman Ben'den size doğru yolu gösteren rehber gelir de kim ona uyarsa, onlara hiç bir korku olmayacak, hiç üzülmeyecekler de."⁵

Eğitim açısından hidayet terimini tanımladığımızda ise hidayet; en geniş manasıyla gayeye ulaştıracak hususa incelik ve tatlılıkla delalet etmek, yol göstermektir. Bu eğitimde rehberlik kavramıyla ifade edilir. Hidayet, hayır işlerinde olur. Şer işlerinde yol göstermek hidayet değildir.

Özetle hidayet; nezaket ve incelikle, kırmadan, incitmeden, gururuyla oynamadan insandaki yanlış davranışları düzeltmek ve ona iyiye, doğruya gitmesi için rehberlik etmektir.⁶

Kur'an'ın muttakilere hidayet olduğu Bakara sûresinde ifade edildiği gibi⁷ Lokman sûresinde de "muhsinlere" hidayet kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Hidayet kavramı Lokman sûresinin üçüncü ayetinde Kur'an'a sıfat olarak gelerek Kur'an'ın eğitici ve yol

¹ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 1/168,169.

² M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.29.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 16.

⁴ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, he-de-ye md.

⁵ Bakara, 2/38.

⁶ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 17.

⁷ Bakara, 2/2.

gösterici yönüne vurgu yapmıştır. هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ayetinde ifade edildiği üzere Kur'an, "Muhsin"lere bir hidayet (rehber) ve rahmettir.¹ Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı nasihatlerin yer aldığı sûrenin başında Kur'an'ın Hidayet kaynağı olduğunun vurgulanması anlamlıdır. Buna göre yüce Allah sûrenin başında Kur'an'ın Hâdî oluşunu vurgulayarak bu sûrede ve bu sûrenin belki de en dikkat çekici bölümü olan Hz. Lokman'ın nasihatleri bölümünde yapılan eğitimi nazara vermiş ve insanların bu sûreden ve bu sûredeki Hakîm insanın öğütlerinden azâmi derecede istifade etmelerini murâd etmiş olabilir. Yine Lokman sûresinde وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ayetinde de "Yine de, öyle insanlar var ki hiçbir bilgiye, yol gösterici bir rehberine veya aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışıp durur."² ayetinde de "rehber" anlamında kullanılmıştır.

Hidayet kavramının içerdiği anlamlardan biri olan rehberliğin günümüz eğitim anlayışında çok önemli bir yeri olduğunu hatta önemine binâen bu alanın başlı başına bir uzmanlık sahası haline geldiğini görmekteyiz. Zira eğitimci konumundaki kişilerin muhataplarından en yüksek oranda verim alabilmelerinin yolu öğrencinin kendisini tanıyıp hedefini en iyi şekilde tespit etmesine ve ona kilitlenmesine bağlıdır. Bu da ancak öğrenciye iyi bir rehberliğin yapılmasıyla mümkündür.

1.5.3. İlim

İlim için birçok tanımlar yapılır. Genel olarak insan zihnine (ve gönlüne) konu olan her şey demektir. Sözlük anlamıyla ilim, mutlak olarak bilmek, bir şeyin şuurla hâsıl olması, sağlam olarak bilmek, kesin olarak bilmek, deneyerek bilmek, bir şeyin gerçeğini bilmek manalarına gelmektedir.³ Kısaca ilim: Bir şeyin hakikatini idrak etmek ve mâlum olanın, olduğu hal üzere bilinmesidir. Yine ilim hakkında şu tanımlar da yapılmıştır: İlim, insanın vahiy, akıl ve duyu organları aracılığıyla elde ettiği kesin bilgidir. İlim, âhiret yolunu dosdoğru gösteren (kılavuzluk yapan) bilgiler topluluğudur. Bir başka tanıma göre ise ilim gerçeğe ve vâkıya uygun düşen inanç, bilgi ve kanaattir. Bir şeyi olduğu gibi idrâk etmektir. İlim, bilinenden gizlilik ve kapalılığın kalkmasıdır. İlim; okumak, görmek ve dinlemekle veya yüce Allah'ın ihsânıyla elde edilen

¹ Lokman, 31/3.

² Lokman, 32/20.

³ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, ilim md.

malumattır. İlim hakikati idrak etmekten, bilmekten ibarettir. İlim, amelî-dinî yükümlülöklere vukuftur ki, ancak bunların yerine getirilmesi ile tam olur.¹ Kur'an-ı Kerim'de ilim kelimesi 105 defa zikredilir. Bu kökten gelen diğer kelimelerle birlikte bu sayı, 859'u bulur. Dolayısıyla “ilim” Kur'an'da en çok kullanılan birkaç kavramdan biridir.²

Kur'an-ı Kerim'de ilim, en sık kullanılan anlamıyla, ilâhî vahiyden kaynaklanan, yani bizzat Allah'ın verdiği bilgidir. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ** “İlim, ancak Allah katındadır.”³, **وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا**, “...Rabbim, ilimce her şeyi kuşatmıştır.”⁴ İlim, Allah'tan olduğuna göre, İslam'ın tamamı ilimdir. Âlim de gerçek anlamıyla Müslüman'dır. Burada ilim, Allah'a, tam manasıyla tek gerçek olan hakka, hakikate dayandığı için mutlak ve objektif bir geçerliliğe sahiptir. Vahiyle özdeşleşen anlamıyla ilim, kesin bilgi demektir. Onun için; ilmi, yani hakka, hakikate dayanan ilâhî nur olan Allah'ın verdiği bilgiyi kabullenmeyen insana, mevki makamı ne olursa olsun câhil; bu cahillerin en meşhurlarına Ebu Cehil; böyle kişilerin oluşturduğu toplum düzenine de *câhiliyye* denir. Ebu Cehil'e, câhillerin atası anlamındaki bu ismin verilmesine sebep, bilinmesi gerekenleri, özellikle Allah'ı hiç tanıyıp bilmemesi değil; yanlış bilmesidir.

Lokman sûresine baktığımızda bu kelimenin türevi olan “Alîm” kelimesinin **إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ** “her şeyi bilen”⁶ ve **بِذَاتِ الصُّدُورِ** “kalplerdekini bilen”⁵, **إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ** “bilgi (ilim) sahibi olmadığın...”⁸ ve **بَلْ** “onların çoğu bilmezler”⁹ şeklinde kullanımını görmekteyiz. Eğitimin de

¹ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, ilim md.

² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, “ilim” md. DİA İstanbul 2000, 22/109-114.

³ Mülk, 26/67.

⁴ En'âm, 6/80.

⁵ Lokman, 31/23.

⁶ Lokman, 31/34.

⁷ Lokman, 31/6.

⁸ Lokman, 31/15.

⁹ Lokman, 31/25.

amacı eğitilene hakikati idrak ettirmektir. Bunu Hz. Lokman'ın oğluna nasihatlerinde ve nasihatlerinde öncelediği hususlarda görmekteyiz.¹

1.5.4. Cehâlet

Sözlük anlamı; bilgisizlik, bilmezliktir.² Cehâlet üç kısma ayrılır: Birincisi mutlak anlamda bilmemek, nefsin ilimden hâli olması halidir. İkincisi; bir şeye olması gerektiği şekilde değil de tam zıttına itikat etmektir. Üçüncüsü ise kasden yapması gereken şeyin zıttını yapmaktır.³

Cehâlet bilmemek, bilgi ve görgüden yoksun olmak anlamında bir mastar olup, Kur'an'da dört ayette cehâlet şeklinde, yirmi ayette de muhtelif şekillerde kullanılmıştır. Bu kavram hadislerde de sıkça kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) insanları cehâletten kurtarmak için hem sözleriyle hem de icrâatlarıyla büyük çaba sarf etmiştir. Nitekim Bedir savaşı esirlerinden fidye alma yerine on çocuğa okuma yazma öğretilmelerini fidye olarak kabul etmesi bu çabanın bir örneğidir. Birçok çağdaş araştırmacı, câhiliye dönemindeki kullanıma dayanarak câhilliğin esasında “azgınlık, serkeşlik, arzuların etkisinde kalma, hayvani içgüdülere boyun eğme kısaca barbarlık” anlamına geldiğini, bunun zıttının da âlimden ziyade ağırbaşlı, ahlâkı bütün, bu gün “medenî” diye ifade edilen “halîm”dir.⁴

Bu kavram, Lokman sûresinde lafzen geçmemekle birlikte bu manayı ifade eden başka kelimeler sûrede yer almaktadır. Örneğin Lokman sûresinin muhtelif ayetlerinde geçen *بِئْسَ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ* “hiçbir delile dayanmaksızın”, *بِئْسَ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ* “hiçbir delile, yol gösterici bir rehber ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın”⁵ gibi ifadeler cehâleti ifade eder. Allah bu ayetlerle insanları câhillikten sakınmaları için uyarılmış ve câhilce kendisine şirk koşulmamasını, kendisi hakkında tartışılmamasını ve ayetleri ile alay edilmemesini emretmiştir. Yine Lokman sûresinin 20. ayetine göre Allah'ın varlığını, birliğini ve

¹ Bilgi - Eğitim ilişkisi “Öğretmenin Taşınması Gereken Özellikler” bölümünde daha ayrıntılı olarak işlenecektir.

² T.D.K., Türkçe Sözlük, cehâlet md.

³ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, ce-he-le md.

⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “Cehâlet” md. DİA İstanbul 1993, 7/218-219.

⁵ Lokman, 31/6,15,20.

kudretinin sonsuzluğunu anlayabilmek için “ilme, yol gösterici bir rehber ve karanlıkları aydınlatan bir kitaba ihtiyaç vardır.”¹

Buna göre yüce Allah’ı tanıyıp O’nun bizden istediklerini anlayarak kurtuluşa erebilmek için bilgiye, bilgiyi algılayacak akla, bilgiyi getirip yayacak peygamber ve âlimlere ve Allah tarafından indirilen kitaba ihtiyaç vardır. Konuya eğitim açısından baktığımızda da cehâletin kişiye en büyük düşmanlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Bir atasözünde belirtildiği gibi “Akıllı düşman, câhil dosttan evlâdır.” İnsanın kendisini eğitmeyip karanlıkta kalmasının en büyük sebebi **أَفْرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ** “Baksana kendi hevâ ve hevesini ilah edineni...”² ayetinde ifade edildiği gibi nefsânî arzularına uyması ve onları yüceltip onlara mahkûm olması yani kısaca hevâ ve hevesini ilah edinmesidir. İnsan böyle yapmakla hayvanlardan da daha aşağı bir derekeye düşer.³

Eğitimin amacı da -yukarda zararlarını anlatmaya çalıştığımız- cehâleti yok etmektir.⁴ Lokman sûresine bu açıdan baktığımızda hem cenab-ı Allah’ın bizi cehâletten kurtarma amacını hem de bize örnek olması için Hz. Lokman’ın oğlunu cehâletten koruma amacıyla oğluna verdiği öğütleri görmekteyiz.

1.5.5. İhsan

Bu kelime; in’am (iyilik etme), sâlih amel işleme, işini en güzel şekilde yapma, işinde uzman olma gibi anlamlara gelir.⁵ Terim olarak ise ibadeti Allah’a hasredip ondan başka ibadete layık hiçbir varlığın bulunmadığına inanmak ve Allah’a O’nu görüyormuşçasına ibadet etmek demektir. Bu durum hadiste şöyle ifade edilmiştir: “İhsan, senin Allah’ı görüyormuş gibi kulluk etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor.”⁶

¹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.90.

² Câsiye, 45/23.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 53.

⁴ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.5.

⁵ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur’an, ihsan md.

⁶ Buhârî, İman, 37; Müslim, el-Câmiu’s-Sahîh, İstanbul 1992, İman, 57

Eğitim açısından bu sûreye baktığımızda sûredeki eğitimin hedefinin sâlih insan yetiştirmek olduğunu görürüz.¹ Sâlih insanın özelliklerinden birisi de “Muhsin (ihsan sahibi)” olmasıdır. Zira eğitimin de amacı bireyi eğiterek yapacağı işi en iyi şekilde yapmasını ve o işte uzman olmasını sağlamaktır.² Bu aynı zamanda Allah’ın emridir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ “...işlerinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah iyi iş yapanları sever..”³

Lokman sûresi bağlamında bu kavrama baktığımızda, bu kavramın sûrenin 3. ve 22. ayetlerinde “iyi-güzel davranma” anlamında iki kere kullanıldığını görmekteyiz.⁴ Bu sûreye göre الَّذِينَ يُتِمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ “Onlar namazı hakkıyla ifa ederler, zekâtı verirler, âhirete de tam olarak iman ederler.” ayetinde ifade edildiği üzere “Muhsin” olmanın; namazı hakkıyla ifa etmek, zekât vermek ve ahirete inanmaktan ibaret olmak üzere üç temel şartı vardır.⁵ Burada şunu da belirtelim ki, ihсан sıfatı takva sıfatından bir derece üstündür.⁶ Nitekim Bakara sûresinde Kur’an’ın sıfatı anlatılırken ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Rehberdir müttakîlere!”⁷ ayetinde ifade edildiği üzere Kur’an’ın muttakilere yönelik bir hidayet olduğu belirtilmiştir. Lokman sûresinde ise هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “İyi davrananlar için hidâyet rehberidir, rahmettir.”⁸ Ayetinde ifade edildiği üzere Kur’an’ın Hâdi sıfatına Rahmet sıfatı da eklenerek bu iki sıfatın muhsinlere yönelik olduğu belirtilmiştir.⁹

1.5.6. Hikmet

İlim, fıkıh, adâlet, sebep, felsefe, kâinatın inceliklerini üstün ilimlerle bilmek, lâfzî az manâsı engin, gizli sebep, fayda gibi çok çeşitli mânâlarda kullanılan Hikmet kavramı¹⁰ sözlükte akıl ve ilim vasıtasıyla hakka isabet etmek demektir.¹¹

¹ Bu konu çalışmamızın son bölümünde ayrıntılı olarak işlenecektir.

² A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 19.

³ Bakara, 2/195.

⁴ S. Kutub, Fî zilâli’l-Kur’an, Lokman, 31/3,22.

⁵ H. Karaman, M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, Kur’an Yolu, Lokman, 31/4.

⁶ Elmalılı, Hak dini Kur’ân Dili, Lokman, 31/1-5. Ayetler tefsiri.

⁷ Bakara, 2/2.

⁸ Lokman, 31/3.

⁹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.39.

¹⁰ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’an, “Ha- ke- me” md.

¹¹ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Hikmet md.

İslam âlimleri, hikmet için çeşitli tarifler yapmışlardır. Fakat çoğunluğun üzerinde ittifak ettiği tarif şudur: “Hikmet; faydalı ilim ve sâlih ameldir” Elmalılı çoğunluğun bu tarifi üzerine diyor ki: “Hem ilim, hem amel, hikmetin en esaslı manâsını teşkil eder.” İlimsiz yapılan amel, faydalı da olsa hikmet olamayacağı gibi, amelsiz olan, tatbik edilmeyen ilim de ne kadar câzip görünürse görünsün hikmet ismini almaz.¹

Hikmet'i; nazarî hikmet ve amelî hikmet olmak üzere ikiye ayıranlar da olmuştur. Nazarî hikmet; kâinatta cereyan eden ilâhî kanunları (sünnetullah, tabiat kanunları değil de tabiata ait Allah'ın takdir edip var ettiği kanunlar) tefekkür ve muhâkeme etmek yoluyla elde edilir. Kâinat, akıl sahipleri için bir kitaptır. Şuurlu kimseleri hayretlere sevk eden hikmetlerle dolu bir kitaptır.

Amelî hikmet ise, isabetli, yerinde ve faydalı olan fiillerdir. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İslam mütefekkirlerinin çoğunluğu bunları ayrı ayrı mütalâa etmemişlerdir. Faydalı ilmi sâlih amelden ayırmamışlardır. Yani kâinat sahifelerini, arz ve semâ yapraklarını ibretle tefekkür eden insan, eserden müessire, sanattan sanatkâra, nakıştan nakkâşa, sebepler âleminde o sebepleri yaratana zihnen ve fikren intikâl eder. İşte bu noktada insanın karşısına din çıkar. İnsan böylece yaratana karşı olan vazifesini öğrenir ve tatbik eder. Bu üstün tefekkür ve tatbikat (amel) onu ebedî saâdete ulaştırır.

Hikmet, Kur'an-ı Kerîm'de dört manâda kullanılmıştır:

1. Kur'ân'ın nasihatleri: **وَادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ** “Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetleri ve sizi irşâd etmek gayesiyle indirmiş olduğu kitap ve hikmeti hatırlayın, dile getirin, Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiğini pek iyi bilin.”² Bu âyetteki hikmet, nasihat ve öğüt manâsındadır. Bu manâyı âyetin siyâk ve sibâkından anlamaktayız.

¹ Elmalılı, Hak dini Kur'ân Dili, Bakara, 2/269. ayet tefsiri.

² Bakara, 2/23.

2. İnce anlayış ve ilim: Lokman süresinde şöyle buyruluyor: *وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ* “Andolsun biz, Lokman'a hikmet (ince anlayış ve ilim) verdik.”¹

3. Nübüvvet - Peygamberlik: *وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ* Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “Allah ona (Hz.Davut’a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve dilediği birçok şeyi öğretti.”² Bu ayette “hikmet” peygamberlik manâsında kullanılmıştır.³

4. Kur’ân’ın incelikleri ve sırları: *يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ* “Allah hikmeti, kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verilirse muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir.”⁴ “İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et”⁵ Bu ayetlerdeki hikmet kelimesi Kur’an’ın incelikleri ve sırları manâsındadır.⁶

Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerinde geçen hikmet kelimesini müfessirler sünnet olarak tefsir etmişlerdir. Mesela *وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ* “Kitap ve hikmeti onlara öğretir...”⁷ ayetinde geçen kitaptan maksat Kur’ân; hikmetten maksat da sünnettir.⁸ Rasûlullah (s.a.s.)’in sünnetine hikmet denmesinin bir sebebi; O’nun hikmet sahibi oluşuydu. Zira O’nun her sözünde ve fiilinde bir incelik ve manâ vardı. Kendisinden, Hakka uymayan söz ve fiil sudûr etmezdi. Az sözle engin ve çok değerli manâları dile getirirdiği için O’na Cevâmiu'l-keîm adı verilmiştir. Zaten O’nun hadislerini okuyan ve sünnetini inceleyen herkes bunu rahatlıkla müşâhede eder.

Lokman sûresine baktığımızda hikmet kavramının “hakîm” şeklinde Kur’an’a ve Allah’a izafe edildiğini görmekteyiz. *تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ* “Şunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.” ayetinde olduğu gibi Kur’an’a izâfe edildiği zaman Kur’an’ın hikmeti tazammun ettiği (içerdiği), Kur’an’daki ayetlerin hikmetli (ince, derin ve geniş) manalar

¹ Lokman, 31/12.

² Bakara, 2/251.

³ Sabûnî, Safvetü’t-Tefâsîr, Bakara, 2/251.

⁴ Bakara, 2/269.

⁵ Nahl, 16/125.

⁶ Elmalılı, Hak dini Kur’ân Dili, Nahl, 16/125.

⁷ Âl-i İmrân, 3/164.

⁸ Bkz. Beyzâvî, Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl, Beyrut, 1996. 3/164. Ayet tefsiri.

taşıdığı anlamına gelir. Aynı sıfat *وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* “O, azîz ve hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).”¹, *إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ*, “Allah, öyle azîz, öyle hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir).” ayetlerinde olduğu gibi Allah’a izâfe edildiği vakit ise O’nun hikmet sahibi olduğu ve her işi hikmetle yaptığı anlaşılır. Fakat Allah’ın hikmeti insanlarınki gibi değildir. Çünkü yüce Allah *أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ* “Allah hakimlerin hâkimi değil midir?”² ayetinde ifade edildiği gibi “ahkemu’l-hâkimîn”dir.³

¹ Lokman, 31/9.

² Tin, 95/8.

³ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’an. “Ha- ke- me” md.

BÖLÜM 2: ÖĞRETMENİN NİTELİKLERİ AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ

Bir yerde eğitim ve öğretim faaliyetinden bahsedilebilmesi için orada mutlaka bir eğitimcinin yani bir öğretmenin bulunması zorunludur.¹ Zira eğitim, eğiten ile eğitilen arasındaki ilişkiden ibarettir. Bu ikisinden biri yoksa orada eğitimden söz etmek mümkün değildir.

Öğretmenlik mesleği, körpe yavruları yetiştirip onları kendilerine ailelerine ve insanlığa faydalı bireyler haline getirdiği için kutsal bir meslektir. Bu gün saptanan 24 bin iş içerisinde en anlamlı ve en gerekli meslek öğretmenlik mesleğidir. Bir görüşe göre eğitim öğretim etkinliklerinde başarının en önemli ögesi öğretmendir.² “Âdemoğlunu beşikten alarak mezara kadar götürüp teslim eden, dünyanın en büyük mesuliyetine sahip olan insan, muallimdir.”³

Eğiticilik, الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi⁴ Allâh’adır.”⁵ ayetinde ifade edildiği üzere Allah’ın bir sıfatı olduğu gibi aynı zamanda peygamberlerin de mesleğidir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s) “Muhakkak ki ben muallim olarak gönderildim.”⁶ diye buyurarak bunu ifade etmiş ve öğretmenlik mesleğinin önemine dikkat çekmiş ve hayatı boyunca bu yönüyle bize örnek olmuştur.

Öğretmenlik sadece diplomayla elde edilebilecek bir meslek değildir. Eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunan kişinin başarılı olabilmesi için bazı kişisel, eğitsel ve meslekî niteliklere sahip olması gerekir.⁷ Bu açıdan baktığımızda insanlara birer eğitici olarak gönderilen peygamberlerin ve onların da -aynı zamandabütünâlemlerin- Rabbi (terbiye edicisi, eğiticisi) olan Allah’ın⁸ konuyla ilgili vasıflarını Ku’ran’ı dikkatle incelediğimizde tespit etmemiz mümkündür. Biz de bu bölümde Lokman sûresini bu açıdan inceleyerek bir eğitimcinin sahip olması gereken özellikleri tespit edip bunları

¹ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.27; Veysel, Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, Ankara 2004, s.138.

² S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.15, 53, 78.

³ N. Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s.63.

⁴ Rab adlı başlık altında incelendi.

⁵ Fatiha, 1/1.

⁶ Buhari, İlim, 34.

⁷ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.55.

⁸ Fatiha, 1/1.

izah etmeye çalışacağız. Bu özellikleri tespit ederken kendimizi sadece Hz. Lokman ile sınırlamayacağız. Yüce Allah'ın da kendisini Rab olarak tavsif etmesi hasebiyle O'nun da bir eğitici olarak sahip olduğu ve bizim de kendimize örnek alabileceğimiz vasıflarını tespit etmeye çalışacağız. Tabii bunun yanında Hz. Lokman'ın da bir eğitici olarak sahip olduğu vasıfları da tespit edip bunları izah etmeye çalışacağız.

2.1. Bilgili Olma

Öğretmenliğin temel unsurlarından biri de yeterli bilgiye sahip olmaktır. Zira yüce Allah, Lokman sûresinde *وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ* “Biz Lokman'a şükretmesi için hikmet verdik...”¹ diye buyurmaktadır. Bu ayete eğitim açısından yaklaşıldığında çıkarılabilecek sonuçlardan biri de eğitici olarak seçilecek kişinin o işi yapabilecek seviyede bilgiye sahip olması gerekliliğidir.² Nitekim yukarıda yer verdiğimiz ayette bize örnek bir eğitici olarak sunulan Hz. Lokman'ın da, bu özelliği (hikmet sahibi oluşu) vurgulanmıştır. Yüce Allah'ın, Hz. Lokman'ın kendi oğluna yaptığı nasihatlere geçmeden evvel Hz. Lokman'ın hikmet sahibi oluşuna dikkati çekmesi, eğiticiliğe talip olanların gerekli bilgiye ve bilgiyi kullanabilme özelliğine sahip olmaları gerektiğini gösterir.³

Ayrıca yukarıda da ifade ettiğimiz üzere en büyük eğitici olan yüce Allah da incelemekte olduğumuz Lokman sûresinde kendisini *وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* “O, azîz ve hakîmdir. (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.)” ayetinde hikmet sahibi olmakla⁴ ve *إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ* “Allah kalplerden geçen düşünceleri dahi bilir.”⁵ *إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ* “Her şeyi mükemmel tarzda bilen ve her şeyden haberdar olan Allah'tır.”⁶ ayetlerinde de her şeyi bilen anlamına gelen⁵ “Alîm” sıfatıyla tavsif etmiştir.⁶

Eğitici konumundakilerin bilgili olmaları hususuna değinmişken -sûreyle direk ilişkili olmasa da önemine binâen- konuya yaygın eğitimin yanı sıra bir de örgün eğitim açısından değinmenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Bu açıdan konuya baktığımızda

¹ Lokman, 31/12.

² Ali Muhyiddin el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm” adlı makale. El Şarki'l Evsat, (30/ 04/ 2003).

³ Hikmet ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Giriş Bölümü, Hikmet md.

⁴ Lokman, 31/9,27.

⁵ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, “ilm” md.

⁶ Lokman, 31/23,34.

bir öğretmende üç alanda yeterli bilgi arandığını görmekteyiz. Bunlar genel kültür bilgisi, özel alan bilgisi ve öğretmenlik meslek bilgisidir.¹ Bunlardan herhangi birindeki eksiklik eğitim faaliyetinin aksamasına yol açabilir.² Şimdi bu bölümleri tek tek ele almaya çalışacağız.

2.1.1. Genel Kültür Bilgisi

Kültür çok geniş bir kavramdır. Biz burada kastettiğimiz kültürü şu şekilde tarif edebiliriz: Görerek, okuyarak ve yaşayarak öğrenilip gerektiğinde kullanılabilen teorik ve pratik bilgi ve tecrübe birikimidir.³ Buna göre diğer meslek erbâbından ziyade bir eğitimci için geniş bir genel kültür bilgisi şarttır.⁴ Hele hele din gibi geniş bir alanın öğretmenliğini yapacak olanların dinin temel bilim dallarının yanında, tarihten felsefeye, psikolojiden edebiyata, fen bilimlerinden güzel sanatlara ve spora kadar her alanda kendisine yetecek kadar bilgi birikimine sahip olmaları gerekir.⁵ Zira bütün bunlar günlük hayatla bağlantılı şeyler olup bunlarla ilgili sorularla karşılaşılabilir. Bunların üstesinden de kültür ve bilgi olmadan gelinemeyeceği açıktır. O halde eğitici konumundaki herkes öğrencilere yakın olabilmek için günlük hayattan kopuk olmamalı ve hayat boyu öğrenimi benimsemelidir.⁶ Aksi takdirde öğretmen, yetiştirmekte olduğu nesiller üzerinde fazla etkili olamayacaktır.

Kısaca bir eğitimci yaptığı işte daha verimli olmak istiyorsa alan bilgisiyle yetinmeyip tarih, felsefe, edebiyat sosyoloji.... gibi ilimlerde de kendisine yetecek kadar bilgiye sahip olmalı ve kendini sürekli yenilemelidir.⁷

2.1.2. Alan Bilgisi

Her hangi bir alanda eğiticilik görevini üstlenen biri için alan bilgisinin lüzumundan bahsetmeye aslında gerek yoktur. Fakat bizim buradaki amacımız meselenin önemini hatırlatmaktır.

¹ S. Ünal, S. Ada, ÖĞretmenlik Mesleğine Giriş., s.41.

² A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve ÖĞretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 222.

³ M. Öcal, Din Eğitimi-ÖĞretiminde Metotlar, 1 s.6.

⁴ S. Ünal, S. Ada, ÖĞretmenlik Mesleğine Giriş., s.37.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-ÖĞretiminde Metotlar, s.16.

⁶ Beyza Bilgin, Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ankara 1980, s.128.

⁷ M. Öcal, Din Eğitimi-ÖĞretiminde Metotlar, s.16, 17.

Öğretmeni öğretmenlik konumuna getiren ve onu orda tutan asıl şey alan bilgisidir. Bundan dolayı öğretmen, alanında kendisini sürekli yenilemeli ve geliştirmelidir.¹ Zira bilen öğretmen kendine güvenir. Kendine güvenen bir öğretmen de görevini icrâ ederken daha rahat olup ihtiyaçlara daha iyi cevap verir. İhtiyaçlara tatmin edici cevaplar verdikçe de, karşıdakilere güven verir. Böylece eğiten ile eğitilen arasındaki iletişim daha sağlıklı olur. Bu da eğitim öğretim faaliyetlerinin verimini artırır.²

2.1.3. Öğretmenlik Meslek Bilgisi

Eğitim, insan yetiştirme sanatıdır. Bu sanatı en iyi şekilde icrâ etmek için de genel kültür ve alan bilgisinin yanı sıra o bilgiyi aktarabilmesi ve muhatapların yaşları dolayısıyla içinde buldukları zihnî, ruhî ve bedenî durumları bilip ona göre davranabilmesi zarurîdir. Bu da öğretmenlik meslek bilgisiyle (pedagojik formasyonla) mümkündür. Bundan dolayı da eğitimbilim formasyonu (pedagoji) almayan kimse öğretmen olmamalıdır.³

Hz. Lokman'ın oğluna öğüt verirken kullandığı üslup dikkatle incelendiğinde O'nun, eğitmekle uğraştığı oğlunun bedenî, ruhî ve zihnî durumunu gözettiğini görebiliriz.⁴

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Kişinin içinde bulunduğu ruhî, bedenî ve zihnî durum eğitim öğretim etkinliklerinin verimi açısından çok önemlidir.⁵ Anne, baba, öğretmen kısaca eğitici konumundaki herkesin; karşıdakine ufuk gösterebilecek, onu bilgi bakımından kuşatıp tatmin edebilecek; zihnen, bedenen ve ruhen muhatabını anlayıp ona göre davranabilecek durumda olması gerekir.⁶ Aksi takdirde yaptıkları eğitim karşıdakini tatmin etmeyecek ve akîm kalacaktır.

2.2. Şükredici Olma

Şükür; Allah'ın nimetlerine karşı memnunluk göstermek, Allah'a teşekkür etmek, minettar olmak, değerbilir olmak, methetmek, senâ ve tebcîl etmek demektir. Şükürün

¹ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56, 66.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.17, 211.

³ V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı ,139.

⁴ Bununla ilgili daha geniş açıklamaları "Eğitim Metotları Açısından Sûrenin Tahlili" bölümünde ele alacağız.

⁵ B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Ankara 2004, s.33.

⁶ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.58, 121.

zıttı ise nimeti ve mün'imi inkâr, unutmama ve nimeti gizlemektir.¹ Terim olarak ise şükür; nimeti düşünmek ve düşündüğünü açıklamak demektir.² Şükür; kalp, dil ve sâir beden azâlarıyla yapılır. Nimet verene muhabbet etmek ve itâat etmek de şükürdür. Şükreden, her nimeti Allah'ın razı olduğu yerde kullanır.

Lokman sûresinde de Hz. Lokman'a şükretmesi için hikmet verildiği ifade edilmektedir. Yani, "Allah tarafından bahşedilen parlak zekâ, basiret, bilgi ve hikmet'in başlıca amacı, insanın, Rabbi huzurunda itâat ve şükûrân tavrını benimsemesi, nankörlük ve küfrân-ı nimete düşmemesidir."³ Şükür; ifadesini yalnızca dudak ucunda bulmamalı, düşünce, söz ve davranışa yansımalıdır. Kişi; akıl ve kalbinin derinliklerinde neye sahipse Allah tarafından bahşedildiği düşüncesini taşımalı ve dili daima Allah'ın nimetlerini ikrârla meşgul olmalıdır.⁴ Allah'ın emirlerine uyup nehiyelerinden kaçınmalı, kaçınmalı, O'nun rızasını kazanmaya gayret etmeli, kullarına bahşettiği nimeti ve rahmeti anlatıp Allah'a isyan edenlerle en güzel şekilde mücadele ederek Allah'a nasıl gerçekten şükreden bir kul olduğunu amelde göstermelidir.⁵ Şükürün zıttı küfür (inkâr) ve nankörlüktür. Küfran ve nankörlük edenin bu yaptığı yalnızca kendisine zarar verir. Allah, küfrân-ı nimet sebebiyle hiçbir şey kaybedecek değildir. O müstağnidir, herhangi birinin şükûrüne muhtaç değildir. Herhangi birinin şükûrü de O'nun ilâhlığına hiç bir şey ekmediği gibi; herhangi birinin nankörlüğü ve küfrânı da insanların her neye sahipse Allah tarafından verildiği gerçeğinde hiçbir değişiklik yapmaz. Birileri Allah'ı övsün veya övmesin, O bizzat övgüye layıktır. Alemdeki her zerre O'nun Kemâl ve Hüsnüne, yaratıcılık ve rızık vericiliğine şahadet eder. Her mahlûk O'nun bu sürekli rahmetine hamd eder.⁶

Hikmet; illet ve sebepleri bilerek gayeye isabet edecek şekilde ameli ilme, ilmi de amele uydurma, münasip olan şeyi münasip yere koymaktır.⁷ Bir ayette وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا "...Kime hikmet nasib edilmişse, doğrusu, büyük bir hayra mazhar

¹ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, "şe – ke – re" md.

² B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, İstanbul 2003, 1/426.

³ Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr ,Lokman, 31/12. ayet tefsiri.

⁴ Duha, 93/11.

⁵ Şükür ile ilgili ayrıntılı bilgi için,bkz. B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 1/426 vd.

⁶ Mevdudî, Tefhimü'l-Kur'an. Lokman, 31/12. ayet tefsiri.

⁷ Bkz. Giriş Bölümü, Hikmet Başlığı.

olmuştur.”¹ diye buyrulurak hikmetin değeri belirtilmiştir. Kendisine hikmet verilene de yakışan, bu nimetin şükrünü hem sözlü hem de fiilî olarak eda etmesidir. Her nimetin en güzel şükrü kendi cinsiyle yapılır. Malın şükrü maldan infakla, bedenın şükrü namaz, oruç, cihat... gibi ibadetlerle, ilmin şükrü de o ilimle amel edip o ilmi, ihtiyaç duyanlara en güzel şekilde aktarmakla yapılır. Hikmetin (ilmin) fiilî edâsı da bu hikmetten başkalarını faydalandırmak yani eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmaktır. Bildiği halde bilgisini gizleyip başkalarına öğretmemek şükür değil nimete nankörlüktür.

2.3. Motive Edici Olma

Daha başarılı bir eğitim öğretim faaliyetinin gerçekleşebilmesi için öğretmenin taşıması gereken bir özellik de “motive edici”liktir.² Eğitim öğretim faaliyetinde, eğitim ilkelerine ne kadar titizlikle bağlı kalınırsa kalınsın, öğrencinin motivasyonu düşükse, bu faaliyetin amacına ulaşması tehlikeye düşer. Buna karşılık motivasyon arttıkça, kişinin öğrenmek için yapması gerekenlere karşı isteği ve çabası da artar. İyi eğitim, bir yandan öğrenenin iç motivasyonunu beslerken, diğer yandan da öğrenmeyi kolaylaştıracak desteği sağlayan eğitimdir. Kişi, öğrenmede başarı kazandıkça kendine güveni ve başarı beklentisi artar, bu da motivasyon düzeyini yükseltir ve eğitim faaliyetinin verimini artırır.³

Eğitim, kişinin ihtiyaçlarını ve bu ihtiyacı giderecek fırsatları algılamasına yardımcı olup performansını arttırarak elde edebileceği kazanımları fark etmesini sağlar. Bu da kişinin motivasyonunu yükseltir. Aynı zamanda kişinin motivasyonunu doğru kullanmasını ve uygun çabayla hedefe ulaşmasını da sağlar. O halde, başarılı bir eğitim faaliyetinin, motivasyonu artıran ve bu motivasyonu üst düzeyde tutarak kişiye öğrenme yolunda rehberlik yapan bir faaliyet olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre de başarılı bir eğitimci bu motivasyonu sağlayabilendir.⁴ Eğitim, kişileri öğrenmek için harekete geçirebildiği, istenen davranışları ortaya çıkarabildiği ölçüde başarılı olmuş sayılır.⁵

¹ Bakara, 2/269.

² S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.61.

³ Handan Dedehayır, “Öğrenmede Ateşleyici Güç: Motivasyon”, Kaynak dergisi, Temmuz-Aralık 2004, 20/2.

⁴ V.Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı s.138.

⁵ H.Dedehayır, “Öğrenmede Ateşleyici Güç: Motivasyon”, s.1.

Algının seçici olduğu bilinen bir şeydir. Beyin algının bu özelliği sayesinde her an dikkatimizi çekebilecek binlerce uyaran arasından, önemsiz ve işimize yaramayan uyaranları ayıklar, önemli ve bizim için değerli olanlara odaklanır. Algımızı etkileyen etkenlerin başında motivasyon gelir. Motivasyon dikkatimizi nereye odaklayacağımızı belirler. Kişi motive olmuşsa dikkatini eğitim faaliyetine odaklar. Bunun neticesinde de bu faaliyet karşısında ne tür davranışlarda bulunacağını belirler. Eğitim öğretim faaliyetleri sonrasında da kişinin davranışlarında bir değişiklik olup olmayacağı da motivasyonuna bağlıdır.¹ Bütün bunlar motivasyonun ve “motive edicilik” özelliğinin eğitimdeki önemini göstermektedir.²

Bir öğretmenin motive etme noktasında başarılı olmasının eğitim faaliyetlerine yansımısını kısaca şu maddelerle ifade edebiliriz:

- Öğrenme eylemi için gerekli olan enerjiyi harekete geçirir.
- Kişiyi öğrenme nesnesine yöneltir.
- Öğrenmeyi engelleyecek uyaranları elemeye yarar.
- Öğrenilen bilginin hatırda kalmasını kolaylaştırır.
- Yeni bilginin eski bilgilerle bütünleşmesini sağlar.
- Kavramlar arasında ilişki kurulmasını pekiştirir.
- Bilgilerin uzun-dönemli bellekte saklanmasını sağlar.³

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman’ın oğluna nasihat ederken nasihatlerinin tesir derecesini arttırmak için oğlunu motive ettiğini görmekteyiz. Örneğın يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ حَرْدَلٍ فَنُنْكَنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ “Evladım, yapılan iş; bir hardal tanesi kadar küçük de olsa, bir kayanın içinde saklı da olsa, yahut göklerin veya yerin herhangi bir noktasında bile bulunsa, mutlaka Allah onu meydana çıkarır. Allah öyle Latîf, öyle Habîr’dir (ilmi gizliliklere pek kolay bir tarzda nüfuz eder).”⁴ ayetinde Hz. Lokman, oğlunun günahlardan sakınıp hayra yönelmesi için yüce Allah’ın Habîr oluşunu nazara vermiştir. Böylece Hz. Lokman, oğlunun kendisini sürekli olarak Allah’ın murâkabesi altında hissetmesini

¹ H. Dedehayır, “Öğrenmede Ateşleyici Güç: Motivasyon”, s.3.

² “Eğitimde Motivasyonu Sağlamanın Yolları” “Eğitim Metodları açısından Sûrenin Tahlili” bölümünde işlenecektir.

³ H. Dedehayır, “Öğrenmede Ateşleyici Güç: Motivasyon”, s.3.

⁴ Lokman, 31/16.

sağlayıp günahlardan mümkün mertebe korunmasını sağlamaya çalışmıştır. Yine وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ “Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalimli çalimli yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.”¹ ayetinde Hz. Lokman, oğlunu “Allah’ın sevmesine mazhar olmayla” motive ederek bazı davranışlardan sakındırmaya çalışmıştır. Zira inançlı biri için bundan -Allah tarafından seilmekten- daha değerli bir şey yoktur. Hz. Lokman da oğluna Allah’ın kimlerini sevemediğini anlatarak Allah tarafından sevilmenin yolunu göstermiş ve sakınılması gereken kötü davranışlardan sakındırmaya çalışırken oğlunu inançlı biri için en önemli şey olan “Allah’ın sevgisine mazhar olma” ile motive etmiştir. Ayrıca alemlerin Rabbi (terbiye edicisi) yüce Allah da sûrenin muhtelif yerlerinde insanların motive olup hidayete ermeleri için cennet ve cehennemden söz etmiş² ve bazı isimlerine/sıfatlarına yer vermiştir.³ Örneğin Allah’ın Habir (her şeyden haberdar olan) ismi üç ayrı yerde zikredilmiştir.⁴ İnsanlar Allah’ın bu sıfatını hakkıyla idrak edip akıllarından hiç çıkarmamaları halinde günah işleme ihtimallerinin azalacağı muhakkaktır.

2.4. Anlayabilme

Öğretmenlikte başarı sağlıklı bir iletişime bağlıdır. Çünkü eğitim faaliyeti iletişime dayanan bir faaliyettir. İletişim ne kadar sağlıklı olursa bu faaliyetten alınacak verim de o oranda artar.⁵ İletişimde de karşıdakini anlama noktasında asıl yükü öğretmen çeker. Öğretmen öğrencisini çok iyi anlayabilmelidir.⁶ Hatta bazı durumlarda öğrenci kendini iyi ifade edemeyebilir. Ayrıca öğrenciden gelen mesajlar bazen sözsüz de olabilir. Bunun için öğretmen öğrencilerin jest ve mimiklerini, tavırlarını kısaca beden dillerini de iyi anlamalıdır. Böyle durumlarda öğretmen bilgi ve tecrübesini devreye koyup öğrenciyi anlamaya çalışmalıdır.⁷ Bunun temel sebebi de eğitimin çift taraflı bir faaliyet oluşudur.

¹ Lokman, 31/18.

² Bkz. Lokman, 31/6,7,8,20,24.

³ Bkz. Lokman, 31/9,12,16,23,26,27,28,29,30,34.

⁴ Lokman, 31/16, 29, 34.

⁵ Mualla Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Ankara 2005, s.164.

⁶ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.68, 110, 111.

⁷ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.27

Öğretmenin alan bilgisi ve anlatma kabiliyeti çok iyi olabilir. Ancak öğrencilerin ihtiyaçlarını ve anlatılanları anlama derecelerini bilmek de yapılan işin verimliliği için şarttır. Bu ise öğrenciden gelen mesajları doğru anlayıp doğru yorumlamakla mümkün olabilir.¹

Bir aydın kişi mesleği olan öğretmenlikte, kişinin okuduğunu duyduğunu ve gördüğünü de tam manasıyla anlayabilmesi çok önemlidir.² Zira kişi yeni bilgilere; okuduklarını, duyduklarını ve gördüklerini doğru anlayıp özümsemekle ulaşabilir. Özellikle din eğitiminin sahasına giren bazı soyut konular, anlaşılması en zor konulardandır. Bir konuyu da tam anlamadan gerçek manada anlatıp kavratılmak mümkün değildir.³ Bu ise sağlıklı bir iletişimi gerektirir.

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda Allah'ın bizi pek çok ayette gözleme davet ederek bizden hakikatlere körü körüne değil de anlayarak ve kavrayarak iman etmemizi istediğini görmekteyiz.⁴ Ayrıca bir başka ayette de yüce Allah yarattıklarını her yönüyle yönüyle tanıdığını şöyle ifade etmektedir: “أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ” “O yarattığı mahlûkunu hiç bilmez olur mu? (İlmi her şeye nüfuz eden, her şeyden haberi olan) Latîf ve Habîr O'dur.”⁵ Ayrıca Hz. Lokman'ın da oğlunu çok iyi anladığını ve ona göre konuştuğunu nasihatlerindeki üslubundan anlayabiliriz.

2.5. Anlatabilme

Öğretmenlik için yeterli alan bilgisine sahip olmak ve muhatabı anlayabilmek de tek başına yeterli değildir. Anladığını anlatabilmek de çok önemlidir. Bu kabiliyete sahip olmadan verimli öğretmenlik yapabilmek mümkün değildir.⁶ Öğrencilere bilgileri sunmak bir sanattır. Öğretmenin konuyu sunması öğrencinin anlatılanları anladığı anlamına gelmez. Usta öğretmen öğrencilerin konuyla ilgili hazır bulunuşluk seviyelerini ve anlatılanları anlayıp anlamadıklarını sağlıklı bir şekilde tespit edip ona

¹ Daha geniş bilgi için bkz: M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.26,27.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.16,17.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 225.

⁴ Lokman, 31/10, 20, 29 ve 31. ayetler.

⁵ Mülk, 67/14.

⁶ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.27.

göre sözel ve bedensel dili en iyi şekilde kullanabilmelidir.¹ Aktarılan bilgi, duygu ve düşünceler bir yanlışlığa yol açmadan ve hiçbir şüpheli nokta kalmayacak şekilde bütün boyutları ile anlaşılır ve yorumlanabilirse iletişim amacına ulaşmış olur. Aksi takdirde alıcı ile kaynak arasında kopukluk olur ki bu da iletişimin sağlıklı olduğunu gösterir.² Onun için kişi eğitim yapacağı dili çok iyi bilip etkili bir şekilde kullanabilmeli, akıcı anlaşılır ve güzel konuşabilmelidir.³ Özellikle soyut kavramların anlatımında bu kabiliyetin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır.⁴ Bu husus ilerde daha detaylı olarak ele alınacaktır.⁵

Halk arasında yaygın olan “ilmin, karşıdakine anlatabildiğin kadardır.” sözü konumuz açısından oldukça anlamlıdır. Evet, öğretmenlikte ne kadar bildiğimizden ziyade ne kadar anlatabildiğimiz, kavratıldığımız önemlidir. Ayrıca Hz. Musa (a.s.)’ın قَالَ رَبِّ اَشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي وَاَحْلِلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي “Ya Rabbî, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözöver şu dilimin bağı. Ta ki anlasınlar sözümü!”⁶ duasında da bu işin önemini görmekteyiz. Hz. Musa Allah’tan vahiy almasına ve yeterli ilme sahip olmasına rağmen anlatabilme kaygısı taşıdığını ve bu konuda Allah’tan yardım istediğini görmekteyiz. Zira O’nun ne kadar bildiği değil kavmine ne kadar anlatabildiği önemlidir. Hz. Muhammed de (s.a.s.) “İnsanlara akıllarının alacağı kadar konuşun”⁷ diye buyurarak bu hususun önemine dikkat çekmektedir.

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda -oğlundan hiç soru gelmemesi hasebiyle- Hz. Lokman’ın oğlunun anlayabileceği şekilde konuştuğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca Hz. Lokman, oğluna, iyiliği yayıp kötülükten sakındırmayı öğütledikten⁸ sonra وَأَغْضَضْ مِنْ صَوْتِكَ “Konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma!”⁹ hatırlatmasında bulunmuştur. Bu da Hz. Lokman’ın “anlatma” işine önem verdiğini ve oğlunun “iyiliği yayıp kötülükten sakındırma” işini yaparken daha etkili olup insanların gözünde itici hale

¹ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.44,59, 110, 111; V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.140.

² M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler s.164.

³ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56.

⁴ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 205, 206.

⁵ Bkz. Sürenin “Eğitim Metotları Açısından Tahlili” bölümü.

⁶ Tâ-hâ, 20/25,26,27,28.

⁷ Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, Beyrut 1982, 1/225.

⁸ Lokman, 31/17.

⁹ Lokman, 31/19.

gelmemesi için sesini ayarlamasını ve bağırmasını oğluna tavsiye etmiş olabileceğine bir işarettir.

2.6. Sevgi Dolu Olma

Sûreye göre eğitimcinin taşıması gereken bir diğer vasıf da “sevgi dolu olma”dır.¹ Sevgi Sevgi bütün eğitim faaliyetlerinde vazgeçilmez bir öğedir.² Eğitimde başarı; çalışma, azim, kararlılık, sabır gibi unsurlarla temin edilebilir. Bütün bu hasletlerin varlığı ise sevginin varlığına bağlıdır. Öyle ise eğitimin temeli sevgidir.³ Mesleğini, talebeyi ve öğretmenlik yaptığı dersi sevmeyen bir öğretmen, bu işte başarılı olamaz.⁴ Bu işi sırf maddi çıkarlar için yapanların başarısız ve mutsuz olmaları kaçınılmazdır.

Öğretim kafaya, eğitim ise daha çok kalbe, gönüle hitap eder. Binaenaleyh muhataplarımızın gönlüne, kalbine hitap etmeliyiz.⁵ Bunlara kalıcı tesir ise sevgiyle olur. O yüzden eğitim -özellikle din eğitimi- korkuya değil sevgiye dayandırılmalıdır. Sevgi dolu kalple eğitilen çocukların kendilerine güvenleri artacaktır. Yeterli ilgi ve sevgiyle yetişen bireyler de yetişkinliklerinde çevrelerine o şekilde davranırlar.⁶

Meseleye din eğitimi açısından yaklaşıldığında da çocukların din eğitiminde Allah korkusundan ziyade Allah sevgisini ön plana çıkarmanın gereğini ifade etmek gerekir.⁷ Evet özellikle küçük yaşlardaki çocuklar eğitilirken Peygamberimiz (s.a.s.)’in: “Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.”⁸ hadisini göz önünde bulundurmamız gerekir. Buna bağlı olarak da korkudan ziyade sevgiyi, cehennemden ziyade cenneti, gazaptan ziyade merhamet ile şefkati ve azaptan ziyade de affi ve mağfireti ön plana çıkarmak doğru olur.⁹ Hiç şüphesiz her şeyin kıymeti zıttıyla daha iyi iyi anlaşılır. Bunun için Allah korkusu inzâr (uyarı) mahiyetinde ölçülü olarak

¹ Eğitimde sevginin yeri ve önemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.146-155.

² B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri,1/395,

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 14.

⁴ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56.

⁵ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım, s.169.

⁶ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.60.

⁷ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.59,60.

⁸ Buhari, İlim,11; Müslim, Cihad, 7.

⁹ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım, s.134-138.

verilmelidir. Ancak bunun daha sonraki yıllara bırakılması daha doğrudur.¹ Zira bunun sağlıklı olarak anlaşılması için muhatapların belli bir olgunluğa erişmeleri gerekir.² Allah korkusunun verilmesinde zaman ve doz iyi ayarlanmadığı takdirde -bilhassa çocuklarda- Allah'a karşı korkuyla karışık öfke duygularının gelişmesine sebep olabilir.³

Bu açıdan sûreye baktığımızda Hz. Lokman'ın, oğluna tavsiyelerinde takip ettiği üslubun sevgiye dayandığını görürüz. Nitekim Hz. Lokman üç ayrı yerde ve üç ayrı konuda oğluna tavsiyede bulunurken يَا بُنَيَّ “ey oğulcuğum (evladım)” diye hitap ettiğini görürüz.⁴ Arapça'da burada kullanılan şekliyle bu kelime bir babanın oğluna karşı söz söylerken sevgiyi ve şefkati hissettiren, en yoğun duygu yükü taşıyan bir kelimedir.⁵ Zaten bu kelimenin kullanıldığı ism-i tasgîr kalıbı da sevgi için kullanılır.⁶ Aynı ifadeyi Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e⁷, Hz Nuh'un kendi oğluna⁸ ve Hz Yakup'un oğlu Hz. Hz. Yusuf'a⁹ olan hitaplarında da görmekteyiz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki başarılı öğretmen olabilmenin önemli şartlarından biri mesleğe, branşa ve bilhassa da öğrenciye karşı “sevgi dolu olma”dır.¹⁰

2.7. Öğrenciye Tercih Hakkı Tanıma

Daha başarılı bir eğitim için öğretmenin taşıması gereken özelliklerden biri de öğrenciye tercih hakkı tanıma, baskıcı ve zorba tavırlar takınmama özelliğidir.¹¹ Zira eğitim, kişinin davranışlarında istedik davranışlar meydana getirme sürecidir.¹² Bu ise kişinin kendi isteği ile mümkündür. Yapılan araştırmalarda da öğrencilerin demokratik tutumlu öğretmenleri daha çok sevdikleri görülmüştür.¹³ Bu yüzden eğitimciler eğitim

¹ M.Emin. Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım., s.51.

² Daha geniş bilgi için bkz.: Halis Ayhan, Din eğitimi ve Öğretimi, Ankara 1985, s.106 vd.

³ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, s.138.

⁴ Lokman, 31/13,16,17.

⁵ Kurtubî, a.g.e., 31/13. ayet tefsiri.

⁶ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 94, 95.

⁷ Saffât, 37/102.

⁸ Hüd, 11/42.

⁹ Yusuf, 12/5.

¹⁰ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56.

¹¹ Daha geniş bilgi için, bkz. M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.105, 141 vd.

¹² S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.5.

¹³ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.61, 67.

ortamında demokratik bir hava oluşturmalıdır.¹ Öğrenciler tarafından sevilmenin eğitimin başarısına etkisi zaten bilinen bir gerçektir. Zaten zorlamayla öğrenciye davranış kazandırılması mümkün değildir. Kazandırılrsa dahi kalıcı olması beklenemez. Çünkü baskı kalkar kalkmaz zorla kazandırılan davranış terk edilecektir. Hatta tepki olarak eskisinden daha kötü davranışların ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir.² Bu yüzden eğitimciye düşen öğrenciye kazandırmak istediği şeyleri en güzel şekilde anlatmak, anlattıklarını gerekçelendirmek ve anlattığı şeylerin uygulanıp uygulanmamasında karşılaşılabilecek neticeleri haber verip tercihi öğrenciye bırakmaktır.

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda yüce Allah'ın وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ “Andolsun biz Lokman'a “Allah'a şükret” diye hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır.”³ diye buyurarak şükretmenin gereğini ve şükredip etmemenin neticelerini ifade edip şükür tavsiye ettiğini ancak insanları iradelerinde -yaptıklarının neticesine katlanmaları şartıyla- serbest bıraktığını görmekteyiz.⁴ Yine yüce Allah'ın dine girmede insanların zorlanmaması gerektiğini لا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ إِتْمَسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Dinde zorlama yoktur. Doğru yol, sapıklıktan, hak bâtıldan ayrıлып belli olmuştur. Artık kim tağutu reddedip Allah'a iman ederse işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir, bilir.”⁵ diye buyurarak ifade etmiştir. Ancak burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus var ki o da şudur: yüce Allah وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ “Ona hayır ve şer yollarını göstermedik mi?”⁶ ayetinde belirtildiği gibi insanlara iki şık sunmuş ve bunlardan birinin faydalarını ve doğruluğunu peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla anlatarak o şikkı tercih etmeyi tavsiye etmiştir.⁷ Lokman sûresinde geçen وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدْ إِتْمَسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ نُمِيعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ “Kim etrafına hep iyi davranarak yüzünü ve özünü Allah'a teslim ederse o kimse, en sağlam tutamağa sarılmıştır. Bütün

¹ V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.142.

² M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, s.148.

³ Lokman, 31/12.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Elmalılı, Hak dini Kur'an Dili, 31/12. ayet tefsiri.

⁵ Bakara, 2/256.

⁶ Beled, 90/10.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 2/256. ayet tefsiri.

işlerin sonu Allah'a raci olur. (Kararlar onun divanından çıkar.) Her kim de dini inkâr ederse, onun küfrü seni üzmesin. Sonunda bize dönecekler ve biz de onlara yaptıkları her şeyi bir bir bildirip karşılığını vereceğiz. Allah kalplerden geçen düşünceleri dahi bilir. Biz onlara kısa bir süre ömür sürme imkânı veririz, ondan sonra da şiddetli bir azaba mahkûm ederiz.”¹ ayetleri de bu ayetleri açıklar/destekler mahiyettedir.

Yine şu ayetler de aynı hususa dikkat çekmektedir: وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا “Eğer senin Rabbin dileyseydi, dünyada ne kadar insan varsa hepsi imana gelirdi. Ama bunu istemedi. Şimdi sen mi, imana gelsinler diye insanları zorlayacaksın?”² وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا “De ki: İşte Rabbiniz tarafından gerçek geldi. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Şu da bir gerçektir ki Biz o zalimlere, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan müthiş bir ateş hazırladık. Eğer susuzluktan feryat edecek olurlarsa kendilerine erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su verilir. O ne fena bir içecektir ve cehennem ne fena bir barınaktır!”³ Bütün bunlar dinimizde zorlamanın olmadığını göstermektedir. Zira iradenin devre dışı bırakılması imtihan sırrına muhaliftir.

Tüm bunlardan anlaşılıyor ki eğitimci konumundakiler Allah ahlâkıyla ahlâklanarak eğitimde zorlamadan kaçınmalı ve muhatabına tercih hakkı tanımalıdır.⁴ Allah'ın ahlâkı ahlâkı da Kur'an'dan, Kur'an da عَظِيمٌ “Ve sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!” ayetinde yüce bir ahlâk üzere olduğu ifade edilen⁵ ve Kur'an ahlâkını en iyi şekilde temsil eden Hz. Muhammed (s.a.s.)'den öğrenilebilir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Bir eğitimciye düşen “apaçık tebliğ”dir. Ayette de peygamberlerin vazifesi الْبَلَاغُ الْمُبِينُ “Elçinin görevi imana zorlamak değil, sadece açıkça tebliğ etmektir.”⁶ diye açıklanmıştır. Peygamberlerin varisleri olan

¹ Lokman, 31/22,23,24.

² Yunus, 10/99.

³ Kehf, 18/29.

⁴ Bu konuda “Eğitim Metotları Açısından Sürenin Tahlili” bölümünde daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.

⁵ Kalem, 68/4.

⁶ Ankebut, 29/18.

âlimlerin¹ (eğitimciler de buna dâhil edebiliriz.) de vazifesi zorlama değil en güzel şekilde anlatmaktır.

2.8. Sabırlı ve Kararlı Olma

Zor bir meslek olan öğretmenlikte istenen ölçüde başarılı olmak kolay değildir. Bundan dolayı her öğretmenin sabırlı, kararlı ve azimli olması gerekir.² Sabır; kişinin nefsinin hevâ ve hevesine meyletmeyip kendisini faydasız şeylere karşı muhafazaya kâdir olması, bela ve musibetlere karşı sebât göstermesi, nefsinin aklın ve dinin gerekli gördüğü ölçüde hapsedmesi,³ bir musibete uğrayanın acıya ve zorluğa katlanıp telâş ve feryat etmeden elinden geleni yapıp sonunu bekleyerek tahammül ile katlanmasıdır. Yüce Allah da sabrın önemine pek çok ayette işaret etmiş ve sabırlı olmayı müminlerin önemli vasıflarından biri olarak saymıştır.⁴

Sabır bütün insanlara lazım olmasının yanı sıra özellikle iyiyi, güzeli ve doğruyu bilip bunları tavsiye ederek öğretmeye çalışan bir öğretmene daha çok lazımdır. Zira öğretmen anlattıklarına uyulmadığını görünce çok üzüldü bu işten pes etme derecesine gelebilir.⁵ İşte sabrın önemi de burada ortaya çıkar. Sabırlı ve kararlı olan bir öğretmen bu gibi durumlar karşısında yılmadan azimle çalışmaya ve gayret etmeye devam eder.⁶

Lokman sûresinde de Hz. Lokman, oğluna يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ “Evladım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış, ve başına gelen sıkıntılara sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir.”⁷ diyerek musibetlere karşı sabırlı olmayı öğütlemiştir. Yüce Allah Allah tarafından “hikmet verilmiş kişi” olarak takdim edilen birinin⁸ kendi uymadığı bir şeyi başkasına tavsiye etmesi beklenemez. Demek ki eğitimcilerde güzel bir örnek olarak sunulan Hz. Lokman da bu özelliğe sahiptir.

¹ Ebu Davud, es-Sünen, İstanbul, 1992. İlim/1, Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992. İlim/19, İbn-i Mace, es-Sünen, İstanbul 1992. Mukaddime/17.

² A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 226; S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56, 68.

³ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, “sa-ba-re” md.

⁴ Bkz. Bakara/177; Hac 22/35 ve Ahzâb 33/35.

⁵ Sabır ve Eğitim İlişkisi için Bkz. B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 1/241.

⁶ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 273.

⁷ Lokman, 31/17.

⁸ Lokman, 31/12.

Ayrıca Hz. Lokman'ın oğluna ibadetleri yerine getirip iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma konusunda sabrı tavsiye etmesi eğitim açısından bizler için anlamlı bir mesajdır. Bu tavsiyeden eğitim açısından çıkarılabilecek bir anlam da şudur: Bir nevi eğitim olan iyiliği emredip, kötülüğü önlemeye çalışmak kolay değildir. Bu işle meşgul olan kişinin başına bu işten dolayı birtakım musibetlerin gelmesi muhtemeldir ki onlara sabretmek gerekir. Umeyr b. Habîb (r.a.) hazretleri oğullarına vasiyetinde demiştir ki: “Herhangi biriniz, iyiliği emredip kötülükten menetmek isterse, ondan önce işkenceye hazırlansın ve Allah'tan sevap geleceğine kesin kanaat edinsin. Çünkü her kimin Allah'tan sevaba kesin kanaati olursa dokunan eziyeti duymaz.” Çünkü bu işlerin her birisi azmedilecek büyük işlerdendir.”¹

Yüce Allah'ın, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e sabrı emretmesi ve Allah'ın sıfatlarından birinin de “çokça sabreden” anlamına gelen “Sabûr” olması bize sabrın önemini göstermektedir.

Kısaca şunu ifade etmek gerekir ki eğitim meşakkatli ve uzun vadede sonuç alınabilecek bir iştir.² Binaenaleyh bu işe kalkışan kişinin sabırlı ve kararlı olması şarttır.

2.9. Sezgi Sahibi Olma

Sezgi, bir konuda deneme yanılma yolu, beş duyu organı veya akıl yürütme ile elde edilen bilginin dışında özel bir duyu ile ve özel bir duygusal ortamda elde edilen bir haldir.³ Sezgi, aralarında çok yoğun ve canlı ilişkiler bulunan kişiler arasında oluşur. Öğretmenlik mesleğinde de böyle bir kabiliyete ihtiyaç vardır. Bu yeteneğe sezgi (eğitimci önsezisi) denir. Bunun en canlı örneği anne ile çocuğu arasında görülebilir.⁴

Yukarıda da ifade edildiği üzere sağlıklı iletişim başarılı bir eğitim için şarttır. İletişim ise sözlü, yazılı ve sözsüz olmak üzere üç türdür. Burada sözlü iletişimin öneminden bahsetmeye gerek yoktur. Fakat sezginin sözsüz iletişime dâhil olması hasebiyle bu tür iletişimden bahsetmek yerinde olacaktır. Sözsüz iletişim eğitimde çok mühim bir yere sahiptir. Zira kendini ifade edemeyen öğrenci sayısı azımsanmayacak derecede çoktur.

¹ Elmalılı, Hak dini Kur'ân Dili, 31/17. ayet tefsiri.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, 179.

³ Komisyon, Örnekleriyle Türkçe Sözlük, İstanbul 2000, Sezgi md.

⁴ A. Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul 1998, s.226.

Kendi öğretmenlik hayatımda tespit ettiğim gerçeklerden biri de -çok sayıda öğretmen arkadaşımın da aynı yönde duyular aldım- çoğu öğrenci merak ettiğini soramamanın yanında utangaçlıktan, arkadaşlarının yanında rezil olma korkusundan dolayı anlatılanı dahi anlamadıkları vakit -hocanın cesaretlendirici ikazlarına rağmen- anlamadıklarını sormaktan çekindikleridir. İşte burada öğretmene düşen görev öğrencinin bakışlarından, hal ve hareketlerinden söylediklerinin anlaşılıp anlaşılmadığını sezmektir. Hatta öğretmen, öğrencinin sormak isteyip de sormadığını ve öğrencinin ilerde karşılaşabileceği sorunları sezip gerekli bilgileri tatmin edici bir şekilde öğrenciye aktarmalıdır. Bu ise güçlü bir sezgi ile olur. Güçlü sezgi sahibi olmak için de öğretmenin empati kurması ve muhataplarının içinde buldukları şartları ve bu şartların öğrenci üzerindeki tesirlerini çok iyi bilmesi gerekir.¹

Lokman sûresine baktığımızda da sûrenin 16. ayetinde geçen sözlerin bir sezgi sonucu Hz. Lokman tarafından oğluna söylendiğini tahmin edebiliriz. 16. ayette şöyle buyrulmuştur: يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ “Evladım, yapılan iş; bir hardal tanesi kadar küçük de olsa, bir kayanın içinde saklı da olsa, yahut göklerin veya yerin herhangi bir noktasında bile bulunsa, mutlaka Allah onu meydana çıkarır. Allah öyle Latîf, öyle Habîrdir (ilmi gizliliklere pek kolay bir tarzda nüfuz eder).”² Bazı âlimlere göre bu ayet Hz. Lokman’ın, oğlunun sorusuna verdiği cevaptır.³ Fakat Kur’an’da öyle bir soru yer almamaktadır. Binaenaleyh burada Hz. Lokman, oğlunun kafasındaki soruyu, merakı sezmiş ve onu ikna edecek bir cevap vermiş olabilir. Öğretmen de sezgi sahibi olmaya çalışmalı ve eğitimin her aşamasında sezgisini kullanmaya çalışmalıdır.⁴

2.10. Yaşayarak Örnek Olma

Bu başlık altında anlatmak istediğimizi genel kabul gören şu kaideyle ifade etmemiz mümkündür: “Temsil tebliğden öndedir.” Eğitimde anlatma tabii ki çok önemlidir. Lakin ondan daha da önemlisi kişinin anlattığı şeyleri bizzat temsil etmesi, yaşayarak örnek olmasıdır. Nitekim en büyük örneğimiz olan Hz. Muhammed (s.a.s.) de فَاسْتَقِمُّ كَمَا

¹ Bkz. 1. Blm., “Anlayabilme” başlığı.

² Lokman, 31/16.

³ El-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”

⁴ A. Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul 1998, s. 14.

أَمْرَتِ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالتِّي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ “Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin, elbette yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir.”² ayetlerine uygun olarak sözü ile yaptıkları her zaman uyumlu ve tutarlı bir şekilde tebliğ görevini yapmış ve davette bulunmuştur. Öyle ise bugünün din eğitimcilerinin de söz ve fiilleri uyumlu olmalıdır.³

Günümüzde nasihatlerinin, öğrencileri - çocukları üzerinde tesirsizliğinden yakınan pek çok anne, baba ve öğretmen vardır ve bunlardan karşı tarafı suçlayıp kendilerini temize çıkarmakta hiç beis görmeyenlerin sayısı az değildir. Hâlbuki kâl dili ile birlikte hâl dili ile de anlatsalar sözlerinin tesirin artacağını müşahede edeceklerdir. Zira doğru sözün yanında doğru hareket de çok önemlidir. Sözlerinin muhatapları üzerinde ekili olmasını arzu eden bütün öğretmenler, babalar ve anneler, söylemek istedikleri şeyleri evvela kendileri kemâl-i hassasiyetle yaşamalı sonra onu başkalarından istemelidirler.⁴ Bu yüzden anne, baba ve öğretmenler, söz ve davranışları ile çocuklarına iyi örnek olma durumundadırlar.⁵

Başkalarına bir şeyler öğretmek, bazı davranışları kazandırmak kaygısında olan öğretmenin; öğretmek, kazandırmak istediği şeyleri ilk önce kendi hayatında tatbik etmesi gerekir. Öğretmenin düşünceleri ve hareketleri uyumlu olmalıdır.⁶ Çocuklar genellikle kendilerine örnek olarak benimsedikleri kişilerle özdeşlemek isterler.⁷ Öğretmenler, çocukların bu durumunu dikkate alarak kendi davranışlarına dikkat etmeli ve bunun yanında davranışlarıyla iyi örnek olmaya çalışmalıdır ki bu sûretle çocuklara

¹ Hud, 11/112.

² Nahl, 16/125.

³ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.124.

⁴ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, s.168.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.54.

⁶ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56.

⁷ Haluk Yavuzer, Ana, Baba ve Çocuk, İstanbul 200, s.39.

iyi alışkanlıklar kazandırabilsinler.¹ Kişi yapmadığı bir şeyi başkasına tavsiye ederse bu tavsiye arzu edilen etkiyi gösteremez. Zira Yüce Allah يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ “Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz. Yapmayacağınız şeyleri söylemek, Allah’ın en çok nefret ettiği şeylerdendir.”² diye buyurarak böyle davrananları kınamaktadır.³

Lokman sûresine baktığımızda eğitici rolündeki Hz. Lokman’ın bir bilge (hakîm) olduğu Kur’an tarafından belirtilmiştir.⁴ Hikmet sahibi diye nitelendirilen birinin yaptığı yaptığı tavsiyeleri, kendi hayatında yaşamaması hikmete muhalif bir durum olması hasebiyle düşünülemez.⁵ Kişi ilim sahibi olmalı, ilmi ile amel etmeli ve ilmini başkalarına öğretmelidir. Doğru olan da budur. Nitekim Hz. Lokman, oğluna iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı öğütlemeyen önce ona namazı dosdoğru kılmasını tavsiye etmiştir.⁶ Burada sadece namaz zikredilmekle beraber “cüz’ü zikredip küllü kastetme” sanatına dayanılarak kastedilenin kişinin mükellef olduğu bütün ibadetler olduğu da söylenebilir. Zuhayli bu ayette Hz. Lokman’ın oğluna tevhit için gerekli amelleri işlemeyi emrettiğini ve bu amellerin en mühimi olan namaza vurgu yaptığını belirtmiştir. Zira namaz dinin direğidir.⁷ İmanın ve yakînin delilidir. Allah'a yaklaşma ve O'nun rızasını kazanma vesilesidir. Namaz ayrıca hayâsızlık ve çirkin fiillerden alıkoyar⁸ ve gönül temizliğine yardımcı olur.⁹ Seyyid Kutub bu ayeti tefsir ederken “Bu “Bu ayette kişinin davetçiliğe kalkışmadan evvel gerekli azıkla yeterince azıklanmasına işaret vardır.”¹⁰ diyerek kişinin anlattığıyla evvela kendisinin amel etmesini, yola çıkan birinin azığını yanına almasına benzetmiştir. Elmalılı da kişinin namaz kılması ve sair sâlih amelleri işlemesinin kendisini kemale erdirdiğini; iyiliği emredip kötülükten sakındırmasının ise toplumu kemale erdirmek için atılan adımlar olduğunu ifade

¹ A. Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul 1998, s. 305; B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.219.

² Saff, 61/2,3.

³ S. Kutub, Fî zilâli'l-Kur’an, 61/2,3.ayetlerin tefsiri.

⁴ Lokman, 31/12.

⁵ Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, 31/12. ayet tefsiri.

⁶ Lokman, 31/17.

⁷ Aclûnî, a.g.e., 2/231.

⁸ Ankebut. 29/45.

⁹ Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr , 31/17. ayet tefsiri.

¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. S. Kutub, Fî zilâli'l-Kur’an, 31/17. ayet tefsiri .

etmiştir.¹ Asr sûresindeki ziyana uğramamak için gerekli şeyler (iman - amel-i sâlih - hakkı ve sabrı tavsiye) ifade edilirken takip edilen sıra da tesadüfi değil hikmete mebnîdir. O hikmetlerden birinin de “tebliğden evvel temsil” hikmeti olduğu söylenebilir. Bütün bunlardan amel olmadan eğitimin arzulanan ölçüde verimli olamayacağı açıkça ortaya çıkmaktadır.² Kemâle ermeden de kişinin başkalarını tam manasıyla kemâle erdirmesinin düşünülemediğini “Kendi himmete muhtaç bir dede, nerde kaldı gayra himmet ede.” sözü ne güzel ifade etmektedir. Kur’an’ın bu hususa verdiği önemi أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ “Halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz yoksa? Halbuki siz Tevrat’ı okuyup duruyorsunuz.”³ ayetinde de görmekteyiz. görmekteyiz. “İnsanlara iyiyi emredip kendini unutmak, yani o “iyiyi” tatbik etmemek, eğitim açısından çok sakıncalıdır. Tatbik edilmeyen bir şeyin başkalarına öğüt olarak verilmesi aklın tabiatına aykırı düşmektedir. Emrettiğini yaşamak veya yaşadığını öğütlemek eğitimin temel ilkelerinden biridir. Modern eğitim bu kuralı daha keşfetmeden önce Kur’an onu dünyaya ilan etmiş ve geniş bir şekilde açıklamıştır.”⁴

Ana - babalar ve eğitimciler çocuklarına ve öğrencilerine iyiyi emredip de kendileri yapmazlarsa onlara güven telkin edemez ve etkili olamazlar.⁵ Söz ve davranışlar arasındaki tutarsızlıklar, aile eğitimini ve okul eğitimini kirlletmekte ve Allah’ın nefretine sebep olup eğitimin etkinliğini, tutarlılığını, bereketini yaralamakta ve insanların şahsiyetini incitmektedir.⁶

Yaşayarak örnek olmanın önemini gerekçesiyle birlikte ifade eden “Çocuklar eğer işaret parmağınızın gösterdiği yöne doğru gitmiyorsa ayak izleriniz başka yönü gösteriyor demektir. Zira onlar işaret parmaklarını değil ayak izlerini takip ederler.” sözü konumuz açısından oldukça manidardır. Sonuç olarak kişi önce amel etmeli, ameliyle örnek olmalı ve gerektiğinde de diliyle gerekli öğütleri vermelidir. Halk arasında yaygın bir söz olan “Eğri cetvelle düzgün çizgi çizilemez.” sözü de bu gerçeğe işaret etmektedir. Ancak buradan “yaşamadığımız, uygulamadığımız fakat doğru olan şeyleri anlatmamak

¹ Daha geniş bilgi için bkz. Elmalılı, 31/17. ve Asr, 103/1,2,3. ayetler tefsiri.

² Mevdudî, Tefhimu’l-Kur’an., Asr, 103/1,2,3. ayetler tefsiri.

³ Bakara, 2/44.

⁴ B. Bayraklı, a.g.e, 1/384.

⁵ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.64.

⁶ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 1/385.

gerekir” gibi bir sonuç çıkarmak yanlış olur. Bizim söylediğimiz şeyleri yaşamamamız sözümüzün tesirini azaltabilir. Ancak bazen muhataplarımız bizden daha anlayışlı çıkıp bizim amelimize değil de söylediklerimizin doğruluğuna bakıp ona göre hareket edebilirler. Binaen aleyh doğru bildiğimizi yaşamaya çalışıp onu anlatmak en güzeldir. Ancak yaşayamasak da anlatmamız gerekir.

2.11. Öğrencilere Faydalı Olabileceği Alanlarda Kabiliyetlerinden Bahsetme

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi¹ eğitimde amaca ulaşmak için en önemli şeylerden biri de sağlıklı iletişimdir.² Sağlıklı iletişim için de muhatabın (öğrencinin) iletişime açık olması gerekir. Muhatabın iletişime açık olması ise aradaki güvene ve öğretmen hakkındaki düşüncelerine bağlıdır. Öğrencinin öğretmene güvenip onun hakkında olumlu düşüncelere sahip olması da öğretmenin bıraktığı izlenime ve öğrencinin kafasında oluşturduğu imaja bağlıdır.³ Öğretmenin de öğrencilerin güvenini kazanıp onların akıllarında olumlu bir imaj oluşturması ise kendini iyi tanıtmaya, iyi ifade etmeye bağlıdır.⁴ Bundan dolayı bir öğretmen kibirlenme amacıyla değil de örnek olmak, öğrencilerin güvenini kazanmak ve akıllarında olumlu imaj oluşturup sağlıklı iletişime hazır hale getirmek için kabiliyetlerinden bahsetmesi eğitim faaliyetine olumlu katkı yapar. Tabii öğretmen bunu yaparken dozunu iyi ayarlamalı, karşı tarafa bıkkınlık vermemeye dikkat etmeli ve kesinlikle muhatabı küçümser bir tavır takınmamalıdır. Bilakis bunu yaparken karşı tarafı yüreklendirme amacı taşıdığını iyice hissettirmeli ve “ben yapabildiysem siz de yapabilirsiniz” mesajını vermelidir.

Kur’an-ı Kerim’e baktığımızda da bazı ayetlerin bu hususa işaret ettiğini söyleyebiliriz. Örneğin Duhâ sûresinde وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ “Rabbinin nimetlerini ise durmayıp söyle!”⁵ diye buyrulmaktadır. Bazı müfessirlerin bu ayeti şöyle tefsir ettiğini görmekteyiz: “.... Rabbinin nimetini, hemen söyle, anlat da anlat. Sade lafını ederek ve gösteriş yaparak gururlanmak için değil; nimetin hakkını takdir edip şükürünü yerine getirmek için eserini gösterecek ve başkalarını da istifade ettirecek şekilde sözlü ve fiilî olarak anlat.”⁶ Bu

¹ Bkz., Anlatabilme ve Anlayabilme Başlıkları.

² M. Selçuk, a.g.e., s.164.

³ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.31.

⁴ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.262.

⁵ Duha, 93/11.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Elmalılı, Hak dini Kur’ân Dili, 93/11. ayet tefsiri; Mevdudî, Tefhimu’l-Kur’an., 93/11. ayet tefsiri; D. Ayduz, Kısa Sûrelerin Tefsiri, s.37.

ifadelerden kişinin başkalarını istifade ettirme amacıyla sözlü veya fiilî olarak Allah'ın kendisine verdiği nimetleri anlatmasında bir beis olmadığını, bilakis bunun Allah'ın Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şahsında bütün müminlere bir emri olduğunu anlamaktayız.

Ayrıca bir insanın kabiliyetli olup o işi kendisinden daha iyi yapacak kimsenin olmadığı bir durumda kabiliyetlerini söyleyerek işe tâlip olmasında bir sakınca yoktur. Bunu da şu ayetten çıkarmaktayız: *قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ* “Yusuf: Beni ülkenin hazine işlerinden sorumlu bakan olarak görevlendir; çünkü ben malları iyi korur, işletme ve yönetimi iyi bilirim dedi.”¹ Taberî bu ayeti tefsir ederken “Ayetin sonunda, Yusuf (a.s.)'ın “Çünkü ben iyi muhafaza eden ve iyi bilen biriyim.” demesi, kendisini övmek için değil, tanımayanlara kendisini tanıtmak içindir.”² demektedir. Kurtubî de “Ayet, bir kimsenin ehil olduğu bir göreve talip olmasının ve insanın kendisini sahip olduğu ilim ve fazilet nitelikleriyle vasfetesinin caiz olduğuna dair delil teşkil eder.” demektedir.³ Elmalılı da “Yusuf (a.s.)'ın yaptığı bu teklif misal gösterilerek, adaleti ve görevin gerektirdiği hususları hakkiyle ifâ edeceğine güvenen bir insanın valilik ve yöneticilik talebinde bulunması ve kendi kabiliyetini açığa vurması kerâhetle birlikte caizdir görüşünü nakleder.”⁴ Göreve talip olmak bizim konumuzun dışındadır. Biz burada kişinin yetkin olduğuna inandığı durumlarda kabiliyetlerinden bahsetmesinin caizliğine dikkatleri çekmek istedik. Fakat kişi bunu yaparken riyakârlığa düşmemeye dikkat etmelidir.⁵

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda yüce Allah'ın Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütleri nakletmeye geçmeden önce Hz. Lokman'ı “hikmet sahibi olmakla tavsif ederek”⁶ bize tanıttığını görmekteyiz. Buradan Hz. Lokman'ın sözlerinin de hikmetli olduğuna işaret edilerek, muhatapların zihninde eğitime geçilmeden önce olumlu bir imaj oluşturmak istenmiştir diyebiliriz. Eğitim faaliyetine geçilmeden önce öğrencinin zihninde olumlu izlenim oluşturmak ise öğrencinin hocaya güvenmesini ve eğitim faaliyetinden daha çok istifade etmesini temin eder.

¹ Yusuf, 12/55.

² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Beyrut ts., 12/55. ayet tefsiri.

³ Kurtubî, a.g.e., 12/55. ayet tefsiri.

⁴ Elmalılı, Hak dini Kur'ân Dili, 12/55. ayet tefsiri.

⁵ Kurtubî, el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an, 12/55 ayet tefsiri.

⁶ Lokman, 31/12.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki eğitim işindeki bir insanın kendisini tanıtması öğrencilerde olumlu izlenim bırakıp onların güvenlerini kazanması gereklidir.¹ Âlemlerin Rabbi (terbiye edicisi) de Kur'an'da kendisini sürekli esmâ ve sıfatlarıyla bizlere tanıttığını görmekteyiz. Örneğin Lokman sûresinde yüce Allah kendisini bize “Azîz, Hakîm, Ganiyy, Hamîd, Latîf, Habîr, Alîm, Semî’, Basîr, Aliyy, Kebîr” gibi isim ve sıfatlarıyla tanıttığını hatta bazısını (Azîz, Hakîm, Alîm, Habîr) tekrarlayarak vurguladığını görmekteyiz.

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.31; S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.64.

BÖLÜM 3: ÖĞRENCİNİN NİTELİKLERİ AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ

Eğitim ve öğretimde öğretmen gibi öğrenci de bu faaliyetlerin vazgeçilmez bir unsurudur.¹ Öğrencinin olmadığı yerde eğitim ve öğretimden bahsetmek mümkün değildir.

Öğrenci sözlükte “öğrenim görmek amacıyla herhangi bir öğretim kurumunda okuyan, bir bilim veya sanat dalında bir öğretmenin gözetimi ve yol göstericiliği altında çalışan kimse” manalarına gelir.² İlim öğrenmek, dinimizde ayet ve hadislerle teşvik edilmiştir. Bir ayette **إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ** “Kulları içinde ancak âlimler Allah’tan gereği gibi korkar.”³ diye buyrulurak ilim öğrenip âlim seviyesine gelmenin değeri ifade edilmektedir.

İlim öğrenmek kadın-erkek herkese emredilmiştir. Bu işin önemine binaen Peygamberimiz (s.a.s.), ashâb-ı suffe diye bilinen bir grup sahâbenin bütün ihtiyaçlarını karşılayarak onları sürekli eğitmiş ve onlara mescitte özel yer tahsis etmiştir. Bedir savaşı esirlerinden her birinin on Medineli çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakması da Peygamberimizin (s.a.s.) eğitime verdiği öneme işaret eder.⁴

Bütün bunlar, faydalı ilim öğrenmenin ne denli önemli bir iş olduğunu göstermektedir. Hiç şüphe yok ki her işte olduğu gibi öğrencilik işinde de bir takım kurallara uymak ve bazı vasıfları taşımak gereklidir. Öğretmen de öğrenciyi tanıdığı ölçüde yaptığı eğitim daha verimli olur.⁵ Biz de bu bölümde sûreyi öğrencinin nitelikleri açısından inceleyerek sûreye göre öğrencinin ilim öğrenme yolunda daha başarılı olması için hangi vasıfları taşıması gerektiğini tespit edip bunları açıklamaya çalışacağız.

3.1. Hocaya İnanma ve Güvenme

Eğitimden en üst düzeyde verim almanın şartlarından biri öğrencinin hocaya her yönüyle inanıp güvenmesidir. Bunun için de eğitici olarak tercih edilen kişinin isabetli

¹ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.83.

² T.D.K., Türkçe Sözlük, öğrenci md.

³ Fâtır, 35/28.

⁴ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 188.

⁵ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.84.

bir tercih olması gerekir.¹ Tercih doğru olduktan sonra artık öğrencinin hocasına güvenip mümkün mertebe ondan istifade etmeye çalışması gerekir.

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu görmekteyiz: تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ “İşte bu ayetler, hikmet dolu Kitab'ın ayetleridir. Güzel davrananlar için bir hidayet rehberi ve rahmet olmak üzere indirilmiştir. Onlar namazı hakkıyla ifâ ederler, zekâtı verirler ve âhirete de tam olarak iman ederler.”²

Bu ayetlerden konumuzla ilgili çıkarılabilecek sonuçlardan biri de kişinin eğitimden istifade etmesinin en önemli şartlarından birinin eğiticiye tam manasıyla inanıp güvenmesi gerekliliğidir. Zira ayet-i kerimelerde “hikmet dolu ayetlerin ahirete kesinkes inanıp güzel davrananlar için hidayet rehberi ve rahmet olduğu” ifade edilmiştir. Ahirete iman için de kişinin ahiretten bahsedene - âlemlerin Rabbi olan Allah'a- tam manasıyla inanması gerekir. Zira bu inancı sayesinde kişi Allah'ın insanları hidayete erdirmek (eğitmek) gayesiyle gönderdiği kitap olan Kuran-ı Kerim'den³ tam manasıyla istifade edebilir.

3.2. Hocaya Teslim Olma

Sûreye göre öğrencinin eğitim faaliyetlerinden daha fazla istifade etmesi için uyulması gereken ikinci şart da isabetli hoca seçiminden sonra hocaya “her açıdan tam manasıyla teslim olma” şartıdır. Hocaya teslim olma, hocaya inanıp güvenmenin davranışa aksetmesidir.

Sûreye bu açıdan baktığımızda, sûrede “Muhsin insan” kavramından bahsedildiğini görmekteyiz. İhsan kavramını daha evvel ele aldığımız için⁴ şimdilik sadece bu özelliği taşımanın konumuzla ilişkisi üzerinde durmaya çalışacağız.

¹ Öğretmen tercihinin isabetli olması için öğretmende aranacak vasıflar için bkz. Blm: 1 “Sûreye Göre Öğretmenin Taşınması Gereken Özellikler.”

² Lokman, 31/2,3,4.

³ Nahl, 16/89.

⁴ Bkz. Giriş Blm., “İhsan” Başlığı.

Bilindiği üzere “İhsan” sıfatını taşıyana “Muhsin” denir. Kur’an’a baktığımızda Muhsin olmak için kişinin taşıması gereken özellikler **الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ** **يُوقِنُونَ** Onlar namazı hakkıyla ifâ ederler, zekâtı verirler, ahirete de tam olarak iman ederler.”¹ ayetinde belirtilmiştir. Bu özelliklere “gayba iman”ı da eklememiz mümkündür. Zira “muhsin”lik “müttaki”liğin bir ileri safhasıdır.² Gayba iman müttakilerin bir sıfatı ise de³ aynı zamanda muhsinlerin de bir sıfatı olduğunu söylememiz mümkündür.

Gözden gizli şeye gayb dendiği gibi, duyularla algılanamayan, insan bilgisi dışında kalan şeye de gayb denilir.⁴ Kur’an’da insanın kavrayış alanının ötesinde bulunan, onu aşan hakikatin bütün safhalarını ifade etmek için kullanılır. Bu nedenle, bilimsel gözlemlerle ispatı veya reddi söz konusu olamaz.⁵

Bir şey ancak yaratıklara oranla gayb olur. Allah için gayb yoktur. Her şeyi yaratan Allah’ın bilgisinden hiçbir şey kaybolmaz. Kur’ân-ı Kerîm’e göre varlıklar gayb âlemini oluşturan görülmez, algılanmaz varlıklar ile şehâdet âlemini oluşturan görülür, algılanır varlıklar olmak üzere iki bölüme ayrılır. Bütün kâinat iki ana kategoriye ayrılmıştır. Bir kısmı beş duyardan gizli kalan gayb âlemi olup bir kısmı da gözle yahut beş duyu ile algılanan şehâdet âlemidir. Gayb âlemi, kâinatın ruhu durumundadır. Manevi varlıklar gayb âleminde dir.⁶

Gayb kavramı bu anlama geliyorsa⁷ gayba iman eden kişi için de Rabbine (eğiticisine) tam manasıyla inandığını ve teslim olduğunu söyleyebiliriz. Yüce Allah da hidayet kaynağı olan Kur’an’dan istifadeyi bu teslimiyete bağlaması hasebiyle eğitim faaliyetlerinde de maksimum istifadenin hocaya teslimiyet ile elde edilebileceğini söyleyebiliriz.

¹ Lokman, 31/4.

² Bkz. Giriş Blm., “İhsan” Başlığı.

³ Bakara, 2/2,3.

⁴ Süleyman Ateş, Kur’an Ansiklopedisi, İstanbul 1997, Gayb md.

⁵ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 1/171.

⁶ S. Ateş, Kur’an Ansiklopedisi, gayb md.

⁷ Gayb hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 1/171-174.

Eğitici olarak Allah söz konusu olduğu vakit eğiticiden yana bir hata sâdir olması tabii ki mümkün değildir. Lakin eğitici insan olunca -ne kadar isabetli seçim yapılırsa yapılsın- az da olsa hata kaçınılmazdır. Bunu da “istisnâlar kaideyi bozmaz.” kaidesine istinâden hoş karşılamak gerekir. Bu yüzden öğrencinin müteyakkız olması ve bazen hocasının hata yaptığını düşündüğünde munasip bir dille bunu dile getirmesi gerekir. Zaten ideal eğitimcinin, öğrencisinin bu davranışını olgunlukla -hatta memnuniyetle- karşılayıp ortada bir hata varsa düzeltme yoluna gitmesi beklenir. Hata yoksa ancak öğrencide bir yanlış anlama söz konusu ise eğiticinin, durumu öğrenciye anlayacağı bir dille izah etmesi gerekir. Bu, bütün eğitimcilerin örnek alması gereken Hz. Muhammed (s.a.s.)’in sergilediği bir davranıştır. Zira O, Bedir savaşında konakladığı yeri bir sahabesinin önerisiyle değiştirmiştir.

3.3. Mütevazı Olma

Tevazu, Arapça’dan dilimize geçmiş “alçak gönüllülük, gösterişsizlik” anlamına gelen bir kelimedir.¹ Tevazu aynı zamanda kibir ve gururun zıttını ifade eder. Kibir, Kur’an’ın birçok yerinde kınanan ve reddedilen çirkin bir sıfattır. Kibir, kişinin ululuk taslaması ve kendini başkalarından büyük görmesi demektir. Kibirli insan, herkesin kendisine saygı duyup kendi görüş ve kanaatine uymasını ister.² Bu ise İslam’ın ruhuna aykırı olup, şeytanın ilahî rahmetten uzaklaşmasına ve kafir olmasına yol açan bir haslettir.³

Eğitim açısından meseleye yaklaştığımızda da kibirlenmenin ve inatla hareket etmenin ilim öğrenmeye engel teşkil ettiğini görürüz. Zira kibir ve gurur, insanların başkalarından istifade etmesini engeller. Kibirli insan her şeye kendini yeterli görerek kimseye danışmaz ve kimseden yararlanma ihtiyacı hissetmez. Böyle bir psikoloji ise insanı karanlığa götürür.⁴ Böyle birisi gitgide kendi yaptıklarının tek güzel ve biricik doğru olduğu vehmine kapılır.

Lokman sûresinde de bu mesele önemine binaen ele alınmış ve Hz. Lokman’ın oğluna vasiyetleri arasında şu şekilde yerini almıştır وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ

¹ T.D.K., Türkçe Sözlük, tevazu md.

² M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.200-201.

³ A’raf, 7/12, İsrâ, 17/61, Sâd, 38/76.

⁴ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 129.

Hz. Muhammed (s.a.s.) sahabelerinin eğiticisi idi ve sahabeler (r.a.) ayette de görüldüğü gibi seslerini ayarlamakla emredilmişlerdir. Lokman sûresinde de *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ* “Biz insana, annesine ve babasına iyi davranmasını emrettik”¹ ve *يُؤْمِرُكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِي الْأَرْضِ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَائِبُ* “Yürürken mutedil yürü, konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma. Unutma ki seslerin en çirkinisi avazı çıktığında bağırarak konuşan eşeklerin sesidir.”² diye buyrulmuş ve saygılı olma hususuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca yüce Allah yine aynı sûrede Hz. Lokman’ın diliyle *وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كِبِيرًا* “Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalınmış çalınmış yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.”³ diye buyurarak çalınmış çalınmış yürümenin ve bağırarak konuşmanın kibir ve saygısızlığın alameti olduğunu ifade etmiştir. Bütün bunlar eğitimin veriminin artması için öğrencinin saygılı olması gerektiğine birer işaretir.

3.5. Disiplinli Olma

Eğitim faaliyetlerinin sağlıklı yürümesi için gerekli olan bir başka şart da eğitimin gerçekleştirildiği ortamda disiplinin sağlanması şartıdır. Disiplin, Fransızca’dan dilimize geçmiş bir kelime olup “bir topluluğun yasalarına, düzeni ile ilgili yazılı-yazısız kurallarına titizlikle uyma; sıkı düzen, zapt u rapt, kişilerin içinde yaşadığı topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak için alınan önlemlerin bütünü”⁴ gibi anlamlara gelir.

Disiplinin sağlanmasıyla öğretmenin fazla uğraştırılmaması gerekir. Her öğrenci otokontrol mekanizmasını çalıştırmalı (çalıştıracak hale getirilmeli), kurallara uyarak saygılı ve mütevazı olmalı, derste bağırarak konuşmamalıdır. Bu konuda da asıl vazife çocuğun ilk eğitimcileri olan anne babasına düşer. Çocuk orada aldığı terbiye ile daha sonraki eğitim hayatında hocalarına disiplin konusunda problem çıkartmayacaktır.

¹ Lokman, 31/14.

² Lokman, 31/19.

³ Lokman, 31/18.

⁴ T.D.K., Türkçe Sözlük, “disiplin” md.

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokmanın, oğluna yaptığı nasihatlerde konuşurken sesini ayarlamasını ve kibirlenmeyle çalılı yürümeyi bırakıp mutedil olmasını tavsiye ederek oğlundan disiplinli olmasını istediğini görmekteyiz.¹

3.6. Araştırmacı Özelliğe ve Gözlem Kabiliyetine Sahip Olma

Araştırma sözlükte “bilim, sanat veya başka bir şey ile ilgili yapılan yöntemli çalışma” diye tanımlanmaktadır.² Gözlem ise “bir şeyi dikkatli bir şekilde ele alıp inceleme”³ demektir.

Eğitim öğretimde nazarî bilgilerden ziyade; yaparak yaşayarak öğrenmek daha kalıcı izler bırakır.⁴ Yapararak yaşayarak öğrenmek için de öğrencinin araştırmacı ve gözleme meyilli bir kişiliğe sahip olması gerekir. Öğretmenlerin de bu konuda hassas olup öğrencilerin araştırma ve gözlem kabiliyetlerini geliştirici etkinliklere daha çok yer vererek eğitimi araştırmaya ve gözleme imkân tanıyan metotlarla işlemeye çalışmaları gerekir. Bunun için öğretmenlerin derslerde çokça soru soran öğrencileri muteriz ve dik kafalı öğrenci tipi zannederek onları tenkit edip susturmamalı bilakis, takdir edip sordukları soruları vesile ederek bir şeyler aktarmaya çalışmalıdırlar.⁵ Günümüzde çocukların nasıl öğrendiği konusunda yapılan araştırmalar ve geliştirilen yeni kuramlar da bu konuda yeni bakış açıları getirmiştir. Yeni anlayışa göre artık anlamlı ve kalıcı öğrenme için öğreten merkezli eğitimden ziyade öğrenen merkezli eğitim ön plana çıkmaktadır.⁶ Zira sadece öğreten merkezli olan eğitimin kalıcılığı az olup öğrencinin yaratıcılığını, sorun çözücülüğünü ve kendine güvenme özelliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Böyle bir anlayışla yapılan eğitim öğrencide bıkkınlığa, ezberciliğe ve dikkat dağınıklığına neden olabilir. Onun için okullarda ve eğitim yapılan her yerde öğrenci merkezli eğitimin ön planda tutulup araştırma gücünün artırılması ve kullanılması gerekir.⁷ Öğrenen merkezli eğitime uygun metotların uygulanabilmesi için de öğrencinin söz konusu özelliklere sahip olması gerekir.

¹ Lokman, 31/18.

² T.D.K., Türkçe Sözlük, Araştırma md.

³ T.D.K., Türkçe Sözlük, Gözlem md.

⁴ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.64.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.116.

⁶ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler s.156.

⁷ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s. 156,157.

Lokman sûresine bu açıdan baktığımızda Allah'ın bizi apaçık bir şekilde araştırmaya ve gözleme davet eden dört ayetin olduğunu görmekteyiz.¹ Yüce Allah bu ayetlerde; verdiği namütenahî nimetlerden, göklerin yaratılışından, dağların yaratılış hikmetinden suyun faydalarından, gece ile gündüzün oluşumu ile sürelerinin uzayıp kısılmasından, Güneş ile Ay'dan ve gemilerin suda yüzdürülmesinden bahsederek sabırlı ve şükredenler için bunlarda büyük ibretlerin olduğunu söyleyerek adeta o ibretleri anlamamız için bizi gözleme davet etmektedir.² Seyyid Kutub'un bu konudaki "Bir tek otsu bitkinin bir tek çiçeğindeki renklerin dağılımının araştırılması; açık kalbi, hayatın ve bu hayatın yaratıcısına imanın derinliklerine götürecektir."³ şeklindeki görüşü de bu ayetlerdeki araştırma ve gözlem davetinin varlığını ve araştırma ile gözlem faaliyetinin önemini göstermektedir.

Sonuç olarak öğrencinin eğitim faaliyetlerinden azâmi derecede faydalanabilmesi için araştırmacı ve gözlemci kabiliyete sahip olup bunu kullanmaya ve geliştirmeye gayretli olması gerekir. Özellikle öğrencinin aktifliğini ön planda tutan günümüz eğitim anlayışı bunu gerektirmektedir. Zira öğrenci böylece eğitimden daha çok zevk alışı için bıkmayacak ve kendi kendine bir şeyler başardığı için kendine olan güveni artacaktır. Bunun neticesinde de öğrencinin öğrendiği şeyler -kendine mal ettiği için- daha kalıcı olacaktır.⁴

3.7. İnatçı ve Değişime Kapalı Olmama

Eğitim öğretim faaliyetlerinden istifade edebilmenin en önemli şartlarından birisi de öğrencinin inatçı ve değişime kapalı olmamasıdır. Zira öğrenci inatçı oldu mu iletişime kapıları kapatmış demektir. Çünkü inatçı bir öğrenciyle sağlıklı bir iletişim kurmak çok zor hatta imkânsızdır denebilir. Sağlıklı iletişimin olmadığı bir yerde ise başarılı bir eğitimden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca başarılı bir eğitim için öğrencinin inatçı olmamasının yanı sıra değişime de kapalı olmaması gerekir. Çünkü eğitim, özü itibariyle davranış değiştirme ve davranış kazandırma faaliyetidir. Böyle bir faaliyeti ise değişime kapalı ve inatçı insanlar üzerinde icra etmek arzulanan neticeyi veremez. Bundan dolayı eğitici konumundaki şahısların öğrenciyi iyi tahlil edip söz konusu

¹ Lokman, 31/10, 20, 29 ve 31.

² Bu ayetlerin ayrıntılı tefsiri ve ihtiva ettikleri mesajlar için bkz. Muhsin Demirci, 2001: 57,85,120,124.

³ S. Kutub, Fî zilâli'l-Kur'an, 31/29,31. ayet tefsiri.

⁴ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.157.

özelliklerin öğrencide olduklarını tespit ederlerse evvela bu özellikleri düzeltmeye çalışmaları gerekir.

Bu açıdan Kur'an'ı Kerim'e baktığımızda en büyük günah olan küfre düşmenin sebeplerinden biri olarak inatçılığa işaretle bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin şeytanın inat edip kibirlenerek Hz. Âdem'e secde etmediğini ve bunun neticesinde kafir olduğunu bizlere bildirmektedir.¹ Söz konusu ayette geçen ve şeytana nispet edilen “ebâ” fiili diretmek, inat etmek, yüz çevirmek, isyan etmek ve kerih görüp iğrenmek anlamlarına gelir.² Demek ki yanlıştâ inat etme tavrı şeytanî bir tavır olup Rabbu'l âlemîn olan Allah'ın terbiyesinden nasipsizliğe ve neticede küfre kadar varabilecek kötü sonuçlara sebep olabilmektedir.³

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda *أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنبِرٍ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَئِكَ كَانُ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ* “Allah'ın göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de, insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır. Onlara “Allah'ın indirdiğine uyun!” dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan; onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiye!”⁴ ayetleriyle bu konuya işaret edildiğini görmekteyiz. Zuhaylî bu ayetleri tefsir ederken ayetteki söz konusu vasıfları taşıyanları “bilgisiz ve inatçı” diye nitelendirmektedir.⁵ Zira bu tür insanlar Allah'ın gösterdiği delillere karşın kendileri hiçbir delile dayanmadan inkârlarında inat edip *قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا* “Biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız.” derler. Bu ise eğitim açısından istifadeye engel ve apaçık bir şeytanî tavır olan “inat”tır. Böyle bir inat ise insanı küfre kadar götürebilir. Zaten küfrün türlerinden biri de “küfr-ü inadî”dir.⁶

¹ Bakara, 2/34.

² İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, ebâ md.

³ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 1/320.

⁴ Lokman, 31/20,21.

⁵ Zuhaylî, et-Tefsîrü'l-Münîr , 31/20,21 ayetlerin tefsiri.

⁶ M. Demirci, Kuran'ın Temel Konuları, İstanbul 2000, 135.

İnadın kardeşlerinden biri de “kibir”dir. Kibrin de tarih boyunca inatla birlikte şeytanın yolunda yürüyüp Allah’a kulluğu reddedenlerin değişmez bir özelliği olduğu görülmektedir.¹

İşte eğitim sistemi insana nerede ve hangi konularda direteceğini; nerede, hangi koşul ve konularda inat etmeyip itaatkâr olacağını öğretmelidir.² Eğitimin kişi için en önemli kazanımlarından biri de budur.

Yüce Allah bu ayetlerden³ önce Hz. Lokman’ın diliyle وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كَلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ, “Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”⁴ diye buyurarak kibirlenmenin zararlarını anlatıp mütevazı olmayı öğütlemiştir. Daha sonra kibirlenmenin ve inadın zararlarını عَذَابِ السَّعِيرِ “Ya şeytan; onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!”⁵ sözüyle anlatarak bu vasıfların insanı vardırabileceği kötü neticeden bahsettikten sonra وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ “İyilik yaparak kendini Allah'a veren kimse, şüphesiz en sağlam kulpa sarılmış olur. İşlerin sonucu Allah'a aittir.”⁶ diye buyurarak nasıl davranılması gerektiğini ve eğitimden istifadenin nasıl mümkün olabileceğini insanlara ta’lim etmektedir. Evet, öğrenci eğitimden istifade etmek -“en sağlam kulpa tutunmak”- istiyorsa inatçı ve kibirli değil; muhsin olup Allah’a ve -aynı ölçüde olmasa da- gerekli vasıfları haiz eğitimciye teslim olması gerekir.⁷ Zuhayli, “Muhsin” kavramını açıklarken “Muhsin, Allah'a O'nu görür gibi ibadet eden; her ne kadar o Allah'ı görmese de Allah'ın kendisini gördüğünü düşünen yahut imanın şartlarını yerine getirip şirk ve inatçılıktan sakınan kimsedir.” demektedir.⁸

¹ M. Demirci, Kuran’ın Temel Konuları, s. 138.

² B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 1/320.

³ Lokman, 31/20,21.

⁴ Lokman, 31/18,19.

⁵ Lokman, 31/21.

⁶ Lokman, 31/22.

⁷ Muhsin kavramı ve eğitimcinin taşıması gereken özellikler için önceki bölümlere bakılabilir.

⁸ Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr , 31/3. ayet tefsiri.

Sonuç olarak diyebiliriz ki öğrencinin eğitim faaliyetinden en üst seviyede faydalanabilmesi için körü körüne inattan ve kibirden uzak durması gerekir. Bu, öğrencinin her şeye -meşhur teşbihte olduğu gibi- Ahfeş'in keçisi gibi kafa sallaması anlamına gelmez. Elbette öğrencinin, kafasına yatmayan şeyleri sor(gula)ması/araştırması gerekir. Ancak bunu hangi koşullarda ve nasıl bir üslupla yapacağını bilmesi gerekir. Bu noktada eğitimcilere büyük iş düşmektedir. Tabii çocuğun kişiliğinin önemli oranda teşekkül ettiği 0-6 yaşlık zaman diliminde de kendisinin biricik eğiticileri olan anne babasının çocuğu -farkında olmadan- inatçılığa ve kibirlenmeye itecek tarzda yetiştirmemeye çokça dikkat etmeleri gerekir.

BÖLÜM 4: EĞİTİM METOTLARI AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ

Bu bölümde sûreyi genel olarak Allah'ın bizi ve özel olarak da Hz. Lokman'ın, oğlunu bazı hususlarda eğitirken kullandıkları metotları inceleyeceğiz. Fakat bu metotları incelemeye geçmeden önce metot, teknik, yöntem ve ilke kavramlarına değinmek yerinde olacaktır.

Metot: Dilimize Fransızca'dan geçmiştir.¹ En emin ve kestirme yollardan belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, herhangi bir işi görmek, bir teşebbüsü sonuçlandırmak kısaca hedefe varmak için şuurulu olarak seçilmiş planlanmış, programlanmış yola metot denir.²

İnsanoğlu yaptığı her işte bir metot takip etmiştir. Metotsuz ilim faydasızdır.³ Metotsuzluk zaman ve enerji kaybına yol açar. Metotsuz çalışan kişi hedefine ya geç varır ya da hiç varamaz. Yanlış metotla çalışmak da aynı sonucu doğurur.

Her ilim dalının kendine has metotları olmakla birlikte bir kaç ilim dalı tarafından ortaklaşa kullanılan metotlar da vardır.⁴ Dilimizde tam olarak aynı manayı ifade etmese de metot kelimesinin yerine usûl, teknik ve yöntem kelimeleri de kullanılmaktadır.⁵

İlke: Bu kelime sözlükte “başka şeylerin türediği ilk madde, unsur, öge”, “temel düşünce, temel inanç, umde, unsur, prensip”, “her türlü tartışmanın dışında sayılan öncül, mebde”, “davranış kuralı” anlamlarına gelmektedir.⁶ Bütün ilim dallarının ilkeleri vardır ve bu ilim dalları temellerinde bulunan ilkelerin üzerine inşa edilmişlerdir.⁷ Binaenaleyh eğitimin de dayandığı temel ilkeler vardır. Biz de bu bölümde sûreyi, ihtiva ettiği eğitim metotları ve ilkeleri açısından inceleyip bunları tespit etmeye ve açıklamaya çalışacağız.

¹ M., Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, metot md.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.189.

³ O.Pazarlı, Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar, İstanbul 1967, s.4.

⁴ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.190.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.189; T.D.K., Türkçe Sözlük, 1382, 2196.

⁶ T.D.K., Türkçe Sözlük, ilke md.

⁷ Daha geniş bilgi için bkz: A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 62.

4.1. Eğitimi Engelleyen Faktörleri Ortadan Kaldırma

Eğitimi engelleyen faktörlerin başında ilgisizlik (kalbin mühürlü oluşu), bilgisizlik, gelenekçilik (şuursuz taklit), kibir, inat ve aşırı sevgi gelmektedir.¹ Biz bunlara daha önce de değindiğimiz için² burada sadece sûrede daha çok vurgulanan kibir konusunu önemine binaen ele alacağız.

Kibir; büyükmek, gururlanmak, kendini başkalarından üstün görmek demektir.³ Kibirli insan kendinde olan bazı özelliklerin başkalarında bulunmadığına, dolayısıyla herkesin kendisine saygı duyup kendi görüş ve kanaatine uyması gerektiğine inanır.⁴ Kibir ayrıca كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ “İşte Allah, her kibirli ve zorbanın kalbini böylece mühürler.”⁵ ayetinde ifade edildiği gibi kalbin mühürlenmesine sebep olup kişiyi ilahî rahmetten uzaklaştırarak küfre kadar götürebilecek şeytanî bir davranıştır.⁶ Kalbin mühürlü oluşu ise eğitime karşı ilgisizliğe neden olur.

Mütekebbir insan kendini her şeyi yapmaya yeterli görür ve kimseye danışmaz. Kendisine iyi niyetle bir şeyler öğretmeye çalışanları dahi azarlar ve geri çevirir.⁷ Bunun tarihte pek çok örneği vardır. Bunlardan biri de kibirleri yüzünden Hz. Musa'ya itaat etmeyen Firavun ve Karun örneğidir. Onların da bu kibir ve isyanlar neticesinde hem dünyayı hem de ahireti kaybederek helâk olup gittiklerini Kur'an bize haber vermektedir.⁸

Öğrencinin kibirli olmaması gerektiği gibi eğitim öğretim işini yapanların da kibirden sakınmaları gerekir. Zira eğitim işini yapan biri kendinde bulunan bilgidan dolayı kibir ve gurura kapılırsa söz konusu görevi sağlıklı bir şekilde sürdüremez.⁹ Zira kibir ihlâsı zedeleyerek insanı işini yaparken asıl gözetmesi gereken gayenin yanında başka gayelerin de peşinden koşmasına sebep olur. Bu da gücün dağılmasına ve asıl gayenin arzulanmış ölçüde gerçekleşmemesine neden olur. Zaten yüce Allah da إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ

¹ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 123-135.

² Bkz. 2. blm. “Mütevazı Olma ile İnatçı ve Değişime Kapalı Olmama” başlıkları.

³ İsfahânî, kibr md.; T.D.K., Türkçe Sözlük, kibir md.; M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, kibir md.

⁴ M. Demirci, Lokman Suresi ve Ahlâkî Öğütler, s.201.

⁵ Mümin, 40/35.

⁶ Bkz. Araf, 7/12-18., İsrâ, 17/ 61-63, Sad,38/71-85.

⁷ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 129.

⁸ Bkz. Şuarâ, 26/10-68; Kasas, 28, /76-82.

⁹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.201.

مُخْتَالًا فَخُورًا “Bilin ki Allah kendini beğenen ve övünüp duran kimseleri sevmez.”¹ ayetinde de görüldüğü gibi kibirlenen ve övünüp duran kimseleri sevmediğini ifade etmiştir. Kur’an’ın çeşitli ayetlerinde buna benzer ifadeler yer almaktadır.² Hz. Muhammed (s.a.s.) de “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.” diye buyurarak³ kibirlenmenin zararının büyüklüğüne işarette bulunmuştur.

Kibrin zararlarından bahsetmişken “vakâr” ile “kibrin” birbirine karıştırılmaması gerektiğini ifade etmek gerekir. Vakâr, ağırbaşlılık, haysiyetini koruma ve temkinli olma demektir.⁴ İnsan elbetteki izzet-i nefsinin koruyup sahip olduğu ilmin ve temsil ettiği makamın gerektirdiği vakârı taşımaları ancak kibre kaymamaya azâmi derecede dikkat etmelidir.

Kibrin zararlarını göz önünde bulunduran Hz. Lokman da وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ “Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalılımlı çalılımlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.” ayetinde ifade edildiği üzere oğlunu “kibirten, çalılımlı yürümekten, insanlardan yüz çevirmekten ve övünüp durmaktan sakındırmıştır.”⁵ Zira kibirli bir talebe hocasından arzulandığı kadar istifade edemez.

4.2. Sevgiyi Hissettiren İfadeler Kullanma

Sevgi kelime olarak insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ile bağlılık göstermeye yönelten duygu anlamına gelir.⁶ Sevgi, özellikle bireyin gelişim sürecinde önemli bir yer tutar.⁷ Sevgi atmosferinin hâkim olduğu toplumlarda insanlar daha huzurlu ve mutludur. Sevgi, insanın kendisini daha rahat ve güvende hissetmesini sağlar.

¹ Nisâ, 4/36.

² Bkz. Nahl, 16/23; Hadid, 57/23.

³ Müslim, İman, 149.

⁴ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, vakâr md.

⁵ Lokman, 31/18.

⁶ T.D.K., Türkçe Sözlük, sevgi md.

⁷ H. Yavuzer, Ana-Baba ve Çocuk, s.34.

Daha önce de bahsedildiği gibi¹ sevgi eğitimin temelidir.² Eğitim, bireylerin sahip olduğu yeteneklerin ortaya çıkarılması sürecidir. Bireyin -bilhassa çocuk yaştakiler için- gelişim ve eğitim sürecinde sevgi, su ve gübre görevi görür.³ Binaenaleyh bu süreçte güzel davranışlar sevgi ile verilmelidir. Baskı yolu ile kazandırılmaya çalışılan her davranış bireyde olumsuz tepki ve huzursuzluk yaratır. Bireylere değer vermeden, onlarla gönül bağı kurmadan istenilen davranışın kazandırılması ya da istenmeyen davranışın geriletilmesi neredeyse imkânsız denecek derecede güçtür.

Yüce Allah da insanları eğitmek için gönderdiği Hz. Muhammed (s.a.s.)'e hitaben buyurduğu *فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ* “İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi.”⁴ ayeti de eğitim öğretimde sevginin önemini göstermektedir.⁵

Lokman sûresine baktığımızda da Hz. Lokman’ın, üç ayrı yerde ve üç ayrı konuda oğluna nasihat ederken “oğlum” lafzını değil de sevgiyi, şefkati ve içtenliği en iyi şekilde hissettiren ism-i tasğîr kalıbıyla⁶ *يَا بُنَيَّ* “ey oğulcuğum (yavrucuğum)” lafzını kullandığını görürüz.⁷ Kur’an tarafından hikmet sahibi diye nitelenen bir şahsiyet olan Hz. Lokman hiç şüphesiz bu hitabı bir hikmete mebnî olarak kullanmıştır. O hikmet de çocuğa sevgiyle yaklaşıp çocuğun gönlünü fethederek eğitim-öğretim faaliyetlerinin veriminin artmasını sağlamaktır.⁸ Bu ifade şeklinin - *يَا بُنَيَّ* “ey oğulcuğum (yavrucuğum)”- Kur’an’da Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Nuh (a.s.) ve Hz. Yakup (a.s.) tarafından oğullarına yönelik olarak kullanıldığını görmekteyiz.⁹

Gönülleri fethetmesini bilen bir din eğitimcisine gençler severek yaklaşır. Okulda öğrenciler nezdinde bu konumda olan bir eğitimci, öğrencilere kendileri için gerekli

¹ Bkz. 1. blm, “Sevgi Dolu Olma” başlığı.

² A. Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul 1998, s. 18; M. Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, 142.

³ H. Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, s.38.

⁴ Al-i İmrân, 3/159.

⁵ M.Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, s.144.

⁶ İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur’an*, “be-ne-ye” md.

⁷ Lokman, 31/13, 16, 17.

⁸ el-Karadâvî, “*Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm*”, md. 4.

⁹ Saffat, 37/102; Hûd, 11/42; Yusuf,12/5.

olan şeyleri daha kolay aktarabilme imkânına sahiptir. Unutulmamalıdır ki öğretmenler; öğrencilerine yaklaşabildiği, onları kendilerine yaklaştırabildiği ve onlarla iş birliği yapıp diyaloga girebildikleri oranda öğrencilere faydalı olabilirler. Yakınlaşma, iş birliği ve diyalog da ancak sevgi ile mümkün olabilir.¹

4.3. Öğrencilere Saygı Duyma

Herhangi bir özelliği dolayısıyla karşıdaki kişiye karşı dikkatli, ölçülü, özenli davranmaya ve o kişiye değer vermeye saygı denir.² Öğrenciye saygı duymadan maksat maksat hem çocuğun şahsiyetine hem de onun akli seviyesine ve buna bağlı olarak ürettiği düşüncelere saygı duymaktır.³

Öğrenciye değer verip saygı duymadan onunla sağlıklı iletişim kurabilmek imkânsızdır. Zira öğrenci -avâmî tabirle- “adam yerine konduğunu” hissetmek ister. Çocuk kendisiyle ilgilenenlerin ciddi olmadığını hissettiği vakit kendisi de meseleye yeteri ciddiyetle sarılmaz. Binaenaleyh çocukların eğitimiyle ilgilenenlerin çocuklara samimi bir ilgi alâka gösterip bunu çocuğa hissettirmeleri gerekir. Bu da öğrenciyi bir birey olarak kabul edip şahsiyetine saygı duymakla mümkündür. Aksi takdirde çocuk sahteliği, yapaylığı fark edip iletişim yollarını kapayarak içine kapanabilir. Çocuk, kendisi ile sağlıklı iletişim kurulmadan eğitilemeyeceğine göre eğitimde çocuğa saygı duymak, ürettiği fikirleri önemsemek ve sahici bir ilgi göstermek şarttır.

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman’ın, oğluna tavsiyelerde bulunurken emir ve nehiyleri onun akli seviyesine göre açıkladığını görürüz.⁴ Bu da Hz. Lokman’ın oğluna saygı duyduğuna ve onun aklına değer verdiğine bir işarettir.⁵ Örneğin konuşurken sesi yükseltip bağıra çağıra konuşmanın çirkinliğini anlatırken bunu - *إِنَّ أَكْثَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ* - “Unutma ki seslerin en çirkinini, avazı çıktığınca bağırarak eşeklerin sesidir.” ayetinde ifade edildiği gibi- eşeğin sesine benzetmiştir.⁶ Zira eşeğin sesinin çirkinliğini herkes bilir. Hz. Lokman da herkes tarafından çirkin olarak bilinen

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.121,122.

² T.D.K., Türkçe Sözlük, saygı md.

³ el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 5.md.

⁴ Lokman, 31/13, 17, 18, 19.

⁵ el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 5.md.

⁶ Lokman, 31/19.

bir şeyi, men etmek istediği şeyin çirkinliğini anlatmak için kullanmıştır.¹

4.4. Öğrencilerin İhtiyaçlarını Göz Önünde Bulundurma

Eğitim-Öğretim faaliyetlerinin, özellikle de örgün eğitimin belli bir plan ve programa göre yürütülmesi esastır.² Programı hazırlarken dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de öğrencilerin ihtiyacıdır³. Muhataplarının ihtiyaçlarını dikkate almayan bir eğitim-öğretim faaliyeti öğrencilerin ilgisini fazla çekemez. Dolayısıyla bu faaliyetlerde motivasyon eksikliği sebebiyle verim düşer. Çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan, ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir program yalnızca öğretimi başarısız kılmakla kalmaz aynı zamanda çocuğun gelişimini de olumsuz yönde etkiler. Zira öyle kritik dönemler vardır ki, gecikilir ya da uygun yoldan yaklaşılmazsa onarılmaz yıkımlarla sonuçlanabilir. Bu yüzden eğitimi uygun dozda, çocuk almaya hazırken ve alabileceği kadar vermek bütün eğitimcilerin dikkat etmesi gereken bir husustur. Bu da çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemini ve ihtiyaçlarını doğru tespit etmekle mümkündür.⁴

Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman'ın, oğlunun ihtiyaç duyduğu hususlarda kendisine tavsiyelerde bulunduğunu görüyoruz. Zira Allah tarafından hikmet sahibi olduğu ifade edilen birinin, oğluna, ihtiyacını gideremeyecek ve onun dikkatini çekemeyecek şeyleri anlatarak abesle iştigâl edeceği düşünülemez. Ayrıca bir rivayete göre يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ “Lokman: Ey oğulcuğum! İşlediğin şey, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, Allah onu getirip meydana kor. Doğrusu Allah Latîf'tir, haberdardır.”⁵ ayeti Hz. Lokmanın, oğlunun sorusuna verdiği cevaptır.⁶ Hz. Lokman oğluna nasihat ederken, oğlunun babasına soru sorması dikkatini babasını dinlemede yoğunlaştığına işaret eder. Şayet babasının anlattıkları oğlunun ihtiyaçlarıyla ilgili olmasaydı oğlunun dikkati dağılacak ve babasına soru sormayacaktı.

¹ el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 4.md.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.4.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 71.

⁴ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.15.

⁵ Lokman, 31/16.

⁶ el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”; Bu hususa birinci bölümde “sezgi sahibi olma” başlığı adı altında da değinilmiştir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir başka husus da öğrencinin aslında ihtiyaç duyduğu/duyması gerektiği fakat çeşitli sebeplerle hissedemediği, fark edemediği şeylerin ihtiyaç oluşu hissettirilip bunların kendisine kazandırılması hususudur. Öğrencilerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekliliğinden bahsederken öğrencinin sadece hissettiği ihtiyaçlar değil, konumu gereği sahip olması gereken kazanımlar da dikkate alınmalıdır. Öğrencinin farkında olduğu ihtiyaçlarını göz önünde bulundurup plan programı o minvâlde hazırlamak öğrencinin farkında olmadığı ihtiyaçları da tespit ederek o ihtiyaçları öğrenciye hissettirecek şekilde program hazırlamaya nazaran daha kolaydır. Fakat aslolan iki türe dair ihtiyaçların bir arada göz önünde bulundurulması gerekli programı hazırlamaktır. Zira öğrenci nelere ihtiyaç duyacağını, neleri öğrenmesi gerektiğini tam ve doğru olarak tespit edemeyebilir. Yaşı ve çevresi nedeniyle gereksiz ve zararlı şeyleri de bir ihtiyaç olarak algılayabilir. İşte hakiki eğitimci burada kendini belli eder. Gerçek eğitimci böyle durumlarda öğrenciye asıl ihtiyaçlarını hissettirip öğrenciyi o yöne kanalize etmelidir. Eğitimin belki de en mühim amaçlarından biri de budur. Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman'ın “ولا تُصَوِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ” “Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalınmış çalınmış yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.”¹ ayetinde bunu yaptığını görmekteyiz. Bu ayette Hz. Lokman “Allah tarafından seilmeyi” nazara vererek oğlunu kibirlenmekten ve kendini beğenip övünmekten nehyetmiştir. Burada Hz. Lokman Allah tarafından sevilmenin bir ihtiyaç, bir amaç olduğunu imâ edip bunu oğluna hissettirerek bu amaca nasıl erişileceğini öğretmektedir. Âlemlerin Rabbi (eğiticisi) olan yüce Allah'ın da Kur'an'ın genelinde ve Lokman sûresinin çeşitli yerlerinde bize bazı şeylerin ihtiyaç olduğunu birtakım terğib ve terhiblerle hissettirerek nelerden sakınıp neye ve niçin sınımsız sarılmamız gerektiğini öğretmektedir.² Lokman sûresine baktığımızda yüce Allah'ın çeşitli ayetlerde cennet ve cehennemi tavsif ettiğini ve bazı davranışlara sahip kişileri عَذَابٍ غَلِيظٍ عَذَابِ السَّعِيرِ, عَذَابِ أَلِيمٍ, عَذَابٍ مُّهِينٍ “aşağılayıcı, elemli, alevli ateş, ağır bir azap” diye nitelediği azap çeşitleriyle korkuttuğunu³ diğer taraftan da iman edip sâlih amel işleyenleri إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ النَّعِيمِ خَالِدِينَ

¹ Lokman, 31/18.

² Bakara, 2/256; Âl-i İmran, 3/101.

³ Lokman, 31/6,7,21,24.

فيها “içinde ebedi kalacakları ebedi naîm cennetleri” ile müjdelediğini görmekteyiz.¹ Yine “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Öyle bir günden çekinin ki o gün hiçbir baba evladına asla fayda veremez, evlat da babasına fayda sağlayamaz. Allah’ın vâdi elbette gerçektir. O halde sizi dünya aldatmasın ve çok hilekâr şeytan da sizi Allah ile aldatmasın, Allah’ın affına güvendirmesin!”² ayetinde yüce Allah hesap gününün tasvirini yaparak insanların dünya hayatına ve şeytana aldanmamalarını tembih etmektedir. Kur’an’ın çeşitli yerlerinde bu mânâyâ yakın mânâlar taşıyan ayetler yer almaktadır.³ Bütün bu ayetlerden yüce Allah’ın insanlara “ahiret mutluluğunu” bir ihtiyaç olarak hissettirmeyi amaçladığını, bunun için de cehennem, cennet ve hesap günü tasvirlerine Kur’an’da sıkça yer vererek insanları, vereceği eğitime (sırat-ı müstakim’e - iman, sâlihamel ve takvaya ulaştırmaya)⁴ hazır/istekli hale getirmeyi ve böylece peygamberlerin ve kitaplarının vasıtasıyla gerçekleştireceği eğitimin, hedefine (dünya ve ahiret mutluluğu)⁵ varmasını amaçladığını söyleyebiliriz.⁶

Özetle öğrencilerin anlatılan dersi dinlemeleri, derse yoğunlaşmaları ve ders dışı şeylerle ilgilenmemeleri isteniyorsa dersin onların maddi ve manevi ihtiyaçları göz önünde bulundurularak işlenmesi gerekir.

4.5. Öğrencinin Seviyesine Göre Konuşma

Lokman sûresine dikkatle baktığımızda eğitim-öğretim faaliyetlerinde dikkat edilmesi gereken bir başka hususun da “muhatabın seviyesine göre konuşma” hususu olduğunu görürüz. Usta öğretmen, öğrencilerin konuyla ilgili hazır bulunuşluk seviyelerini ve anlatılanları anlayıp anlamadıklarını sağlıklı bir şekilde tespit edip ona göre sözel ve bedensel dilini en iyi şekilde kullanabilmelidir.⁷

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman’ın, oğluna tavsiyelerde bulunurken rahat anlaşılabilir bir dil kullandığını görmekteyiz. Meseleyi sadece bu

¹ Lokman, 31/8,9.

² Lokman, 31/33.

³ Nisâ. 4,120; İbrahim, 14,22.

⁴ Fatiha, 1/5; Asr, 103/1,2,3.

⁵ Yunus, 10/63,64; Nahl, 16/97.

⁶ Bu husus “Eğitimin Gayeleri Açısından Sûrenin Tahlili” bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır

⁷ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.44,59, 110, 111; V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı ,s.140.

nasihatlerin yer aldığı kısma hasretmeyip bütün sûreye hatta bütün Kur'an'a yayarak baktığımız zaman Kur'an'ın insanlar tarafından rahatça anlaşılacak hikmet dolu bir kitap olduğunu görürüz. Bu husus bir ayette şöyle ifade edilmektedir: الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ المُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar sana o açık seçik kitabın âyetleridir. Düşünüp manasını anlamanız için biz onu apaçık Arapça bir kitap olarak indirdik.”¹ “Mübîn” kelimesinin türediği bâne fiili, hem lâzım, hem de müteaddî olarak kullanılır. Lâzım anlamıyla “mübîn”; kendi özünde açık, seçik ve aydınlıktır. Yani haddi zatında kendisinin ne olduğu açık ve belli, kendisinin ne olduğunu tanıtmaya kendisi yeterli olan demektir Müteaddî (geçişli) fiil olarak anlamı ise beyan edici, açıklayıcı, açığa çıkarıcı, ayırt edici demek olur. Bir de dili ve ifadesi gayet güzel, muradını ve maksadını gereğine göre dilediği gibi anlatır, fasîh ve belîğ mânâsına gelir. İşte Kur'ân-ı Kerîm, "hüda", "nur", "furkan" isimleriyle anılan bir hikmetli kitap, bir tafsilatlı kitap olduğu gibi, aynı zamanda her yönüyle bir "mübîn" kitaptır.² Arapça olmasından maksat Kur'an'ı nâzil olduğu çevrenin dili olarak Arap toplumunun bahanelerini ortadan kaldırmaktır. İlahî mesaj elbette insanların konuştukları dillerden biri ile gelecektir. Evrensel de olsa her hareketin ilk çekirdeğinin bir yerde oluşturulması gerekir.³ Bir başka ayette şöyle buyrulmuştur وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ “Biz her peygamberi kendi milletinin lisânı ile gönderdik, ta ki onlara hakikatleri iyice açıklasın...”⁴ Bu ayetten şunu anlamamız mümkündür: “Bütün ilahî metinler insanlar tarafından anlaşılın diye vahyedildiğine göre onlardan her birinin mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavimdense hitap da ilk ağızdan onlara olacağı için o kavmin diliyle indirilmiştir.” Bir kitap evrensel bir kılavuz olması durumunda bile belli bir dilin kelimelerini kullanmak durumundadır. Böyle olmalı ki, o dili konuşan insanlar kitabın öğretilerini anlayabilsinler ve mesajı diğer insanlara iletebilsinler. Bir harekete dair mesajın evrensel ölçüde yaygınlaşmasının tek tabii biçimi budur.⁵ Kur'an da evrensel bir mesajı ve hedefi olmasına rağmen bu bakımdan bir istisnâ değildir.

¹ Yusuf, 12/1,2.

² Elmalılı, Hak dini Kur'ân Dili, 12/1. ayet tefsiri.

³ Suat Yıldırım, Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, İstanbul 2002, s.234.

⁴ İbrahim, 14/4.

⁵ S. Kutub, Fî zilâli'l-Kur'an, 12/1. ayet tefsiri.

Yine aynı husus Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde şöyle dile getirilmektedir وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ “And olsun ki Kuran'ı, öğüt olsun diye kolaylaştırdık; öğüt alan yok mudur?”¹ -Bu ayet bu sûrede dört defa tekrarlanmıştır.- Bir başka ayette de فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِئُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا “Bizim, Kur'ân'ı senin dilinle indirip kolaylaştırmamızın başlıca sebebi, senin müttakileri müjdelemen ve inatçı kimseleri de onunla uyarmandır”² Seyyid Kutub bu ayeti açıklarken şöyle demektedir: “Kötülükten sakınan müminlere yönelik müjde ile yüce Allah'a baş kaldıran kâfirlere yönelik uyarı, bu Kur'an'ın iki ana amacını oluşturur. Yüce Allah, Araplar'ın bu Kur'an'ı kolay anlamalarını sağlamak ve onu rahat okuyabilsinler diye Peygamberimizin dili ile indirmiştir.”³

Bütün bunlardan da anlaşıldığı üzere eğitim ve öğretimde önemli olan mesajın karşı taraftan sağlıklı bir şekilde algılanmasını sağlamaktır.⁴ Peygamberimiz (s.a.s.)'in “İnsanlara, akıllarının alacağı kadar konuşun”⁵ hadisi de buna işaret etmektedir. Bunu sağlayabilmek için muhatabımızın duyuşsal ve bilişsel gelişim seviyesini, yaşını ve içinde bulunduğu psikolojik durumu bilip bunların göz önünde bulundurmamız gerekir. Bunun için de dil anlaşılır, sade ve seviyeye uygun olmalıdır.⁶ Verilen örneklerde çocukların düşünme dönemleri (somut ve soyut düşünebilme dönemi) dikkate alınmalı⁷ ve ilk defa kullanılan kavram ve terimler ya da adı ilk kez geçen kişiler hakkında öğrencilere doyurucu bilgiler verilmelidir.⁸

4.6. Anlatılanları Gerekçeleştirme

Lokman sûresinde kullanılan bir başka metot da “anlatılanları gerekçeleştirme” metodudur. Bir çocuğu eğitirken ona emir ve nehiyleri hiçbir açıklama yapmadan mücerret bir şekilde söylemek bizi hedefimize ulaştıramaz. Bunun yerine çocuğa öğretilmek istenen -çocuğun sakınmasını veya uymasını istediğimiz- şeylerin delillerini,

¹ Kamer, 54/17.

² Meryem, 19/97.

³ S. Kutub, Fî zilâli'l-Kur'an, 19/97. ayet tefsiri.

⁴ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 237.

⁵ Aclûnî, a.g.e., 1/225.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, 72,73 ve 231.

⁷ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 205, 206.

⁸ Konuyla ilgili çalışmamızın 1. bölümü “Anlatabilme” başlığına bakılabilir.

hikmet ve sebeplerini çocuğun anlayabileceği bir dil ve sevgi dolu ifadelerle anlatmamız gerekir.¹ Bu, bizim hedefe ulaşmamızı kolaylaştırır.

Lokman sûresine bu açıdan baktığımızda Hz. Lokman'ın da bu şekilde davrandığını şu ayetlerden çıkarmamız mümkündür: Önce oğluna *يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ* “Evladım sakın Allah'a eş, ortak uydurma!” diye nasihat etmiş ve hemen ardından da bunun (şirkin) pek büyük bir zulüm olduğunu belirtmiştir.² Daha sonra *يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ* “Evladım namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret!” diye öğüt vermiş ve ayetin devamında da neden sabretmesi gerektiğini *إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ* “Çünkü bunlar (namazı hakkıyla ifâ etme, iyiliği yayma ve kötülüğü önleme) azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir!”³ diyerek açıklamıştır. Bir sonraki nasihatinde ise *وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا* “Kibirli davranarak insanlardan yüzünü çevirme, yeryüzünde çalılımlı çalılımlı yürüme!” demiş ve bu sakındırmanın sebebini de *إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ* “Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.” diyerek açıklamıştır.⁴ Son nasihatinde de Hz. Lokman *وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضَضْ مِنْ صَوْتِكَ* “Yürürken ölçülü, mutedil yürü ve konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma!” demiş ve bu nasihatini de hikmetini *إِنَّ أُنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ* “Unutma ki seslerin en çirkinini avazı çıktığında bağırarak eşeklerin sesidir.” diyerek çok veciz bir şekilde açıklamıştır.⁵

Yine Lokman sûresinde yüce Allah *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ* “Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik!” diye buyurmuş ve hemen ardından bu emrin sebebini *حَمَلَتْهُ* “Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır, sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer.” diye açıklamıştır.⁶ Yine bu ayetin devamında *أَنْ* “İnsana buyurduk ki bana ve anne-babana şükret!” denmiş ve insana niye

¹ El-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 3 ve 4. md.

² Lokman, 31/13.

³ Lokman, 31/17.

⁴ Lokman, 31/18.

⁵ Lokman, 31/19.

⁶ Lokman, 31/14.

şükretmekle emredildiği **إِلَى الْمَصِيرُ** “Unutma ki sonunda bana döneceksiniz.” sözleriyle açıklamıştır.¹

Zuhayli'nin ifade ettiği gibi bu ayetlerin dokuz emir, üç nehiy ve yedi sebebi ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

Emirler: Ana-babaya iyilik etmek, Allah'a ve ana-babaya şükretmek, dünyada ana-babaya iyilikle muamele etmek, peygamberlerin ve sâlihlerin yoluna tâbi olmak, namazı dosdoğru kılmak, iyiliği emretmek, kötülüğe engel olmak, yürürken orta yolu tutmak ve sesi alçaltmaktır.

Nehiyler: Şirkten, yanağı şişirmekten (kibirlenmekten) ve şımarıkça (böbürlenerek ve çalımlı bir şekilde) yürümekten sakınmaktır.

Bu emir ve nehiylerin sebepleri ise şunlardır:

1. “Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki Allah her şeyden müstağnidir. Sonsuz övgüye layık olandır.”
2. “Allah'a ortak koşmak gerçekten büyük bir zulümdür.”
3. “Varış yalnız banadır. Dönüşünüz yalnız banadır. O zaman yaptıklarınızı size bildiririm.”
4. “Şüphesiz Allah sonsuz lütuf sahibidir ve her şeyden haberdardır.”
5. “Doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdendir.”
6. “Allah kendisini beğenen ve çok övünen hiç kimseyi sevmez.”
7. “Seslerin en çirkinini merkeplerin sesidir.”²

Özetle denebilir ki çocuklara bir şeyi yap veya yapma demekle onlarda arzulanan ölçüde bir davranış değişikliği meydana getirebilmemiz pek mümkün değildir. Muhataplarımız, bizim önümüzde istediklerimizi yapsalar da biz yokken o davranışları terk etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Bu durum, pek çok eğitimcinin muzdarip olduğu bir durumdur. Bunun da sebebi kazandırılmaya çalışılan davranışın yeteri derecede benimsetilememesi sonucu o davranışın kalıcı hale getirilememesidir. Hâlbuki eğitim

¹ Lokman, 31/14.

² Zuhayli, et-Tefsîrû'l-Münîr , 31/12-19. ayetlerinin tefsiri.

kişide olumlu yönde kalıcı davranış değişikliği meydana getirmek demektir.¹ Öyle ise kazandırmak istediğimiz davranışların gerekçelerini açıklayarak bu davranışların çocuklarca benimsenmesini sağlamalıyız. Bunu yapabilmek için de onları -tabiri caizse- “adam yerine koymalı”, onlara saygı göstermeli² ve kazandırmak istediğimiz şeyin sebep ve hikmetlerini anlatmalıyız.

4.7. Takrir Metodundan Faydalanma

Takrir, karar kelimesinden türemedir. Yerleştirme, yerleştirilme, sağlama, anlatma, ders anlatma, anlatış, önerge vb. anlamlara gelir.³ Metot olarak takrir “Öğretmenin dersin konusunu bir sıra ve tertibe göre karşısındaki kimselere baştan sona doğru anlatması demektir.”⁴ Bu metot öğrencilerin tartışma, soru sorma ve grupta çalışma gibi teşebbüslerini sınırlayan klasik bir öğretim usulüdür.⁵

Takrir metodu oldukça eski ve yaygın bir metottur. Özellikle ders araç gereçleri hususunda sıkıntı yaşanan yerlerde öğretmenlerin ister istemez en çok kullandıkları metottur. Bu metotta genel itibariyle öğretmen aktif öğrenci ise pasif durumdadır. Bu yüzden eğitimciler bu metodun çok sık kullanılmasından yana değildirler.⁶

Bu metodun faydalı tarafları olduğu gibi mahzurlu tarafları da vardır. Faydalı tarafları kısaca şunlardır:

- Öğrencilerin değer-takdir duygularını ve güzel konuşma kabiliyetlerini geliştirir.
- Öğrencilerin terim ve kavramları diğer metotlara nispeten daha rahat ve kısa sürede kavramaları sağlanır.
- Konuların mantıkî bir silsile ile kısa sürede anlatılmasına imkân verir.⁷

Bu metodun mahzurlu tarafları ise şunlardır:

- Bu metot, öğrencileri hazırcılığa alıştıracaktır.

¹ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 16, 17.

² A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 39.

³ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.202; M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, takrir md.

⁴ A. Dodurgalı, a.g. e, 286.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.202.

⁶ A. Dodurgalı, 1999: 286.

⁷ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.208, 209.

- İyi uygulanamadığında öğrencilerin sıkılıp dersten arzulan ölçüde istifade edememelerine yol açar.
- Takrir metodunda sınıfa toplu hitap söz konusu olması hasebiyle bireysel farklılıklar göz ardı edilmiş olur. Bu da öğrencilerin aynı oranda istifade edememelerine neden olur.¹

Yukarıda anlatılanlar göz önüne alarak Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman'ın oğlunu eğitirken ağırlıklı olarak takrir metodunu kullandığını söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Lokman tavsiyelerini belli bir sıra dahilinde ve düz anlatım yoluyla aktarmıştır.²

4.8. Soru Cevap Metodunu Kullanma

Bu metot soru sormak ve cevap vermek şeklinde uygulanır. Eski adıyla “isticvâb”³ ya da muhâvere olan soru cevap metodu öğretimde kullanılan başlıca metotlardan biri olup bazılarınca “sokratik usûl” diye de adlandırılmaktadır. İslam âleminde bu metot, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) döneminden beri kullanılmagelmiştir.⁴

İnsanda, bilhassa okul çağındaki çocuk ve gençlerde, merak duygusu çok kuvvetlidir. Kişi hangi yaşta olursa olsun nerden geldiğini, niçin yaratıldığını düşünüp yeri geldiğinde çeşitli şekillerde bunu dile getirmektedir. Bilhassa metafizik alan, insana - bilhassa çocuklara- çok gizemli gelen bir alandır. Dolayısıyla -bilhassa çocuklardan- bu alana dair çok soru gelmektedir. Burada mühim olan çocukların sorularını geciktirmeden yaşlarına ve seviyelerine uygun doyurucu bir cevap vermektedir. Aksi takdirde çocukların öğrenme arzusu köreltilmiş olur.⁵

Bu konuda daha çok çocuklardan soru gelmesi hasebiyle çocukların sorularına verilecek cevaplarda dikkat edilmesi gereken hususlara kısaca değinmekte fayda vardır.

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.209.

² Lokman, 31/13-19.

³ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, isticvâb md.

⁴ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.209, 210.

⁵ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.76.

Çocuklardan Gelecek Sorularda Dikkat Edilecek Hususlar

- Çocuk neyi sormuşsa ona cevap vermeli, cevap vermeden evvel de çocuğa o soruyu sorduran nedenler öğrenilmeye çalışılmalıdır. Aksi takdirde yanlış anlaşılabilir.¹
- Cevap çocuğun anlayışına göre ayarlanmalıdır. Cevabın soruyu aşmamasına dikkat edilmez. Zaten çocuk tatmin olmamışsa başka sorular soracaktır. Ayrıca soru hakkında bütün bilinenler anlatılmamalıdır. Zira uzun ve detaylı cevaplar çocuğu korkutabilir.²
- Çocuğa verilecek cevapta samimi olunmalıdır. Soru ciddiye alınmalı ve karşıdakinin seviyesine göre cevaplandırılmazdır. Soruları fırsat bilip karşı tarafa yüklenmek -özellikle çocuklarda- bıkkınlığa ve soğumaya sebebiyet verebilir.³
- Soruların ciddiye alınıp samimiyetle ve seviyeye uygun cevaplandırılması karşı tarafa güven verir. Bu da insanları kendilerini rahatsız eden şeyleri sormaları konusundaki çekincelerden kurtaracaktır. Bu husus özellikle Allah mefhumunu zihinlerinde henüz yeni yeni oluşturmakta olan çocukların yanlış imajlar edinmemeleri noktasında çok önemlidir.⁴

Çocuklara Soru Yöneltilirken Dikkat Edilecek Hususlar:

- Sorular sade ve seviyeye uygun olmalıdır.
- Sorular işlenen konuyla alakalı olmalıdır.
- Sorular öğretici ve düşündürücü olmalıdır.
- Birden fazla soru sorulacaksa mantıkî sıra takip edilmelidir.

¹ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.78.

² M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.80.

³ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.82.

⁴ M. Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, s.82.

- Öğrencilerin eski bilgileriyle bağ kurup orijinal fikirler üretmelerini sağlayacak sorulara yer verilmelidir.¹

Lokman sûresine baktığımızda bu metodun da –tam açık şekilde olmasa da- kullanıldığını söyleyebiliriz. Rivayete göre Hz. Lokman'ın oğlu “Ben, kimsenin bulunmadığı bir yerde herhangi bir günah işlersem, Allah benim işlediğim günahı nasıl bilip de bana bundan dolayı azap edecektir?” diye sorması üzerine Hz. Lokman 16. ayetteki nasihati söylemiştir.² Bir başka rivayete göre de Hz. Lokman'ın oğlu, dalgalanan denizi görüp de babasına; “Babacığım şu denize bir buğday tanesi düşse Allah bunu bilebilir mi?” diye sorması üzerine Hz. Lokman, 16. ayetteki nasihati söylemiştir. Zaten 16. ayetin metninde yer alan “İnehâ” kelimesindeki zamir, Hz. Lokman'ın oğlunun sormuş olduğu nesneye râcîdir. Zira rivayete göre Hz. Lokman'ın oğlu: “Acaba benim elimdeki bir dane denizin derinliklerine düşse Allah onu da bilir mi?” dedi.³ Babası da ona يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ “Evladım bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde saklı da olsa yahut göklerin veya yerin herhangi bir yerinde de olsa mutlaka Allah onu meydana çıkarır. Allah Latif'tir, her şeyden haberdardır.”⁴ diyerek oğluna ikna edici bir cevap vermiştir.

Burada ayrıca iki husus daha dikkati çekmektedir. Hz. Lokman tane yerine “hardal tanesi dahi olsa” diyerek nesnenin küçüklüğünde mübalağa yapmıştır. Ayrıca burada yüce Allah insanların konuyu daha iyi kavraması için temsilî bir anlatım metodu kullanarak fiillerin mahiyetini ortaya koymaktadır. Yapılan fiilin “hardal tanesi ağırlığı kadar” olmasının anlamı budur. Buna “tenezzülât-ı ilahiye” yani insanın anlayışına indirgeme denir.⁵ Ayrıca oğlu “Allah bilebilir mi?” diye sorunca o da “Allah onu mutlaka meydana çıkarır” diye cevap vermiş ve Allah'ın kudretini oğluna bu şekilde anlatmıştır.⁶

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.213, 214.

² Ebu'l Leys es- Semerkandî, Tefsiru'l-Kur'an, ts. ys., 31/16. ayet tefsiri.

³ Ali Arslan, Büyük Kur'an Tefsiri, İstanbul 1984, 13/75-82.

⁴ Lokman, 31/16.

⁵ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.74.

⁶ el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 8.md.

Bu metotta esas olan öğretmenin soru sormasıdır. Sorularda asıl gaye çocukların bilgisini ölçmekten ziyade, onları düşünmeye sevk etmek, dikkatlerini derse toplayıp konuyu kavramalarına yardımcı olmaktır.¹

Bu metotta öğrenciler de soru sorabilir. Bu, öğretmen için değerlendirilmesi gereken önemli bir fırsattır. Ancak bu fırsatın hebâ olmaması için yukarıda yer verdiğimiz hususlara riâyet edilmesi gerekir. Zira sorulara müstehzî bir edayla karşılık verilirse öğrencilerin şevki ve cesareti kırılır.²

Özetle bu metot öğrencilerin dikkatini toplayıp, onlara konuyu kavratma noktasında her derste, her konuda ve diğer metotlarla birlikte kullanılabilir bir metottur.³

4.9. Telkin Metodundan Yararlanma

Telkin; “bir kimsenin başkaları üzerinde yaptığı etki”, “başkalarının iradelerinin ve davranış biçimlerinin etki altına alınması” ve kendi fikrini kabul ettirmeye çalışma olarak tarif edilir.⁴ Ancak telkin sadece başkalarına yapılmaz, kişi kendi kendine de telkinde bulunabilir. O halde telkini “İnsanın bir duyguyu veya inancı kendine veya başkalarına kabul ettirmesi” şeklinde tanımlayabiliriz.⁵

Öğüt verme yönteminin bir benzeri olan telkin, din eğitiminde çokça kullanılır. Telkin, muhatabın söylenenleri duygusal olarak alma, kabul etme ve tasdik etmeye hazır oluş halinden yararlanılarak onu yönlendirmeye çalışmaktır. Telkinde öne çıkan husus duygusal olarak alma ve kabul etmeye hazır oluş halidir. Duygusallığın olduğu yerde akıl ve muhakemenin etkisi genelde ikinci plana düşer. Ancak telkin yapan şahıs bilinçli olmalı ve duygularına da hâkim olmalıdır.⁶

Telkinin tesirinin artması için telkinde bulunan kişinin maddi ve manevi otoriteye sahip olması ve bu işi yaparken temsil ettiği makamın gerektirdiği kisveyi üzerinde taşıması

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.210.

² Daha geniş bilgi için bkz. A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 288 vd .

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 290 .

⁴ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, telkin md.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.195.

⁶ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 304-305.

gerekir. Bunların yanında telkinin tesirini arttıran faktörler arasında ses tonu ve vücut dilini iyi kullanmayı, muhatapların yaşı ve içinde buldukları durumu, muhatapların sayısını ve konuya göre zaman ile mekân seçiminin doğru yapılmasını da eklemek gerekir.¹

Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokman'ın da oğlunun duygularına hitap ederek bir takım öğütlerle ona bazı duygu, davranış ve inanç esaslarını benimsetmeye çalıştığını görmekteyiz.² Bu da Hz. Lokman'ın telkin metodundan faydalandığını gösterir.

Kur'an'ın çeşitli yerlerinde ve incelemekte olduğumuz Lokman sûresinde âlemlerin Rabbi³ olan yüce Allah'ın da bu metodu kullandığını görmekteyiz. Bilhassa “ey iman edenler”, “ey insanlar” diye başlayan pek çok ayette bu metodun kullanıldığını söyleyebiliriz. Örneğin *عَنْ وَآلِدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ عَنْ* “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne de evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allah'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.”⁴ ayetinde açıkça görülüyor ki yüce Allah insanların duygularına hitap ederek onlara dünya hayatına ve şeytana aldanmamalarını telkin etmektedir.

Sonuç olarak telkinin -bilhassa dinî tebliğde, din eğitiminde- vazgeçilmesi mümkün olmayan bir metot olduğunu ancak müstakil bir ders anlatım metodu olmayıp eğitimcilerin diğer metotlarla birlikte kullanabileceği bir metot olduğunu söyleyebiliriz.⁵ söyleyebiliriz.⁵

4.10. Alternatif Sunma

Eğitim Öğretim faaliyetlerinin -tabiri caizse- havada kalmayıp hedefine ulaşması için öğrencilere, sakındırıldıkları davranışların yerine alternatifler sunmak şarttır. Öğrencilere bazı davranışları yasaklayıp bu davranışlardan uzak durmalarını söylemek

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, 196, 197; M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, s.159.

² Lokman, 31/12-19.

³ Fatiha, 1/1.

⁴ Lokman, 31/33.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.200.

yetersizdir.¹ Yasaklanarak geriletilmek/ortadan kaldırılmak istenen davranışların yerine olumlu ve öğrencilerin yapabileceği davranışlar sunulmalıdır. Aksi takdirde öğrenci eski alışkanlıklarını kalıcı bir şekilde terk etmeyecek, terk etse de genellikle onların yerine isabetli davranışlarda bulunamayacaktır. Zira öğrenci her zaman için öğretmenin rehberliğine ihtiyaç duyar.²

Lokman sûresine baktığımızda bu hususun da Hz. Lokman tarafından önemsenip uygulandığını görmekteyiz.³ Hz. Lokman kötü ahlâkı resmedip oğlunu kibirden sakındırarak “Yeryüzünde çalımı çalımı yürüme!” dedikten sonra “وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ” “Yürürken ölçülü yürü!” diyerek ona nasıl yürümesi gerektiğini belirtmiştir.⁴

Bu hususa Lokman sûresinin yanısıra Kur’an’ın genelinde de dikkat edildiğinin bir örneğini İsra sûresinin 23. ile 24. ayetlerinde görmekteyiz. Orada وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine of bile deme! Onları azarlama” buyrulduktan sonra وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلَّةِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا “İkisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et diyerek dua et!” diye buyrularak nasıl davranılması gerektiği hususunda yol gösterilmiştir.⁵

Önemine binaen bütün eğitimcilerin bu hususa riayet ederek bütün menhiyyat (arzulanmayan, yasaklanan davranışlar) için geçerli alternatifler bulup öğrencilere sunmaları gerekir. İslam dini, ihtiva ettiği kolaylıklar açısından bu metodun uygulanmasına elverişli bir dindir.⁶

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.62.

² el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 10. md.

³ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.82.

⁴ Lokman, 31/18,19.

⁵ İsra, 17/23,24.

⁶ el-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm”, 10. md.

4.11. İyi Örnekler Sunma

Eğitim öğretim faaliyetlerinin etkinliğini ve kalıcılığını arttırabilmenin bir şartı da konu ile ilgili tarihten ve günümüzden -kazandırmak istediğimiz özellikleri haiz- şahsiyetleri örnek olarak sunmaktır.¹ İslam tarihi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabenin yaşadığı asr-ı saâdet başta olmak üzere din eğitimi açısından çok zengin bir hazinedir. Bilhassa ahlâk esaslarının öğretiminde peygamber kıssalarından ve özellikle de Hz. Muhammed (s.a.s.)’in hayatından örnekler vermek eğitimcilerin işini kolaylaştırabilir.² Yüce Allah da Kur’an’da Hz. Lokman’ı örnek bir şahsiyet olarak anmış³ ve adıyla anılan sûrede onun kendi oğluna verdiği nasihatlere yer vermiştir.

Tarihe mal olmuş şahsiyetleri örnek göstermek –bilhassa çocuklarda- ruhî tecrübelerin ve dinî şuurun gelişmesine katkı yapar.⁴ Bu da arzulanan bazı davranışların öğrencilere kazandırılmasını kolaylaştırır. Lokman sûresinde de yüce Allah’ın bazı mesajları direk vermeyip de Hz. Lokman’ın kıssasını zikretmek⁵ sûretiyle dolaylı olarak vermesinin bir hikmeti de bu olabilir.

Bu metodun Lokman sûresinin yanı sıra Kur’an’ın genelinde kullanıldığını söyleyebiliriz. Mesela *لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا* “Hakikaten Allah’ın Resulünde sizler -Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah’ı çok zikredenler- için en mükemmel bir örnek vardır.”⁶ ayetinde Allah bize Hz. Muhammed (s.a.s.)’i model olarak sunmuştur.

Çocuklar, pek çok davranışı taklitle, özdeşleştirmeyle kazandıkları için⁷ onlara kazandırılmak istenen davranışların örneklerini kendi hayatında çok iyi uygulamış/uygulayan kişilerin bir model olarak sunulması gerekir.⁸ Böylece amaca ulaşmak daha kolay olur.

¹ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım, s.165.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.106.

³ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.24.

⁴ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım, s.165.

⁵ Lokman, 31/12-19.

⁶ Ahzâb, 33/21.

⁷ H. Yavuzer, a.g.e., s.39.

⁸ Bkz. B.Bayraklı, İslam’da Eğitim, İstanbul 1997, s.37; V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.177.

4.12. Örneklendirme

Eğitim-öğretimde anlatılanların öğrencilerce anlaşılmasını sağlamada örneklendirmenin çok önemli bir yeri vardır. Bu metot da Kur'anî'dir. Kur'an, insanlara bazı şeyleri öğretirken onlara davranış örnekleri sunar. Konuyu tablolar halinde gözler önüne serer.

Örneklendirmeden maksat kazandırılmak istenen davranışı ve o davranışı uygulamanın/uygulamamanın sonuçlarını, yaşanmış veya yaşanılması mümkün olaylarla somutlaştırarak sunmaktır. Böylece kişi anlatılan olaylardan ibret alıp davranışlarında olumlu yönde değişiklik yapmaya çalışacaktır. Kur'an'ın bunu yaparken iki yol kullandığını görmekteyiz.

4.12.1. Yaşanmış Olaylardan (Kıssalardan) Örnekler

Örneklendirme metodunun Kur'an'daki birinci uygulama şekli kıssa ile eğitim metodudur. Kıssa; “bir haberi nakletme, bir olayı anlatma, hikâye etme.” anlamlarına gelir.¹ Kıssa Arapça'da “kassa” kelimesiyle ifade edilir. Anlatılan hikâye ve olaya da “kıssa” denilir. Aynı kökün “kesmek”, “kısaltmak” anlamı da vardır. “Kıssa” kavramı kelime olarak “izlemek”, “izi takip etmek” anlamına gelmektedir.² فَارْتَدًّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا.³ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصَّرَتْ بِهٖ عَن جُنُبٍ وَهُمُ لَا يَشْعُرُونَ “Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.”³ “Annesi, Musa'nın ablasına: Onun izini takip et, dedi. O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.”⁴ ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

Kıssalarda -tabiri caizse- ruhları büyüleyen bir sihir vardır. Bu sihrin nasıl olduğu ve ruhlara nasıl tesir ettiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak şu bir gerçek ki insanlar -bilhassa çocuklar- kıssalara büyük ilgi duymaktadırlar. Bundan dolayı din eğitimcileri de bunun farkında olup bazı davranışları, değerleri kazandırmaya çalışırken kıssalardan, hikayelerden faydalanmalıdırlar.⁵

Kur'an, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiştir. هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ “Bu (Kur'an), bütün insanlığa bir açıklamadır; takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir

¹ M. Doğan, kıssa md.

² Isfahânî, Müfredât, “ka-sa-sa” md.

³ Kehf, 18/64.

⁴ Kasas, 28/11.

⁵ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.62,63.

öğüttür.”¹ ayetinde ifade edildiği üzere Kur’an, hikmet ve güzel öğüt metodunu kullanmaktadır. Binaenaleyh yaşanmış olayları etkili bir üslupla anlatmış, bunu yaparken, benzer olayların da insanların başına her zaman gelebileceğini vurgulayarak dersler çıkarılmasını istemiştir.

Kıssanın insan eğitiminde büyük rolü vardır.² Geçmiş insanların başından geçen olayları ve sebeplerini anlatmak, bugünün insanına da yol gösterir, ders verir. Çünkü insan, yaratılışı, eğilimleri ve zaaflarıyla aynı insandır. Tarihte yaşamış insanlar ve milletler için söz konusu olan, bugünün insanı için de söz konusudur. Mesela inkârcıların ve zâlimlerin acı sonları Kur’an’da, Firavun ve ordusunun denizde boğulmasına yol açan zulümleri anlatılmak sûretiyle gözler önüne serilir.³ Yine sıkıntılara göğüs gererek, Allah’a olan iman ve tevekkülünü kaybetmeyen kimselerin, sonuçta büyük mertebelere ulaşacakları ve sabırlarının mükâfatını görecekleri Hz. Yusuf kıssasında en güzel şekilde anlatılır.⁴

Kur’an’da geçen kıssalarda esas gaye tarihî bilgi vermek olmadığı için yer ve zaman belirten teferruata girilmez. Kur’an’da geçen kıssalarda esas gaye muhtelif kavimlerin tarihlerindeki bir takım özellikleri belirtmek, diğer peygamberlerin ve Hz. Muhammed (s.a.s.)’in hayatlarında karşılaştıkları hâdiselere benzeyen hâdiseleri açıklamak, hak ve hakikatin daima galebe çaldığını, daima üstün geldiğini göstermek; Peygamber (s.a.s.)’e ve mü’minlere teselli vermek, her peygamberin karşılaştığı muhalefetin eninde sonunda yıkıldığını ve eridiğini tarihi misallerle tespit ederek mü’minlerin azmini kuvvetlendirmektir.⁵

Kur’an kıssaları; peygamber kıssaları ve geçmişlerin haberleri diye iki kısımdan meydana gelir. Kur’an’da peygamberlerden yirmi beşinin (bir rivayete göre bunların adedi yirmi sekizdir) hayatları hakkında malumat verilmiştir. Kur’an’da “Peygamber Kıssaları” ifadesi değil de “peygamberlerin haberleri: Enbâu’r-rusul” tabiri geçer. وَكَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ “Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini tatmin ve teskin edeceğimiz her haberi

¹ Al-i İmran, 3/138.

² M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım, s.165-168.

³ Şuarâ, 26/10-68.

⁴ Yusuf, 12/3-101.

⁵ Hûd, 11/120.

sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.”¹

Kur'an'da Hz. Âdem, Nuh, Hûd, Sâlih, İbrahim, İsmail, İshak, Lût, Yakub, Yusuf, Şuayb, Mûsa, Davud, Süleyman, İdris, Zü'l-kifl, İlyas, Eyyub, Yunus Zekeriyya, Yahya, İsa, (Lokman, Zülkarneyn, Üzeyr,) ve Hz. Muhammed (s.a.s)'in kıssalarına yer verilmiştir.

Geçmişlerin Haberleri olarak ise Kur'an'da مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ “geçmişlerin haberleri”² ifadesiyle; Ashabu'l-Kehf, Ashâbü'l-Uhdûd, Ashâbü'l-Fîl, Ashabu'r-Ress Ashâbü'l-Eyke, Âd, Semûd, Lût, Nuh kavimleri kastedilir. Ayrıca İsrâ, Hicret, Bedr, Uhud, Benû Nadîr, Ahzâb, Mekke Fethi, Huneyn Gazvesi, İfk Hadisesi ve Münafıklara ait kıssalar yer almaktadır.

Kur'an'da insanlar terbiye edilirken bu metodu kullanılıyorsa -nitekim incelemekte olduğumuz sûrede de Hz. Lokman'ın kıssasına yer verilmiştir- eğitimcilerin buna bigâne kalması düşünülemez. Binaenaleyh eğitim öğretim faaliyetlerinde yerine göre kıssa ile eğitim metodundan istifade edilmesi bu faaliyetlerin verimini arttıracaktır.

4.12.2. Tasvirî Misaller

Örneklendirme metodunun Kur'an'daki ikinci uygulama şekli de tasvirî misaller ile dir. Tasvir kelime olarak yazıyla anlatma, resmini yapma gibi anlamlara gelir.³ Tasvirî misallerden kasıt muhataplara vükûu mümkün olayları anlatarak verilmek istenen mesajın bu olaylar üzerinden verilmesidir. Bunun Kur'an'daki örneklerinden birisini de Lokman sûresinde görmekteyiz. Bu sûrede yüce Allah, nankörlerin Allah'ın ayetlerini nasıl inkâr ettiklerini وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ “Denizde iken onları dağlar gibi dalgalar kapladığında bütün kalpleri ile yalnız Allah'a yalvarırlar. Fakat onları kurtarıp karaya çıkarınca bir kısmı işi gevşetir, imanla küfür arasında kalır. Bizim ayetlerimizi ancak zalim ve nankör olanlar

¹ Hûd, 11/120.

² Tâ-Hâ, 20/99.

³ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, tasvir md.

inkâr eder.”¹ şeklinde herkesin anlayabileceği bir örnekle anlatmıştır. Hz. Lokman da oğluna Allah’ın ne derece Habîr (ilminin gizliliklere pek kolay bir tarzda nüfuz eden) olduğunu anlatırken aynı metodu kullanmıştır.² Yine Hz. Lokman, oğluna, bağıra çağıra konuşmanın çirkinliğini anlatmak için *إِنَّ أَكْثَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ* “Unutma ki, seslerin en çirkinini merkeplerin sesidir.” örneğini vererek konunun kolayca anlaşılmasını sağlamıştır.³

Tasvirî misaller Kur’an’ın genelinde de kullanılan bir metottur. Örneğin *وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَخُتِلَتْ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا* “Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çer çöp haline gelmiştir. Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir.”⁴ ayetindeki teşbih ile yüce Allah dünya hayatının geçiciliğini, ibret nazarıyla bakan insanın, bir bitkide dahi kendi hayatının başlama, gelişme ve tükenip son bulma safhalarını açık bir şekilde görebileceğini belirttikten sonra, insana yaraşanın, dünyanın geçici zinetlerine aldanmak yerine, kısa süren dünya hayatında yapacağı iyi işlerle ebedî saadete erişmek olduğuna şöyle işaret etmektedir: *الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا* “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbi’nin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.”⁵

Bizler de Kur’an’ın bu metodunu kendimize örnek alıp uygulamalıyız. Özellikle yaşı küçük öğrencilere soyut konular anlatırken, çocukların konuyu anlamaları için somut örnekler vermek, eğitim adına arzulanan neticenin elde edilmesini kolaylaştıracaktır.

4.13. Tadrîcîlik İlkesine Uyma

Tadrîc kelime olarak derece derece, azar azar gitme; yavaş yavaş ilerleme anlamına gelir.⁶ Eğitim, bir süreç işidir. Eğitimcinin bunu bilip buna göre plan ve programını

¹ Lokman, 31/32.

² Lokman, 31/16.

³ Lokman, 31/19.

⁴ Kehf, 17/45.

⁵ Kehf, 17/46.

⁶ M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, tedric md.

hazırlaması gerekir. Kur'an'ın, insanları eğitirken genellikle tedricî bir yol takip ettiğini söyleyebiliriz.¹ Yüce Allah, Kur'an vasıtasıyla birtakım emir ve yasaklar vazederken insanların buna intibâk edebilmeleri için zamana ihtiyaçları olduğu gerçeğine uygulamalarıyla işaret emiştir. Kur'an'ın 23 senede indirilmesi de, eğitimde tedricîlik ilkesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Zaten *الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا* “Bugün size dininizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim.” ayeti de buna işaret etmektedir.²

Yukarıdaki ayette işaret edilen tedricîlik hususunu şu misallerle somutlaştırabiliriz: Örneğin içkinin yasaklanması kademeli olarak gerçekleştirilmiştir.³ Ayrıca beş vakit namaz ilk tebliğden 11 yıl sonra Miraç mucizesinin vükûuna müteakip farz kılınmıştır.⁴ Beş vakit namazdan evvel de -buna hazırlık diye niteleyebileceğimiz- gece namazı daha önceden Hz. Peygamber (s.a.s)'e farz kılınmış ashâb da kendilerine farz olmadığı halde bu ibadete iştirâk etmiştir. Zekat ise fukahânın çoğuna göre, hicretin ikinci yılında kesin biçimde ve miktarı belli edilerek farz kılınmıştır.⁵ Ancak Zekat'ın nisap ve miktarı tam belirlenip farz kılınmadan evvel Mekke döneminde bu ibadetin temelini atıldığını ve bu ibadetin Müslümanların zihnine yerleştirildiğini söyleyebiliriz.⁶ Nitekim zekat farz kılınmadan evvel Mekke'de inen *وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ* “Mallarında isteyenlerin ve yoksulların hakkını ayırırlardı.”⁷, *وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ* “Onlar o kimselerdir ki mallarında isteyen ve yoksun olanların haklarını ayırırlar.”⁸ ayetleri bize bunu göstermektedir. Bu da Zekat ibadetinin farz kılınıştaki tedricîliği göstermektedir. Oruç ise hicretten 2 yıl sonra emredilmiştir.⁹ Bunlar gibi diğer emir ve yasaklarda zaman ve zemine uygun olarak gelmiş, insanların karşısına birdenbire bir emir ve yasaklar manzumesi çıkartılmamıştır. Böylece insanların müşkül bir duruma düşmeleri önlenmiştir.¹⁰

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Emin Ay, a.g.e.,154-158.

² Maide, 5/3.

³ Bkz. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/90.

⁴ M. Demirci, Kuran'ın Temel Konuları, s. 230.

⁵ Celal Yıldırım, Kaynaklarıyla İslam Fıkhı, İstanbul ts. 2/109.

⁶ M. Demirci, Kuran'ın Temel Konuları, s. 236.

⁷ Zâriyât, 51/19.

⁸ Meâric, 70/24-25.

⁹ M. Demirci, Kuran'ın Temel Konuları, s. 248.

¹⁰ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 92-93.

Lokman sûresine de bu açıdan dikkatle bakılınca, Hz. Lokman'ın, oğluna nasihat ederken tedricîlik ilkesine uygun davrandığı görülmektedir. Nitekim Lokman sûresinin 13. ve 17. ayetlerine - *وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ* - "Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti."¹, *يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ* "Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir."² -bir arada baktığımızda şu sonuca varmamız mümkündür: Hz. Lokman, oğlundan evvela Allah'a şirk koşmamasını,³ sonra mükellef olduğu ibadetleri yerine getirmesini ve ardından da kibirden sakınıp başa gelebilecek belalara sabrederek iyiliği yayıp kötülükten sakındırmasını istemiştir.⁴

Görüldüğü gibi Hz. Lokman, oğluna "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i eni'l-münker"i tavsiye etmeden evvel ona önce tevhide, ardından da yapacağı vazife için gerekli olan altyapıyı -takva, ilimle amel ve sabrı- hazırlamasını emretmiştir. Kişi *وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ* "Namaz kıl; muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyar"⁵ ayeti muktezasınca namaz sayesinde Allah'ın sakınılmasını emrettiği günahlardan korunacaktır. Bu günahlardan biri de Hz. Lokman'ın üzerinde önemle durduğu kibirdir. Kişi gerçek namaz ve secde ile aczini, fakrını ve zayıflığını anlayarak bazı geçici hatta kendi kesbi bile olmayan maddi şeylerle kendini insanlardan üstün görmekten vazgeçecektir. Oruç ile de sabrı öğrenecek⁶ ve böylece "emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i eni'l münker" vazifesini yapmaya hazır hale gelecektir.

Eğitim, kısa sürede netice alınabilecek bir uğraş değildir. Başarılı sonuçlar alabilmek için yeterli zamana ihtiyaç vardır. O belli zaman diliminde de sonuca çeşitli aşamalardan oluşan bir süreçle ulaşılır. Bundan dolayı sabır ve azim eğitim için vazgeçilmez iki ilkedir.⁷

¹ Lokman, 31/13.

² Lokman, 31/17.

³ Lokman, 31/13.

⁴ Lokman, 31/17.

⁵ Ankebut, 29/45.

⁶ Temel ibadetlerin fonksiyonları hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. M. Demirci, Kur'an'ın Temel Konuları, s. 226-257.

⁷ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 93.

Özetle eğitimde başarıyı elde etmek için çalışmalar zamana yayılmalı ve aceleci şekilde davranmadan; basitten karmaşığa, kolaydan zora ve somuttan soyuta doğru bir seyir izlenmelidir.¹

4.14. Eğitimi Plan Çerçevesinde Yürütme

Eğitim öğretim faaliyetlerinin başarıya ulaşması için bu faaliyetlerin önceden planlanması gerekir. Ders planı, yapılacak eğitimi önceden hayalde yaşamaktır.² Plan, aynı zamanda öğretmenin dersin konusu ile ilgili dersten önce yaptığı ön çalışmadır. Plan, önceden öğrenilenlerin başarılı olarak öğretilmesini sağlayan ana etkenlerdendir.³

Bir dersin verimli bir tarzda takdim edilip öğrencilerin dersten azâmi derecede istifade etmelerinin sağlanabilmesi için konuların planlı ve programlı olarak işlenmesine ihtiyaç vardır. Neyi, nerede, ne zaman ve nasıl anlatacağını; öğrencilere hangi bilgi, duygu veya davranışları nasıl kazandıracacağını ve benimseteceğini önceden kestirerek planlayan bir öğretmenin görevinin bilincinde olduğunu söyleyebiliriz.⁴

Bu açıdan Lokman sûresine bakıldığında oradaki nasihatlerin de bir plan dâhilinde yapıldığını söyleyebiliriz. Hz. Lokman'ın, oğluna nasihat etmesinin amacı oğlunun sâlih -ibadetlerini yapan, iyiliği yayıp kötülükten sakındıran ve bunları yaparken de sabırlı davranıp ahlâkî ve içtimaî kurallara uyan- biri olmasını sağlamaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için de “يا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ” “Ey yavrucuğm! Sakın Allah'a eş, ortak uydurma.”⁵ ayetinde ifade edildiği gibi O, oğluna önce şirkten tamamen arınmış sağlam sağlam bir tevhidi telkin etmiş ardından “إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ” “Allah öyle Latîf, öyle Habîr'dir (ilmi gizliliklere pek kolay bir tarzda nüfuz eder.)”⁶ nasihatıyla de Allah'ın her şeyden haberdar olduğunu belirtmiştir. Daha sonra “يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ” “يا بُنَيَّ مَا أَصَابَكَ / وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا وَأَقِمْ فِي مَسْجِدِكَ وَاعْبُدْ اللَّهَ مِنْ صَوْتِكَ” ayetlerinde ifade edildiği gibi namazı dosdoğru kılmasını, iyiliği yayıp kötülüğü

¹ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 91.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.171.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 255.

⁴ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.172.

⁵ Lokman, 31/13.

⁶ Lokman, 31/16.

önlemeyi ve bunları yaparken de sıkıntılara sabretmeyi, kibirlenmemeyi ve ölçülü yürüyüp sesini ayarlamasını tavsiye etmiştir.¹

Görüldüğü gibi Hz. Lokman oğlunu eğitirken bir hedef tayin etmiş ve oğlunun o hedefe ulaşması için yapması gerekenleri belli bir sıra ile anlatmıştır. Oğluna direk “emr-i bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münkeri” (iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı) öğütlememiş, önce *يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ* diyerek Allah’a şirk koşmamasını öğütlemiştir.² Zira O *وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ* “Muhakkak ki biz Lokman’a “hikmet” verdik.”³ ayeti muktezasınca Allah’ın kendisine verdiği hikmetle nasihatlerini belli bir sıraya göre oğluna aktarmış ve en başa “tevhidi” koymuştur. Çünkü “tevhit” daha sonra sıralanan öğütlerin temelini teşkil eder.

4.15. Motive Etme

Güdüleme diye de tabir edilir. Kişinin hedefe ulaşmak için istekli duruma getirilmesi demektir.⁴ Eğitim öğretim faaliyetlerinde öğrencinin derse hazır ve istekli olması, derse severek katılması ve dersten azami derecede istifade etmesi öğrencinin motive olmasına ve moralinin yüksek olmasına bağlıdır. Bunu da sağlamanın çeşitli yolları vardır. Bunlardan Lokman sûresinde kullanılanları üç grupta toplamak mümkündür:

4.15.1. Dikkat Çekme

Dikkat, uyarıcılar üzerinde bilinçli bir odaklaşma sürecidir. Eğitim ve öğretimde en önemli şeylerden biri de dikkatin kazandırılmak istenen davranışların üzerinde yoğunlaştırılmasıdır.⁵ Eğitimci konumundaki kişi -anne, baba veya öğretmen- herhangi bir konuda muhataplarına bir şey vermek istediği zaman evvela muhatabı “alma”ya hazır hale getirmesi gerekir. Bunun için de eğitimci, muhatabının meşgul olduğu şeyden sıyrılıp dikkatini asıl mevzuya yoğunlaştırmasını sağlaması gerekir. Bu da ancak etkili bir “dikkat çekme” ile yapılabilir. Zira eğitim ilgiye, ilgi de dikkate bağlıdır.⁶

¹ Lokman, 31/ 17, 18, 19.

² Lokman, 31/13.

³ Lokman, 31/12.

⁴ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.17.

⁵ B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.269.

⁶ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.198.

Örneğin bir öğretmen dersin başında öğrencilerin başka şeylerle meşgul olmayı bırakıp derse motive olmalarını sağlamak için, çeşitli yollarla onların dikkatlerini çekmeye çalışır. Bu, konuya giriş yapılmadan konuyla ilgili bir soru yöneltmek, bir hikâye anlatmak ya da sesli ve/veya görüntülü materyaller kullanmakla yapılabilir.

Lokman sûresine bu açıdan baktığımızda yüce Allah'ın insanların Rabbi olarak onları terbiye ederken bu metodu kullandığını söyleyebiliriz. Nitekim sûre o güne kadar alışılmışın dışında “mukattaa harfleri” denen ve ne manaya geldiği de insanlar tarafından kesin olarak bilinemeyen harflerle الم- “elif-lam-mim”- başlayarak dikkatleri kendi üzerine çekmiştir.¹ Ayrıca sûrenin muhtelif yerlerinde de insanı düşünmeye ve gözleme davet eden soru kipinde ayetler vardır. Buna örnek olarak şu ayetleri zikretmek mümkündür: أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de insanlar içinde bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde Allah hakkında tartışan kimseler vardır.”² في النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze gündüzü de geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vâdeye kadar hareketine devam eder. Ve muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.”³ أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَةِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ “Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”⁴ Yüce Allah, muhatapların zihnen başka şeylerle meşgul olmalarını bırakıp konu -Allah'ın varlığına ve birliğine iman- üzerinde düşünmelerini sağlamak için bu gibi sorularla dikkatleri çektiği söylenebilir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus da dikkat çekmek kadar dikkatin sürekliliğini sağlama hususudur. Ayrıca muhatapların içinde buldukları zihni, bedenî

¹ Sabuni, Safvetü't-Tefâsîr , 31/1. ayet tefsiri.

² Lokman, 31/20.

³ Lokman, 31/29.

⁴ Lokman, 31/31.

ve fizikî durum da bu konuda önemlidir.¹ Özellikle küçük çocukların dikkatlerini çekmek ve dikkatlerinin sürekliliğini sürdürmek için daha dikkatli olmak gerekir.

4.15.2. Edebî Sanatları Kullanma

Eğitim öğretim faaliyetlerinde bir şey anlatırken hem anlatılanlara dikkat çekmek hem de anlatılan şeyin muhatap tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamak için yerine göre edebî sanatlara başvurulur. Eğitimde edebî sanatları kullanmanın bir diğer faydası da anlatılanların karşı tarafın zihnine daha kısa sürede ve daha kalıcı şekilde yerleşmesini temin etmesidir.

Lokman sûresine baktığımızda hem sûrenin genelinde hem de Hz. Lokman'ın oğluna nasihat ederken bazı edebî sanatları kullandıklarını görürüz. Sûredeki sanathı kullanıma örnekleri verebiliriz:

- **Mübalâğa Sanatı:** هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “Güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olmak üzere indirilmiştir.”² ayetinde هُدًى mastarı mübalâğa için kullanılmıştır.³ Yine هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ “İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi, O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır! Zâlimler açık bir sapıklık içindedirler.”⁴ ayetindeki هَذَا خَلْقُ اللَّهِ “bu Allah'ın yarattığıdır” cümlesinde, mübalâğa ifade etmek için, ism-i mef'ûl yerine mastar kullanılmıştır.⁵ Mübalâğa sanatının kullanıldığı bir diğer ayet de وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُور “İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allah'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Bütün işlerin sonu Allah'a varır.” ayetidir.⁶ Bu ayetteki فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ “Gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır.” cümlesi teşbîh-i temsilîdir. Burada İslam'a sarılmış olan kimse, dağın zirvesine çıkmak isteyip de sağlam bir ipe tutunan kimseye benzetilmiş ancak mübalâğa ifade etmesi için,

¹ B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.269.

² Lokman, 31/3.

³ Sabuni, Safvet, 31/3. ayet tefsiri.

⁴ Lokman, 31/11.

⁵ Sabuni, Safvet, 31/11. ayet tefsiri.

⁶ Lokman, 31/22.

teşbih edatı hazf edilmiştir.¹

- **Temsil Sanatı:** Hz. Lokman'ın oğluna Allah'ın “habir” sıfatını anlatırken kullandığı *يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ* “Bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde de olsa” ifadesi² bir temsildir. Lokmân (a.s.) bunu, Allah'ın ilminin küçük, büyük; iyi, kötü her şeyi kapsayacak şekilde geniş olduğuna misal olarak getirdi. Çünkü Yüce Allah, en gizli yerlerdeki en küçük şeyi dahi bilir.³
- **İstiare Sanatı:** Hz. Lokman oğluna yaptığı son nasihatte *وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ* “Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.”⁴ ayetinde geçen *إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ لِحْمِيرٍ* “Seslerin en çirkini, kuşkusuz eşeklerin sesidir” cümlesinde istiâre-i temsîliyye vardır. Burada seslerini yükseltenler eşeğe, sesleri ise eşek sesine benzetilmiş ancak teşbih edatı kullanılmamıştır. Aksine daha çok yerme ve sesini yükseltenlerden nefret ettirme için istiare sanatı kullanılmıştır.⁵

Sûrede burada örnekleriyle beraber yer verdiğimiz edebî sanatların yanı sıra “tûbâk, itnâb, teşbîh, secî, hasr, mecaz, tetmîm...” gibi sanatlar da yerine göre kullanılmıştır.⁶

4.15.3. Duyguları Harekete Geçirme

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eğitim öğretim faaliyetlerinde öğrencinin derse hazır ve istekli olması, derse severek katılması ve dersten azami derecede istifade etmesi öğrencinin motive olmasına ve moralinin yüksek olmasına bağlıdır. Bunu sağlamanın üçüncü yolu da muhatabın duygularını harekete geçirmektir. Cenab-ı Hak insana duygular vermiştir. İnsanın bir makine, bir robot olmaması hasebiyle kendisinden sürekli bir şekilde aynı verimi almak mümkün değildir. Binaenaleyh insandan azami

¹ Sabuni, Safvet, 31/16. ayet tefsiri.

² Lokman, 31/16.

³ Sabuni, Safvet,31/22. ayet tefsiri.

⁴ Lokman, 31/19.

⁵ Sabuni, Safvet, 31/19. ayet tefsiri.

⁶ Sûredeki edebî sanatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sabunî, Safvet, Lokman Sûresi Tefsiri.

derecede verim almanın yolu onu motive etmektir. En etkin motivasyon da duyguları harekete geçirmek, duyguları işe katmaktır. Böylece -tabir câizse- “işe ruh katılmış” olunacaktır.

Lokman sûresine bu açıdan bakıldığında duyguların harekete geçirilmesi için üç yol takip edildiğini görmekteyiz. Bunlar:

4.15.3.1. Ödül ve Cezaya Başvurma

Din eğitiminde bu metot Allah'ın; insanı rağbetten doğan lezzet, nimet, refah ve sakındırmadan meydana gelen elem, acı, kötü sonuca üzülmeye fitratı ile yaratması üzerine bina edilmiştir.¹

Eğitim öğretimde ödül ve cezanın çok önemli bir yeri vardır. İslam'ın tavsiye ettiği eğitim yollarından birisi de ödüllendirmedir. Ödül, tasvip edilen davranışın görülmesi üzerine o davranışı yapan davranışın yinelenme olasılığını arttırmak için verilen maddi veya manevi her şeydir.² Buna pekiştireç de denmektedir.³ Bir davranışın görülme sıklığının azaltılması ya da tümüyle ortadan kaldırılmasına yönelik her türlü davranış da cezadır.⁴

Eğitimde, öğrencilerin hedeften haberdar edilmesi çok önemli bir husustur. Hedef -öğrencinin anlatılanları öğrendiği/uyguladığı takdirde elde edeceği şey- öğrencinin önüne konulmalı, öğrenciye hedefe varmanın gerekliliği ve yolları hakkında yeterli bilgi verilmelidir. Öte yandan hedefe varılamadığı takdirde karşılaşılabilecek durumlar da öğrenciye anlatılarak öğrencinin mümkün mertebe hedefe kilitlenmesi sağlanmalıdır.

Her şeyde olduğu gibi eğitimde de denge önemlidir. Ödül, bir teşvik unsurudur. Çocuk eğitimi bu temel üzerine oturtulmalıdır.⁵ Ancak bir yerde ödül varsa o ödülün daha anlamlı olması için cezanın da olması kaçınılmazdır.

¹ Daha geniş bilgi için, bkz.: Musa Kazım Gülçür, Kuran'da Karakter Eğitimi, İzmir 1994.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.156,157.

³ B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.183.

⁴ V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.128.

⁵ A. Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul 1998, s. 145 vd.

Cezanın da eğitimde önemli yeri vardır. Ancak kimi eğitimcilere göre bu yer menfi, kimilerine göre ise müspettir. Ancak şiddet içeren cezaların menfiligi hususunda çoğunluk aynı görüştedir.¹ Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s)'in hür veya köle herhangi bir insana yahut bir hayvana şiddet uyguladığı görülmemiştir. Bu tür cezaların çocuğun şahsiyetine zarar verdiğini ilim adamlarının çoğu kabul etmektedir. Ceza iyi bir alışkanlığı kazandırmaktan çok genellikle kötü alışkanlıkları terk ettirmek için kullanılmalıdır.² Ceza aslında her şahıs için zarurî değildir. Çünkü insan vardır ona bir örnek ve öğüt yeter. Eğer kişi örnek, öğüt, hayra davet ve uzun süre sabırla yola gelmiyorsa -başkalarına da kötü örnek olmaması ve insanlara o yönde cesaret vermemesi için- cezaya gidilebilir. Kişiye verilecek ceza; ilgiyi azaltma, bazı arzu ve isteklerini yerine getirmeme, kınama ve sözlü uyarılar şeklinde olabilir.

Ödül ve cezada kazandırılmak istenen davranışın niteliğine, karşıdaki kişinin yaşına, cinsiyetine, sahip olduğu kültürün değer yargılarına ve özel şartlarına dikkat edilmeli ve davranışın hemen peşinden verilmelidir.³

Lokman sûresine bu açıdan baktığımızda yüce Allah'ın insanları eğitirken havf-recâ, terğib-terhib, ödül-ceza dengesini gözetdiğini görmekteyiz. Bunu daha iyi görmek için şu ayetler örnek olarak verilebilir: Yüce Allah *الَّذِينَ يُتِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ* “O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar ahirete de kesin olarak iman ederler. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴ diye buyurup ayette ifade edilenleri yerine getirenleri kurtuluşa müjdeledikten sonra *وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَكُنَّا مُسْتَكْبِرِينَ كَانُوا لَمْ يُصَلِّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَكُنَّا مُسْتَكْبِرِينَ كَانُوا لَمْ يُصَلِّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ* “İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafi satın alır. İşte onlara aşağılayıcı bir azap vardır. Ona ayetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.157.

² A. Dodurgalı, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul 1998, s. 149 vd..

³ V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.129; B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.187.

⁴ Lokman, 31/4,5.

çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver!”¹ diye buyurarak Allah’ın ayetlerini işittikten sonra itaat edeceği yerde kibirlenip yüz çeviren hatta daha ileri gidip alaya alanları azapla tehdit etmiş ardından *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ* “Şüphesiz, iman edip de güzel davranışlarda bulunanlar için, nimetleri bol cennetler vardır.”² ayetiyle iman edip sâlih amel işleyenleri “Cennetler” ile müjdelemektedir. Bu üç ayete bir arada bakıldığında yüce Allah’ın bir terğib-terhib dengesi oluşturduğunu görmekteyiz.

Yine Lokman sûresinin bir başka yerinde *وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ* “İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allah'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zaten bütün işlerin sonu Allah'a varır.”³ diye buyurduktan sonra da aksi durumu ve neticesini de *وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْرُوكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ* *بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ* *نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ* (Resûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak bizedir. İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Allah kalplerde olanı şüphesiz iyi bilir. Onları biraz faydalandırır sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.”⁴ diye buyurarak ödül-ceza dengesini kurduğunu söyleyebiliriz.

Bu metodun sadece bu sûreye has bir metot olmayıp Kur’an’ın genelinde uygulandığını görmekteyiz.⁵ Bütün bunlardaki gaye, bireyi ödülle motive edip ceza ile de caydırarak hedefe ulaştırmaktır.

4.15.3.2. Eğitime Olan İhtiyacı Hissettirme

Eğitim öğretim etkinliklerinde “ne, niçin ve nasıl” soruları ve bu sorulara verilecek cevaplar büyük önem taşır.⁶ Muhatabımızı eğitirken, muhatabımızın eğittiğimiz konu ile ilgili “niçin” sorusunun cevabını verirken onu hangi oranda tatmin edersek eğitim öğretim faaliyetimizin de o oranda başarılı olacağını söyleyebiliriz. Bunun da yolu eğitime başlarken öğrencilerin neyi niye öğrenmeleri gerektiğini, öğrendiklerinin

¹ Lokman, 31/6,7.

² Lokman, 31/8.

³ Lokman, 31/22.

⁴ Lokman, 31/23-24.

⁵ Bkz. Vakıa, Kaf ve Nebe Sûreleri.

⁶ B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.171.

yaşamlarına ve mutluluklarına etkisini ikna edici bir sûrette anlatmak gerekir. Bunu yaparken öğrencilere söz hakkı tanınmalı ve gerekirse onlarla bu konuda tartışma ortamı oluşturulmalıdır. Bu konuda öğrencileri derse hazırlarken başarılı kişilerin yaşamlarından ve anılarından söz edilebilir.¹

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda yüce Allah'ın da sûrenin girişinde ve çeşitli yerlerinde insanların Kur'an'daki eğitime olan ihtiyaçlarını belirtmiştir. Örneğin تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir ve güzel davrananlar için bir hidayet rehberi ve rahmettir.”² ayetinde yüce Allah insanlara göndermiş olduğu kitabın hikmetlerle dolu bir hidayet rehberi ve rahmet olduğuna dikkatleri çekmiştir. Yine bir başka ayette الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ “O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar ahirete de kesin olarak iman ederler. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.”³ diye buyurarak kurtuluşun ancak gönderdiği Kitap'la -Kitab'a hakkıyla iman edip uygulamakla- mümkün olduğunu belirtmiştir.

Yüce Allah Kur'an'ı okuyup anlamamanın bizlere sağlayacağı faydalardan birini, önce إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Şüphesiz ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir.”⁴ ayetiyle kendisini hikmet sahibi olarak nitelendirmiş ardından وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ “Andolsun biz Lokman'a: Allah'a şükret! diye hikmet verdik.”⁵ ayetiyle de hikmetin şükredilecek değerli bir şey olduğunu ifade etmiş sonra da تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ “İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.”⁶ ayetinde de göndermiş olduğu Kur'an'ın hikmetlerle dolu olduğunu belirterek “hikmet” gibi değerli bir şeye sahip olmanın bir yolunun da bu Kitap'ı okuyup anlamak olduğunu bizlere haber vermiştir

Bu ayetlere topluca bakıldığında yüce Allah'ın insanın önüne “felâh, kurtuluşa erme” diye bir hedef koyduğunu ve insanın da dünya ve ahirette mutlu olmasının bu hedefe ulaşmakla elde edilebileceğini, bunun da ancak gönderdiği Kur'an'a inanılıp hayata

¹ V. Sönmez, Program Geliştirmede Öğretmenin El Kitabı, s.177.

² Lokman, 31/2,3.

³ Lokman, 31/4,5.

⁴ Lokman, 31/9.

⁵ Lokman, 31/12.

⁶ Lokman, 31/2.

uygulanmasıyla mümkün olduğunu belirterek insana “Kur’an eğitimi”ne duyduğu ihtiyacı hissettirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz.

Kişi, eğitime ihtiyaç hissettiği oranda eğitime önem verecek ve hedefe ulaşmak için gayret edecektir. Eğitimcilere düşen de bu ihtiyaç oranını yükseltmektir. Bu hissediş, bireyde farkındalık temin edecek bu da eğitim faaliyetinin verimini arttıracaktır.

4.15.3.3. Dünyanın Geçiciliğinden Bahsetme

Eğitimde -bilhassa din eğitiminde- duyguları harekete geçirerek öğrencileri motive etmenin üçüncü yolu da dünyanın geçiciliğinden bahsederek öğrencileri motive etmektir. Zaten dini ve ahlâkı anlamlı kılan da dünya hayatının geçici olması ve ahiret hayatının varlığıdır. Aksi takdirde insanları dinî/ahlâkî ilkelere uymaya ikna etmek pek kolay/mümkün olmazdı.

Bu yöntem Lokman sûresinin yanı sıra Kur’an’ın genelinde ve Peygamberimiz (s.a.s.) tarafından da kullanılan bir yöntem olduğunu görmekteyiz. Kur’an’daki kullanıma بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Ama siz, dünyâ hayatını yeğliyorsunuz. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”¹ Bir başka ayette de وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Düşünseler şunu da anarlardı ki: bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir ve ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir. Keşke bunu bir bilselerdi!”² ayetlerini örnek olarak verebiliriz. Kur’an’da dünya hayatının geçiciliğini ve ahiretin daha hayırlı olduğunu ifade eden bu gibi ayet örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Hz. Muhammed (s.a.s.) de “Dünyada sanki bir garip veya yolcu gibi ol” diye buyurması, İbn Ömer (r.a.)’ın da bu hadise binaen “Akşama ulaştığında sabahı gözetme, sabaha kavuştuğunda da akşamı bekleme; sağlığın yerindeyken hastalığın, hayatta iken ölümün için hazırlık yap!”³ demesi de yine dünyanın geçiciliğine vurgu yapıp ahireti nazara vererek insanları dinî/ahlâkî ilkeleri uygulamada motive etmek içindir.

¹ A’la, 87/16,17.

² Ankebut, 29/64.

³ Buhari, Rikak, 3.

Lokman sûresine bu açıdan baktığımızda bu sûrede de -Kur'an'ın genelinde olduğu gibi- dinî ve ahlâkî eğitimin bu esasa dayandırıldığını söyleyebiliriz. Lokman sûresinde bu konunun üzerinde durulduğu ayetlere örnek olarak şu ayetleri zikretmek mümkündür: “Önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. **Dönüş ancak banadır.**”¹ وَأَتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ¹, “Bana yönelenlerin yoluna uy. **Sonunda dönüşünüz ancak banadır.** O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”² وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزَنُكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ², “(Resûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. **Onların dönüşü ancak bizdir.** İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririm. Allah kalplerde olanı şüphesiz iyi bilir. **Onları biraz faydalandırır sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.**”³ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاحْشَوْا³, “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allah'ın verdiği söz gerçektir. **Sakin dünya hayatı sizi aldatmasın** ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.”⁴

Bu ayetlere topluca baktığımızda yüce Allah'ın, insanı dünya hayatına aldanıp da ahireti unutmaması ve dünya hayatını da ahiret eksenli yaşayıp dinî/ahlâkî ilkelere uygun bir hayat sürmesi gerektiği konusunda eğittiğini söyleyebiliriz. Bu ayetlerde dikkati çeken temel husus da yüce Allah'ın bizden yapmamızı istediği şeyleri sürekli dünya hayatının geçiciliğini ve ahiret hayatının asıl hayat olduğunu nazara vererek istemesidir. Bu da bizim için bir ufuk olmalıdır. Günümüz din eğitimcilerinin de eğitimlerini dayandırabilecekleri en büyük mesnet dünyayı ahiretin tarlası gibi görme anlayışıdır. Eğitimcilere de düşen bu anlayışı muhatapların kalplerine ve zihinlerine nakşetmektir.

4.16. Eğitimi Değerlere Dayandırma

Lokman sûresinde insan eğitilirken kullanılan metotlardan bir diğeri de eğitimi değerlere dayandırma metodudur. Bu metodun temeli eğitimle kazandırılmak istenen

¹ Lokman, 31/14.

² Lokman, 31/15.

³ Lokman, 31/23, 24.

⁴ Lokman, 31,33.

davranışların bir değerler sistemine dayandırılmasıdır. Bu metot aynı zamanda “metafizik tavır kazandırma” şeklinde de ifade edilmektedir.¹ Bu metodun amacı öğrencide değerler sistemine dayanan bir vicdan hissi -otokontrol mekanizması- oluşturmaktır. Bunu başarabilmenin yolu da eğitime konu olan davranışların hikmetlerini ve sebeplerini açıklamaktan geçer.²

Lokman sûresinde Hz. Lokman kıssasına baktığımızda bu metodun çok güzel bir uygulamasını görmekteyiz. Hz. Lokman bu sûrede oğluna yapmasını tavsiye ettiği ve yapmaktan nehyettiği bütün davranışların sebebini, hikmetini açıklamış ve bu davranışları değerlere dayandırarak kalıcılığını arttırmak istemiştir. Bunu da يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ “Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”³ ayetinden çıkarmaktayız. Zira bu ayette Hz. Lokman, oğluna namazı ikame etmeyi, iyiliği yayıp kötülükten sakındırmayı ve bu davranışlarda başa gelebilecek musibetlere sabretmeyi tembih ederken bu davranışların; uğruna sabırlı, azimli ve kararlı olunacak değerde davranışlar olduğunu belirterek oğlunun zihninde davranışları sınıflandırmada bir kıstas, bir değerler sistemi oluşturmayı amaçladığını görmekteyiz.

Ayrıca sûrenin geneline baktığımızda da insanlar eğitilirken insanlara kazandırılmak istenen davranışların birtakım değerlere dayandırıldığını görmekteyiz. Sûrede kazandırılmak istenen bazı davranışlar ve bu davranışların dayandırıldığı değerleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- **Vefa-Şükür:** Lokman sûresinde kişiye kazandırılmak istenen davranışlardan bir diğeri de “nimetin kadrini bilip o nimet için gereken şekilde teşekkür etme, o nimeti veren Mün'im'e karşı vefalı davranma” davranışdır. Bu davranışlar da “vefa, kadirşinaslık” diye ifade edebileceğimiz değerlere dayanır. Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ

¹ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 136.

² El-Karadâvî, “Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm” 4.,5. md.

³ Lokman, 31/14.

اشكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ “Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”¹ ayeti dikkatleri çeker. Bu ayette yüce Allah, insana annesinin kendisi için çektiği sıkıntıları hatırlatarak evvela -anne babasını kendisine in’am ettiği için- kendisine ardından da anne babasına teşekkür etmesini hatırlatmaktadır. Ardından da وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا “Onlarla dünyada iyi geçin.”² diye buyurarak insana, kendisi için çektikleri sıkıntılara mukabil anne babasına karşı vefalı davranmasını tembih etmiş ve onlara nasıl şükredeceğini de öğretmiştir. Burada kişiden istenen, kadirşinas davranarak “anne-baba” nimetinin kadrini bilip önce o nimetleri verene ardından da o nimetlere teşekkür etmesi ve vefalı davranmasıdır.

Sûrede konuyla alakalı olarak الْمَ تَرَ أَنَّ الْفُلَكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَةِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ “Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlâsla) O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hâinler bilerek inkâr eder.”³ ayetleri de örnek olarak gösterilebilir. Birinci ayette yüce Allah varlığının delillerinden birini zikretmiş ve bunda çok sabredenlerle çok şükredenler için büyük ibretler olduğunu ifade ettikten sonra bir misal vererek⁴ insanları iki kısma ayırmaktadır: Bunlardan birincisi nimetin -dalgalardan kurtarıp karaya çıkarma- kadrini bilip vefalı davranarak orta yolu tutanlardır. İkinci sınıf ise birinci ayette zikredilen delile ve ikinci ayette zikredilen

¹ Lokman, 31/13.

² Lokman, 31/15.

³ Lokman, 31/31,32.

⁴ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.129.

nimete rağmen bilerek Allah'ın ayetlerini inkâr eden nankörlerdir. Bunlar zor durumdayken Allah'a verdikleri sözü -dini Allah'a has kılıp ona yalvarma- zorluk geçtikten sonra da sözlerinde durmayarak Allah'a karşı ahitlerinde vefasızlık yapanlardır.

Buna benzer misaller Kur'an'ın başka sûrelerinde yer almaktadır. فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَنَّوْا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ “Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar. Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah'a) ortak koşmaktadırlar. Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etsinler ve sefa sürsünler bakalım! Ama yakında bilecekler!”¹ ayeti buna örnek olarak verilebilir. Bu ayetlerde de yüce Allah, zor durumdayken verdikleri sözü tutmayanları “nankör” diye nitilemektedir. Yine bu ayetlere yakın mânâ taşıyan bir başka ayet de şudur: وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَٰهًا فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا “Denizde bir sıkıntıya düştüğünüz zaman, O'ndan başka yalvardıklarınız kaybolup gider. Fakat o sizi karaya çıkararak kurtarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insanoğlu pek nankördür.”²

Bütün bu ayetlerden yüce Allah'ın, insandan, kendisinin verdiği nimetlerin kadrini bilip nimetler için gerektiği şekilde şükrederek vefasızlık/nankörlük yapmamasını ve Allah'a وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Adem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.”³ ayetinde ifade edilen “elest bezminde”ki sözünü tutmasını istediğini söylemek mümkündür. Allah'a karşı vefalı davranan kişi tabiatıyla günlük hayatında insanlara karşı da vefalı davranıp nankörlükten uzak durur.

¹ Ankebut, 29/65,66.

² İsrâ, 17/67.

³ A'raf, 7/172.

- **Tevazu:** Lokman sûresinde kazandırılmak istenen davranışlardan bir diğeri de insanın hem fikren hem de fiilen kibirden uzak durmasıdır. Nitekim yüce Allah Hz Lokman'ın diliyle *وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ* “Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.” diye buyurarak bu nasihatini Hz. Lokman'ın oğlunun şahsında bütün insanlara vermektedir. Bu ayete paralel bir mana taşıyan peygamberimizin “Size cehennemliklerin de kimler olduğunu haber vereyim mi? Katı yürekli, kaba kurularak yürüyen kibirli kimselerdir.”¹ hadisi de aynı davranışı insanlara kazandırmak içindir. Bu nasihatini de -mefhum-u muhalifinden hareketle- “tevazu” değerine dayandırıldığını söyleyebiliriz.²
- **Sevgi:** Lokman sûresine baktığımızda *وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ* “Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.”³ ayetinde Hz. Lokman, oğlunu kibirli davranmaktan sakındırırken “Allah'ın sevmesini” söz konusu etmiş ve “sevgi” değerini, kazandırmak istediği bir davranışın temeline koymuştur. Hz. Lokman bu davranışıyla oğlunun “Allah'ın sevmesine” önem vermesini istemiş ve bu önemi sözde bırakmayıp davranışlarına aksettirmesini ve birtakım davranışları Allah'ın sevgisini kazanmak için yapması gerektiğini ifade etmiştir.
- **Âdâb-ı Muâşeret:** Lokman sûresinde kazandırılmak istenen bir başka davranış da *وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ* “Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkinini merkeplerin sesidir.”⁴ ayetinde ifade edilen âdâb-ı muâşeret kuralıdır.

¹ Buhari, Eymân, 9.

² M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.81.

³ Lokman, 31/18.

⁴ Lokman, 31/19.

Zira Kur'an/din terbiyesi alan bir kişi bunu davranışlarına yansıtarak akli olmayan merkebin konumuna düşmemelidir.¹

Özetle bu metoda göre bir davranışın yapılıp yapılmaması değerlere göre olmalıdır. Çocukları eğitirken de onlara istediğimiz değerleri aktarabilmek ve vicdan hissini, otokontrol mekanizmasını harekete geçirebilmek için öğrencilerden yapmalarını istediğimiz şeyleri niye istediğimizi ve yasakladığımız şeyleri de niye yasakladığımızı sebep ve hikmetini anlatarak, değerlere dayandırarak açıklamalıyız. Bu prensibe riâyet edilerek yapılacak bir din eğitimi sayesinde kişiye “sevap-günah, cennet-cehennem, Allah’ın bize şah damarından yakın oluşu,² her yerde Allah’ın bizimle beraber olduğu”³ bilinci kazandırılarak kişiyi iyilikler yapmaya yöneltip kötülüklerden uzaklaştırabiliriz. Bunun için de eğitimde özellikle sûrede üzerinde durulan “adalet, vefakârlık, şükretme, tevazu, sevgi ve adâb-ı muaşeret” değerleri mutlaka başta kazandırılmaya çalışılmalı ve eğitimin diğer safhaları da bu değerlere bina edilmelidir. Eğitimin başarıya ulaşması kişinin bu temel değerleri benimsemesine bağlıdır. Zira yüce Allah tarafından hikmet verildiği ifade edilen⁴ Hz. Lokman da oğlunu eğitirken bu değerleri ön plana koymuştur. Âlemlerin Rabbi/terbiyecisi olan yüce Allah da⁵ belki çok daha geniş olan Hz. Lokman nasihatlerinden özellikle bu değerlerin yer aldığı bölüme Kur’an’da yer vermesi tesadüfî değildir. Zira yüce Allah’ın her işi -“Hakîm” olması⁶ hasebiyle- bir hikmete mebnîdir.

4.17. Düşünmeye Teşvik Etme

Sûrede kullanılan eğitim metotlarından -tespit ettiklerimizin- sonuncusu da eğitimde önemli bir yeri olan “düşündürme metodudur.” Bunun bir yönü de sorularla karşı tarafı düşünmeye sevk edip birtakım bilgi ve erdemlere kişinin kendi kendine ulaşmasını sağlamaktır. Buna doğurtmaca (sokratik) metot da denir.⁷ Düşündürme metodu -zihin eğitimi- eğitim açısından çok önemli bir husustur. Zira soyut konular ancak gelişmiş bir

¹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.83,84.

² Kaf, 50/16.

³ Zariyât, 51/14.

⁴ Lokman, 31/12.

⁵ Fatiha, 1/1.

⁶ Âl-i İmrân, 3/62.

⁷ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.193.

zihinle anlaşılabilir.¹ İnsan zihni ancak üç yolla eğitilir. Bunlar: Düşündürme, gözlem² (iç, dış ve dolaylı gözlem) ve ilim öğrenmedir.³ Bunun için de zaman zaman çocukların kırlara çıkarılıp tabii güzelliklerin müşahede ettirilmesinde ve geceleri ay ve yıldızların seyrettirilip bunlar hakkında düşündürmede din eğitimi açısından fayda vardır. Tabii bunlar yapılırken bunları yaratan ve yönetenin yüce Allah olduğu uygun bir dille telkin edilmelidir.⁴

Yüce Allah, insanları Lokman sûresinin muhtelif yerlerinde çok açık ifadelerle gözlem yapmaya ve dolayısı ile gözledikleri şeyler hakkında düşünmeye davet eder. Bununla ilgili olarak خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْفَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “O, gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı, sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip, orada her faydalı nebattan çift çift bitirdik. İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi (ey kâfirler!) O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır (gösteremezler)! Zalimler açık bir sapıklık içindedirler.”⁵ ألم تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً ظَاهِرَةً ”⁶ “Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de, insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır.”⁶ ألم تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vâdeye kadar hareketine devam eder. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.”⁷ ألم تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تُجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَةِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ “Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz

¹ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 164

² Gözlem hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, s.208-215.

³ A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 162

⁴ M. Emin Ay, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, s.173,174.

⁵ Lokman, 31/10,11.

⁶ Lokman, 31/20.

⁷ Lokman, 31/29.

bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”¹ ayetlerini zikretmek mümkündür.

Düşündürme metodu Kur’an’ın genelinde kullanılan/vurgulanan bir metottur. Kur’an sadece bu sûrede değil pek çok sûrede değişik ifadelerle (tedebbür, tefekkür, akletme, vb.) insana düşünmeyi telkin etmekte ve düşündüğü şeylerden ibret alıp ona göre amel etmesini tavsiye etmektedir.² Örneğin *وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ* “Andolsun biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?” ayeti iki buçuk sayfalık bir sûrede dört defa tekrar edilmiştir.³ Yine aynı sûrede bu ayetin dışında *فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ* “Düşünüp ibret alan yok mu?” ifadesi de iki defa tekrar edilmiştir.⁴

Hız. Lokman da oğluna Allah’ın Latîf ve Habîr sıfatını anlatırken *يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَأْكُلْ مِنْ عِلْقٍ حَبَّةٍ* “Evladım yapılan iş bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde saklı da olsa, yahut göklerin veya yerin herhangi bir noktasında bile bulunsa Allah onu mutlaka meydana çıkarır. Allah öyle Latîf, öyle Habîr’dir ki, ilmi gizliliklere kolayca nüfuz eder.”⁵ diyerek detaya girmesinin bir sebebi de oğlunun hayal gücünü harekete geçirerek onu düşünmeye sevk etmek olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Lokman, 31/31.

² A. Dodurgalı, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, s. 163.

³ Kamer, 54/17,22,32,40.

⁴ Kamer, 54/15,51.

⁵ Lokman, 31/16.

BÖLÜM 5: EĞİTİMİN GAYELERİ AÇISINDAN SÛRENİN TAHLİLİ

Bütün eğitim öğretim faaliyetleri bir gaye için, bir hedefe varmak için yapılmaktadır.¹ Her ülkenin eğitimle gerçekleştirmeği amaçladığı yakın, orta ve uzak vadeli hedefleri vardır. Bu hedeflere göre de eğitim öğretim sistemlerini kurarak plan ve programlarını oluştururlar.

Eğitim öğretim faaliyetleri bir maslahat gereği yapılıdır. Eğitim öğretimden umulan fayda şartlara göre değişebilir.² Yüce Allah da Kur'an'ı bir amaç için göndermiştir. Bu, bir ayette şöyle ifade edilmektedir: وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ ۖ “Öyle ya, Biz gökleri, yeri ve bu ikisinin aralarında bulunan varlıkları elbette boşuna değil, gerçek bir gaye ve hikmetle yarattık. Hiç şüphe yok ki o kıyamet saati gelip çatacaktır. Öyleyse müsamaha ile tatlılıkla davran onlara! Elbette senin Rabbin mükemmel yaratan ve her şeyi hakkıyla bilendir. Şu kesin ki biz sana Seb-i mesânî (Fâtiha) ile şu yüce Kur'an'ı verdik.”³ Bu ayetlere bakıldığında ayetlerden her şeyi bilen ve her şeyi yaratan yüce Allah'ın, âlemi boşa yaratmadığı ve rehber olarak insanlara Kur'an'ı gönderdiği anlamı çıkmaktadır. Çalışmamıza konu olan Lokman sûresinde de bu hususun daha açık bir ifadesini şu ayette görmekteyiz: تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “Şunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir. İyi davrananlar için hidâyet rehberidir, rahmettir.”⁴

Evet yüce Allah'ın muradının -gerek Kur'an'ın genelinden gerekse Lokman sûresinden anlaşıldığı üzere- insanları eğitmek ve onlara kurtuluş yolunu göstermek olduğu söylenebilir. Bu amaçla insanlara peygamberler ve onların aracılığıyla da kutsal kitaplar göndermiştir. Allah'ın resulü Hz. Muhammed (s.a.s.) de Kur'an'ı hayatında en iyi şekilde uygulayarak bize örnek olmuştur. Bu durum hadislerde “canlı Kur'an” diye ifade edilmiştir. O, veda hutbesinde bizlerin, Allah'ın istediği gibi bir kul olabilmemiz için iki kaynak bıraktığını ve bunların Kur'an ile Sünnet olduğunu belirtmiştir.

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.5.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.5,6.

³ Hicr, 15/85, 86, 87.

⁴ Lokman, 31/2, 3.

Yüce Allah'ın, Kur'anî bir eğitimle -gerek Kur'an'ın genelinden gerekse Lokman sûresinden anlaşıldığı üzere- insanların ulaşmasını istediği mertebe “sâlih insan” mertebesidir.¹ Sâlih kelimesi “sa-la-ha”dan türemiş ismi fâil sigasında bir kelimedir. Salah kavramı “doğru, yerinde olma, uygunluk, uygulanabilirlik, kullanılabilirlik” anlamlarına gelmektedir. Salah kavramı bozgunculuk (fesat) kavramının zıttıdır.² Kur'an'da bunun pek çok örneği vardır.³ Salah kavramı aynı zamanda insanlar arasında nefret ve kırgınlıkların giderilmesi anlamına gelen barışmak manasında da kullanılır.⁴ Kur'an'da bunun da örneklerini görebiliriz.⁵ Terim olarak ise sâlih insan demek Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket eden kişi demektir.

Yüce Allah'ın, insanların kendilerini Kur'an eksenli bir eğitimle eğiterek birer sâlih insan olarak yetişip felâha ermelerini istediğini Kur'an'ın genelinden de çıkarabiliriz. Kur'an'da sâlih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği, naîm cennetlerine nîl olacakları sık sık tekrar edilmiştir. Örneğin Asr sûresinde yüce Allah asr'a yemin ederek sâlih amel işleyip birbirlerine sabrı ve hakkı tavsiye edenler müstesna insanların hüsrânda olduğunu belirtmiştir.⁶ Lokman sûresinde de konuyla alâkalı olarak şöyle buyrulmuştur: buyrulmuştur: “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” “İman edip güzel ve makbul işler (sâlih amel) işleyenlere naîm cennetleri vardır.”⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi Kur'an'ın gönderiliş amacı insanı eğitip “sâlih insan” mertebesine yükselterek felâha erdirmektir. Çalışmamıza konu olan Lokman sûresinde de bu amacın gözetildiğini açıkça görmekteyiz. Biz de bu bölümde Lokman sûresi ışığında insanı sâlih kılıp felâha erdiren unsurları tespit edip açıklamaya çalışacağız.

5.1. Sâlih İnsan Yetiştirme

Sûrenin ilk ve temel amacı “sâlih insan” yetiştirmektir. Sûreye göre insanı sâlih kılan unsurlar “tevhit, kulluk, sabır, güzel ahlâk ve iyi ile kötüye karşı duyarlılık” olmak üzere beştir. Bunları tek tek ele almaya çalışacağız.

¹ M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.7.

² İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, “sa-la-ha” md.

³ Nisâ, 4/57; Bakara, 2/82; Tevbe, 9/102; A'râf, 7/56,85.

⁴ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, “sa-la-ha” md.

⁵ Nisâ, 4/ 128, 129; Hucurât, 49/9, 10

⁶ D. Aydın, Kısa Sûrelerin Tefsiri, s.125.

⁷ Lokman, 31/8.

5.1.1. Tevhit

Tevhit kavramının kelime manası birlemektir. Terim olarak ise tevhit; Allah'ı zatı ve sıfatları ile bir kabul etme ve bunlarda hiçbir şeyi O'na ortak kabul etmemektir. Varlığı yaratmada, varlığa sahip olmada, mahlûkları idare etmede ve ibadette Allah'ı mutlak varlık olarak kabul etmek Allah'ın istediği anlamda bir tevhit demektir.¹ Tevhit inancına sahip kişiye “Muvahhit” denir. Muvahhit olmak şirkten berî olmak demektir. İslam dininin temeli tevhit akidesine dayanır.

Bütün Kur'an'da olduğu gibi Lokman sûresinde de bu husus üzerinde durulmuş ve bu konu vurgulanmıştır. Bunun apaçık ifadesini şu ayette görmekteyiz **وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ** **يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ** “Lokman oğluna nasihat ederken: Evladım! Sakın Allah'a eş, ortak uydurma! Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür dedi.”² Hz. Peygamber (s.a.s.) de “İnsanı helâk eden yedi şeyden sakının: Allah'a şirk koşmak, ...”³ hadisinde şirkin tehlikesine dikkatleri çekerek tevhidin önemini vurgulamıştır.

Görüldüğü gibi Hz. Lokmanın da oğluna ilk vasiyeti önemine binaen tevhitte ilgilidir. Zira kişinin muvahhit olmadan yaptığı bütün iyilikler anlamsız kalır.⁴

5.1.2. Kulluk

Sâlih olmanın ikinci şartı kişinin yapmakla mükellef olduğu ibadetleri yerine getirmesidir. Kişi tevhit akidesine sahip olsa dahi yükümlü olduğu ibadetleri yerine getirmediği takdirde -ilâhî mağfirete erişmesi müstesnâ- ceza göreceği muhakkaktır. Bu yüzden Allah'ın arzuladığı kul tipi olan sâlih insan hem sahih ve kavî bir imana sahip olmalı hem de bu iman gereği olan amelleri yerine getirmelidir. Nitekim pek çok yerde iman ve sâlih amel birlikte zikredilmektedir. Örneğin **لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ** **رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ** “Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık, Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnâdır. Onlara ise hiç eksilmeyen ve tükenmeyen bir

¹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.160.

² Lokman, 31/13.

³ Buhâri, Vesâyâ, 23; Müslim, İman, 144.

⁴ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.152-164.

mükâfat vardır.”¹ ayetlerinden de anlaşıldığı üzere insanın, yüce Allah’ın yarattığı fitrat üzere kalıp “esfel-i safilîn’e (en aşağı derekeye)” sükut etmekten kurtulması ve sonsuz mükafata erişmesi ancak iman ve kulluk görevlerini yerine getirmekle mümkündür.² Bu durum biraz daha değişik bir ifade ile Asr sûresinde de dile getirilmiştir.³ Orada da yüce Allah insanın hüsrânda olduğunu yeminle ifade ettikten sonra hüsrândan kurtuluşun şartlarını sayarken ilk iki sıraya imanı ve sâlih ameli (kulluğu) koymuştur.⁴

Bu açıdan Lokman sûresine baktığımızda يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ “Evladım! Sakın Allah’a eş, ortak uydurma.”⁵, يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ “Lokman: Ey oğulcuğum! İşlediğin şey, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, Allah onu getirip meydana kor. Doğrusu Allah Latîf’tir, haberdardır.”⁶ ve يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ “Evladım, namazı hakkıyla ifâ et”⁷ ayetleri dikkatleri çeker. Bu ayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Lokman Oğlunu şirkten men edip Allah’ın ilmine ve kudretine dikkat çektikten sonra oğluna tevhit için gerekli sâlih amelleri (kulluk yapmayı) işlemeyi öğütlemiştir. Yani Allah rızası için ihlâslı olarak ibadet etmektir. Bu ibadetlerden biri ve en başta geleni ise “namaz”dır. Namazın “dosdoğru kılınması” ise onun usûlüne uygun olarak vaktinde ve kâmilen edâ edilmesidir. Namaz dinin direğidir. İmanın ve yakînin delilidir. Allah’a yaklaşma ve O’nun rızasını kazanma vesilesidir.⁸ Ayrıca namaz, وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ “Namaz kıl; muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyar”⁹ ayetinde ifade edildiği gibi hayâsızlık ve çirkin fiillerden kaçınmaya ve gönül temizliğine yardımcı olur. Burada “cüz’ü zikredip küllü kastetme” diye tabir edilen bir sanatlı söyleyiş olduğu söylenebilir. Yani namaz zikredilip bütün ibadetler kastedilmiş olabilir. Ya da yaratıcı ile insan arasında en işlek yol olduğu için¹⁰ sadece namaz ibadeti zikredilmiş olabilir.

¹ Tin, 95/4,5,6.

² D. Aydüz, a.g.e, s.51-53.

³ Asr sûresi, 103/1,2,3.

⁴ D. Aydüz, a.g.e, s.122,123.

⁵ Lokman, 31/13.

⁶ Lokman, 31/16.

⁷ Lokman, 31/17.

⁸ Zuhaylî, et-Tefsîrül-Munîr, 31/17. ayet tefsiri.

⁹ Ankebut, 29/45.

¹⁰ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.77.

Buradan din eğitimi adına şu sonucu çıkarmak mümkündür: Eğitmeye -sâlih insan haline getirip dünya ve ahiret saadetine erdirmeye- çalıştığımız bireylere tevhit akidesini kazandırdıktan sonra onlara kişiyi sâlih hale getirip öyle kalmasında çok önemli fonksiyona sahip olan ibadetleri dosdoğru yapma alışkanlığını kazandırmaya çalışmak gerekir. Zira o ibadetler kişinin istikamet üzere kalmasını sağlayan manevi gıdalardır. Aksi takdirde -imanın sâlih amellerle desteklenmemesi halinde- nice zahmetlerle kazandırılan sahit tevhit akidesinin bulanıklaşması hatta kaybolması an meselesi olabilir.

5.1.3. Sabır

Sâlih insanın en önemli özelliklerinden biri de sabırlı olmasıdır: Sözlükte men etmek, hapsetmek ve darlıkta kendini tutmak manalarına gelir. Terim olarak ise zorluklara göğüs germek ve Allah'a teslim olarak ondan gelen her türlü sıkıntıya katlanmak demektir.¹ Kur'an'da çokça vurgulanan bu ahlâki terim 26 ayette emir kipinde zikredilmektedir. Bu emirler insana, başına gelen her türlü zorluk, sıkıntı, bela ve musibete göğüs germesini ve sebat etmesini istemektedir. Zira sabır hayatın bir gereğidir. Çünkü her insan hayatı boyunca ölçüsü ve şekli farklı da olsa bazı belalara, musibetlere müptelâ olur.² İşte bu bela ve sıkıntılara karşı isyan duygularına kapılmadan kapılmadan sabredebilmek ancak sâlih insanların sergileyebileceği erdemli bir davranıştır.

Kur'an'ın sabır anlayışını daha iyi kavramak için كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ “Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir. Doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir.”³ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أفرغ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَبِّتْ أقدامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ “Tâlût'un beraberindeki müminler ise Câlut ile ordusuna karşı çıkınca dediler ki: Ya Rabbenâ, üstümüze gürül gürül sabır yağdır, ayaklarımıza sebât ver ve kâfir topluluğa karşı bizi muzaffer eyle!”⁴ ayetlerini dikkatle incelemek gerekir. Bu ayetlere göre sabır zorluklar karşısında eli kolu bağı kalmak, sıkıntılara karşı tam bir teslimiyet göstermek değildir. Sabır, Allah'ın yardımına

¹ İsfahânî, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, “sa-ba-ra” md.

² M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.198.

³ Bakara, 2/249.

⁴ Bakara, 2/250.

güvenerek sıkıntı ve zorluklara metanetle karşı koymak demektir.¹ Başarının sırrı böyle bir sabır anlayışında gizlidir. Çünkü söz konusu anlamda sabır, olaylar karşısında acizlik ve bıkkınlık göstermeden metanetle hareket etmek, ümitsizliğe düşmemek ve elden gelen her şeyi yaptıktan sonra Allah'a tevekkül edip kadere razı olmaktır.

Eğitim öğretim faaliyetleri açısından meseleye yaklaştığımızda böyle bir sabır anlayışına sahip öğretmen ve öğrencilere ihtiyaç duyduğumuz görülecektir.² Lokman sûresinde de meselenin bu yönüne vurgu yapılmıştır. وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَإِنَّا عَنْ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ Hz. Lokman oğluna nasihat ederken iyiliği yayıp kötülükten sakındırmasını tavsiye ettikten hemen sonra sabrı da tavsiye etmesinden³ şu anlamı çıkarabiliriz: İyiliği yay, kötülüğü önlemeye çalış ve bunları yaparken yani insanları eğitirken başına gelebilecek musibetlere karşı sabırlı ol.

Sabırlı olmak Kur'an tarafından takdir edilen bir sıfattır. Kur'anî eğitimin bir amacı da sabırlı insan yetiştirmektir. Sabırlı bireyler yetiştirebilmek için eğitimcilerin de sabırlı olması gerekir. Kur'an'da hikmet sahibi bir eğitimci olarak nazara verilen Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı ve Kur'an'da zikredilerek örnek almamız için bize ulaştırılan nasihatlerden birinin de sabır olması, sabırlı olmanın önemine bir işarettir. Binaenaleyh eğitimci konumundaki kişilerin sahip olması gereken niteliklerden biri de sabırlı olmaktır.⁴ Eğitimcilerin sabırlı olması eğitim öğretim faaliyetlerinin verimini arttıracak muhakkaktır.

5.1.4. Güzel Ahlâk

Ahlâk Arapça "hulk" veya "huluk" kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı; seciye, huy, tabiat demektir.⁵ Terim olarak ise insan nefsine yerleşen bir meleke sayesinde fikri bir zorlamaya ihtiyaç göstermeden ortaya çıkan fikir ve davranışları ifade eder.⁶

¹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.199.

² Öğretmenin Sabırlı Olmasının Önemi "Öğretmenin Nitelikleri Açısından Sûrenin Tahlili" ölümünde işlenmiştir.

³ Lokman, 31/17.

⁴ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56.

⁵ İsfahânî, a.g.e., "ha-la-ka" md.

⁶ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.145.

Sûrenin amaçlarından biri olarak saydığımız “Sâlih insan” olma yolunda güzel ahlâklı olmak çok önemli bir husustur. Bu hususun Kur’an’ın genelinde ve Peygamber (s.a.s.)’in de hadislerinde vurgulandığını görmekteyiz. Örneğin yüce Allah insanların örnek almasını tembih ettiği¹ Hz. Muhammed (s.a.s.)’in ahlâkını *وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ* “Ve sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!”² diyerek methetmiştir. Peygamber (s.a.s.) efendimizin “Mü’minlerin iman bakımından en iyi olanları ahlâken en iyi olanıdır.”³, “Kişi güzel ahlâkı sayesinde gece ibadet eden gündüz oruç tutan kimselerin derecesine ulaşabilir.”⁴, “Gerçek Müslüman olmak demek; güzel ahlâklı olmak demektir.”⁵, “Mîzana konan ameller arasında güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiç bir şey yoktur. İnsan güzel ahlâkı sayesinde, oruç tutup namaz kılan kimseler derecesine yükselir.”⁶ v.b. hadisleri ahlâkın önemine işaretler.

Lokman sûresine baktığımızda Hz. Lokmanın oğluna öğütleriyle ilgili kısımda özellikle ahlâkın vurgulandığını görmekteyiz. Hz. Lokman oğluna tevhidî ve ibadeti tavsiye ettikten sonra kibirlenmeme, çalımlı yürümeme, bağıra çağıra konuşmama gibi bazı ahlâkî öğütler vererek⁷ oğluna insanlarla güzel geçinebilmesi için iyi ahlâklı olmasını istemiştir.

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için de iyi ahlâklı olması gerekir. Bilhassa eğitimcilerin bu konuda daha dikkatli olmaları gerekir.⁸ Zira eğitimden en üst düzeyde verim almak buna bağlıdır. Mevdudî *وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ* “Ve sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!”⁹ ayetini tefsir ederken “Hz. Muhammed (s.a.s.)’in insanları hidayete götürebilmek için bütün bu eziyetlere katlanması onun yüksek bir ahlâk üzere olmasındandır. Aksi takdirde, zayıf ahlâklı olan bir insan bunlara tahammül edemezdi.”¹⁰ yorumunu yapması eğitimcilerin güzel ahlâka sahip olmasının gereğini gösterir. Binaenaleyh insan daha iyi bir eğitimci ve -sûrenin

¹ Ahzab, 33/21.

² Kalem, 68/4.

³ Tirmizî, Radâ, 11.

⁴ Ebu Davud, Edep, 7.

⁵ Müslim, Birr, 14.

⁶ Tirmizî, Birr, 62.

⁷ Lokman, 31/18, 19.

⁸ S. Ünal, S. Ada, Öğretmenlik Mesleğine Giriş., s.56.

⁹ Kalem, 68/4.

¹⁰ Mevdudî, Tefhimu’l-Kur’an., Kalem, 68/4. tefsiri.

amaçlarından biri olan- sâlih insan konumuna gelmek istiyorsa diğer insanları incitecek kalp kırıcı, üzücü davranışlardan uzak durması yani iyi ahlâklı olması gerekir.

5.1.5. İyiliğe ve Kötülüğe Karşı Duyarlılık

Sâlih insanın taşıması gereken diğer bir özellik de toplumun içinde bulunduğu duruma karşı duyarlı olması ve buna bağlı olarak da iyiliği yayıp kötülükten sakındırmaya çalışmasıdır. “Emr-i bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münker” -iyiyi, doğruyu ve güzeli tavsiye edip kötülükten sakındırma- hem ferdî hem de ictimâî yönü olan bir vazifedir. Bir toplumda huzur ve güvenin tam manâsıyla tesisi ve toplumun ahlâkî açıdan terakkîsi bu vazifenin hakkıyla ifâ edilmesiyle çok yakından alâkalıdır. Zira bu vazifenin yerine getirilmediği toplumlarda ahlâkî çöküntünün yaşanması kaçınılmazdır. Vurdumduymazlığın ve nemelazımcılığın kol gezdiği ve bunun neticesinde cehaletin arttığı fesâdın yayıldığı bir toplumda iyiliği yayıp kötülüğü önlemeye çalışmak ancak sâlih insanların yapabileceği bir iştir.¹

İyiliği yayıp kötülüklerden sakındırmak, Kur’an’da üzerinde önemle durulan bir vazifedir. Buna örnek olarak şu ayetler verilebilir: وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Ey müminler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte selâmet ve felahı bulanlar bunlar olacaklardır.”² كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ بِاللَّهِ “Ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyiliği yayar, kötülüğü önlersiniz, çünkü Allah’a inanırsınız.”³ وَاللَّيْوْمَ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ “Bunlar Allah’ı ve âhireti tasdik eder, iyiliği yayar, kötülükleri önler ve hayırlı işlere yarışarcasına koşarlar. İşte onlar sâlihlerdendirler.”⁴ الرَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّكَعُونَ “O tövbe edenler, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah’ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah’ın

¹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.80.

² Âl-i İmran, 3/104.

³ Âl-i İmran, 3/110.

⁴ Âl-i İmran, 3/114.

hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu? İşte o müminleri müjdele!”¹, الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ “Onlar öyle mükemmel insanlardır ki şayet kendilerine dünyada hâkimiyet nasip edersek namazlarını hakkıyla ifâ eder, zekâtlarını verir, iyi ve meşrû olanı yayar, kötülüğü önlerler. Bütün işlerin âkıbeti elbette Allah’a aittir.”² Bu ayetlerden genel anlamda şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Her toplumda insanları iyiye çağırın ve kötülüklerden sakındıran bir “eğitim ordusu” bulunmalıdır. Bireysel ve toplumsal kurtuluş ancak bununla mümkündür.³
- Müslümanlar “en hayırlı topluluk” olarak anılmışlardır. Bu basit bir nitelendirme değildir. Müslümanları bu mertebeye getiren şey ise iyiliği “emredip kötülükten sakındırma” olarak belirtilmiştir.⁴ Böyle bir görevi yapmanın insanı en hayırlı topluluğa dâhil etmesi bu görevin önemine işarettir.
- “Sâlihlerden” olabilmenin şartlarından biri de iyilikleri yayıp kötülükleri önlemeye çalışmaktır.⁵
- Allah müminlerin kötülüklerle ilgisiz kalamayacaklarını, iyiliği emredip kötülükle mücadele etmeleri gerektiğini emretmekte ve bunu yapanları da öne çıkararak onları müjdelemektedir.⁶
- Müslümanın imkân bulduğunda ilk yapacağı/yapması gereken şeylerden biri de iyiliği yayma ve kötülüğü önlemeye çalışmaktır.

¹ Tevbe, 9/112.

² Hac, 22/41.

³ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 4/285-291.

⁴ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 4/305-308.

⁵ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 4/320-323.

⁶ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri, 8/357-361.

- “İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar.” ifadesi müslümanların iktidara geldiğinde toplumu kendi başına bırakmayıp, sosyal kontrollerini yaparak nemelazımcılığa yer vermemeleri gerektiğine işaretir. Mazlumken toplumdaki kötülükleri görüp, onların neden ıslah edilmediğini söylerken, kendisi iktidara geçtiğinde kötülüklerle karşı kayıtsız kalmazlar. Kötülüklerle hukukî müdahaleden evvel, eğitim müdahalesi yaparak düzelmesi için çalışır. İktidar sahibi mümin bilir ki, hapishanelerin dolup taşmasının ana sebeplerinden biri ve en önde geleni eğitimsizliktir. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak da eğitimi ifade etmektedir.¹

Aynı konuya Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de “Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin ki bu da imanın en zayıf mertebesidir.”², “Ey mü'minler, yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabul olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'ruf'u) emir ve kötülükten de men ediniz.”³ hadisleriyle meselenin ehemmiyetini belirtmiştir. Son hadisten de anlaşıldığı üzere emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l'münker zamanında yapılmadığı takdirde cemiyetin mâruz kalacağı ızdırabın telâfisi çok zordur⁴

Lokman sûresine bu açıdan bakıldığında aynı hususun yüce Allah tarafından, Hz. Lokman'ın diliyle vurgulandığını görmekteyiz. Hz. Lokman oğluna nasihat ederken يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ “Namazı hakkıyla ifâ et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış, ve başına gelen sıkıntılara sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir.”⁵ diyerek iyiliği yayıp kötülüğü önlemeye çalışmanın önemini vurgulamış ve bu işin, uğrunda “azimli ve kararlı” olunmaya değer bir iş olduğunu ifade etmiştir. Zira bu, bir anlamda bâtil karşısında hakkı savunmak için resul ve nebilerin gönderildikleri ilahî maksadı

¹ B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 13/93-106.

² Müslim, İman, 78.

³ Müslim, İman, 80.

⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İstanbul ts., 2/376-377.

⁵ Lokman, 31/17.

sembolize etmektedir.¹ Bu ilahi maksadı da ancak “sâlih insanlar” gerçekleştirmeye çalışır.

5.2. Mutlu Kılma

İncelemekte olduğumuz Lokman sûresi örneğinde olduğu gibi Kur’anî eğitimin de amacı “sâlih insan” yetiştirmektir. İnsanı sâlih hale getirmekten de amaç ona dünya ve ahiret saâdetini kazandırmaktır.²

Sâlih insan hem dünya hem de ahiret saâdetini elde eder. Dünya saâdetine erişir, zira o, iman etmenin lezzetini kalbinde tatmış ve iç huzuru elde etmiştir. Dünyada ızdırıp ve yokluk içinde yaşasa da o, bunun imtihan olduğunu bilir; sabreder ve öbür dünyada elde edeceği mükâfatla teselli olur. Aynı zamanda o, çok geniş maddi imkânlara sahip olsa da bunlar yüzünden yoldan sapmaz, bilakis o imkânlarını Allah yolunda kullanır ve böylece Allah’ın rızasını kazanmayı umarak mutlu olur.

Sâlih insan ahiret saâdetini de elde eder. Zaten amellerinin asıl karşılığını orada alacaktır. Bu durum Kur’an’ın pek çok ayetinde ifade edilmiştir. Bunlardan biri de Lokman sûresinde geçen *إِنِّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ* “İman edip, güzel ve makbul işler yapanlara naîm cennetleri vardır.”³ ayetidir.

Kur’an’daki *إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ نُزُلًا مِنْ سَمَوَاتٍ مُتَعَدَّةٍ لَهُنَّ زُجُرٌ مُنْتَهَاةٌ فِي الْأَعْلَاءِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ عَذَابَ اللَّهِ* “Rabbimiz Allah’tır” deyip sonra da istikamet üzere, doğru yolda yürüyenler yok mu, işte onların üzerine melekler inip: “Hiç endişe etmeyin, hiç üzülmeyin ve size vâd edilen cennetle sevinin!” derler. Dünya hayatında da, âhirette de biz sizin dostunuzuz. Orada sizin canınızın çektiği her şey, Gafur ve Rahîm’den (affi, merhamet ve ihsanı bol olan Allah tarafından) bir ikram olarak sizindir. Hem orada siz bütün istediklerinize kavuşacaksınız.”⁴ *إِنِّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا* “İyi bilirsiniz ki Allah’ın velîlerine korku yoktur, onlar üzüntüye de uğramazlar. Velîler o kimselerdir ki

¹ M. Demirci, Lokman Sûresi ve Ahlâkî Öğütler, s.80.

² M. Öcal, Din Eğitimi-Öğretiminde Metotlar, s.7.

³ Lokman, 31/8.

⁴ Fussilet, 41/30, 31, 32.

O'na iman edip, emirlerine aykırı hareketlerden sakınırlar. Dünya hayatında da âhirette de müjde vardır onlara. Allah'ın hükümlerinde olsun, verdiği sözlerde olsun, asla değişiklik olmaz. İşte bu müjdeler en büyük mutluluktur.¹ ayetleri “sâlihlik” mertebesine ulaşan insanların hem dünya hem de ahiret saadetini elde edeceklerini açıkça belirtmektedir. Bu ayetlere göre Sâlih amellerle “velîlik” makâmına erişenler Allah'ın dostluğunu kazandıkları için hem dünyada hem de ahirette her türlü korku ve tasadan emindirler. İşte din eğitiminin ana amaçlarından biri burada ortaya çıkmaktadır: Korkusuz ve tasasız insanlar yetiştirmek! Beyni ve gönlü ile Allah'a yakın olan, O'nun dostluğunu kazanan velîler yetiştirmek. Böylece bu kişiler dünya hayatlarında cenneti umacaklar, cehennemden de korkarak hayatlarını düzenleyeceklerdir. Zaten dinin amacı da insanları dünya ve âhirette saâdete ulaştırmak ve bunun için gerekli olan ilke ve metotları koyup hayata geçirmektir. Bu, aynı zamanda din eğitiminin “insanı dünyada mutluluğa, âhirette de saâdete ulaştırmaya yönelik çalışmalıdır” şeklindeki ilkeleri, metodları ve uygulamalarıdır. Mutluluğa ulaştırabilmek için de insanın beynini, gönlünü ve nefsinin “doyum” noktasına ulaştırmak gerekir. Eğitim ve öğretim olmadan da doyum noktasına ulaşmak mümkün değildir.²

Eğitimin gayesi açısından Lokman sûresine ve dolayısıyla da Kur'an'a baktığımızda Kur'anî eğitimin nihaî amacının insanı “sâlih insan” mertebesine yükseltip onu dünya ve ahiret saadetine erdirmek olduğunu söyleyebiliriz. الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Onlar namazı hakkıyla ifa ederler, zekâtı verirler, âhirete de tam olarak iman ederler. İşte onlardır Rab'lerinden bir hidâyet üzere olanlar ve işte onlardır felâh bulanlar!(kurtuluşa erenler)”³ ayetlerine baktığımızda “kurtuluşa erenler” ifadesi mutlak olarak geldiği için bunu hem dünyada hem de ahirette kurtuluşa ermek şeklinde anlamak mümkündür. Bundan da Kur'an'î eğitimin insanı dünyada ve ahirette kurtuluşa erdirerek mutlu etmeyi amaçladığını söylemek mümkündür. Yine cennet ve cehennemle ilgili ayetler de⁴ Kur'an'î eğitimin, insanın - her iki dünyada da- mutluluğunu amaçladığını söyleyebiliriz.

¹ Yunus, 10/62, 63, 64.

² B. Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 9/13-20.

³ Lokman, 31/4,5.

⁴ Bkz., Lokman, 31/6,7,8,21,24.

SONUÇ

Kur'an ve inanan insanın vasıfları, hidayet, dalâlet, azap, yaratılış ve evrende yer alan Allah'ın varlığına dair delillerle başlayan Lokman sûresi; tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi üç temel konu üzerinde durmaktadır. Bu temel konular aynı zamanda Kur'an'ın hemen hemen her sûresinde ele alınan temel konulardır. Bu perspektiften bakıldığı zaman Lokman sûresinin Kur'an'ın bir özeti mahiyetinde olduğu söylenebilir.

Lokman sûresi sözünü ettiğimiz bu genel görünümünün yanında bir de içerdiği ahlâkî ilkelerle ve eğitici yönüyle dikkatleri çekmektedir. Hz. Lokman'ın, oğluna yönelttiği bu nasihatler aynı zamanda her Müslüman için vazgeçilmez birer ilke hükmündedir. Bu nasihatleri kısaca beş ana başlık altında özetlemek mümkündür. Bunlar: Tevhit, ibadetleri yerine getirme, güzel ahlâklı olma, sabırlı olma ve iyiliği yayıp kötülükten sakındırmadır.

Yüce Allah, insana akıl, irade, görme, işitme vs. gibi pek çok nimetler vermiş ve buna mukâbil onu yaptıklarından sorumlu tutmuş, ona, yaptıklarının hesabının sorulacağını ve karşılığının verileceğini bildirmiştir. Ancak insanın bir rehber ihtiyacı olduğundan dolayı yüce Allah, peygamberleri aracılığı ile insanlara yapmaları ve terk etmeleri gereken şeyleri ihtiva eden mesajlarını iletmiş ve insanların Allah'a karşı ileri süreceği bir mazeret bırakmamıştır. Yüce Allah bu mesajlarla insanları eğitmeyi ve onları hem dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi murat etmiştir. Bunu Kur'an'ın genelinde görmekle beraber Lokman sûresinde de bu gayenin yoğun bir şekilde işlendiğini görmekteyiz.

Yüce Allah bu sûrede bize Hz. Lokman'ın kıssasını naklederek ibret almamızı ve Hz. Lokman'ın oğluna tavsiye ettiği hususları bizim de uygulamamızı istemiştir. Biz de bu çalışmamızda sûreyi eğitim açısından tahlil ederek sûreden çıkarılabilecek dersleri ve eğitimle ilgili ilkeleri tespit edip açıklamaya çalıştık.

Bu çalışmamızda netice olarak Allah'ın arzu ettiği kulun; şirkten uzak kalan, ana-babasına itaat ve iyilik eden, yaptığı her işin hesabını vereceğine inanarak hareket eden,

namazını hakkıyla kılip zekâtını veren, toplum içinde daima insanları iyiye, güzele sevk edip kötülüklerden alıkoyan, başına gelen her türlü bela ve musibetlere göğüs gerip sabreden, kibir, gurur ve kendini beğenmişlik gibi kötü sıfatlardan uzak kalarak davranışlarında ve sözlerinde ölçülü hareket eden bir kul olduğunu tespit ettik. Böyle bir kul olabilmek için eğitimin gerekli olduğunu ve yapılacak eğitimin veriminin yüksek olması için de eğitimcilerin ve eğitilenlerin bazı vasıflara sahip olmaları gerektiğini gördük. Ayrıca eğitim yaparken hangi metotlardan istifade edilebileceğini, bu metotlardan faydalanırken dikkat edilmesi gereken hususları tespit ettik ve bütün bunlardan şu sonuca vardık: Eğitim ciddiyet isteyen hassas bir meseledir ve bu din eğitimi olunca durum daha da hassaslaşmaktadır. Zira yanlış bir eğitim insana dünyasını kaybettirebilecekken yanlış bir din eğitimi ise kişiye hem dünyasını hem de ebedî hayatını kaybettirebilir. Binaenaleyh anne, baba, öğretmen kısaca eğitici konumundaki herkesin bu hassasiyetin farkında olması ve telafisi belki de mümkün olmayan hatalara düşmemeye dikkat etmesi gerekir. Böyle hatalara düşmemek için de eğitimi yapılacak konuyu iyi bilmenin yanında eğitim bilimini de (pedagojik formasyon) iyi bilmek ve iyi uygulamak gerekir. Yani bir eğitimci neyi; niye öğrettiğini, nasıl ve ne zaman öğreteceğini çok iyi bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekir. Bunu başarabilmek için de günümüzün eğitim bilimlerine ait bilgileri öğrenmenin yanı sıra âlemlerin Rabbi olan yüce Allah'ın Kur'an'da insanı nasıl eğittiğini yani Kur'anî eğitim metotlarını da öğrenmek gerekir. Kur'anî eğitimi anlamak için de Kur'an'ın eğitim açısından incelenmesi gerekir. Bunun yanında kendisine Kur'an'ı tebyîn görevi verilen Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu işi nasıl yaptığını, sahabeleri nasıl eğittiğini de incelemek gerekir. Zaten Kur'an'ı Hz. Peygamber (s.a.s.)'i katmadan incelemek, anlamaya çalışmak sonu akîm kalacak bir çalışma olduğu muhakkaktır.

Biz de bu çalışmamızda yukarıda bahsettiğimiz gayenin gerçekleşmesi adına katkıda bulunmak için Lokman sûresini eğitim açısından tahlil etmeye çalıştık. Bu konunun bizim çalışmamızla nihâyete ermeyeceği açıktır. Bu tür çalışmaların diğer sûrelere ve hatta tüm Kur'an'a yönelik yapılmasının faydalı ve hatta gerekli olduğu kanâatindeyiz. Bundan dolayı, araştırmacıların bu konu üzerinde araştırma ve incelemelerini bekler ve onlara başarılar dileriz.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, Keşfu'l Hafâ, Beyrut, 1982.
- ÂLÛSÎ, Ebu'l- Fadl Şehâbuddîn Mahmûd, el-Bağdadî, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm ve Sebu'l-Mesânî, Beyrut, 1980.
- ARSLAN, Ali, Büyük Kur'an Tefsîri, İstanbul, 1984.
- AY, M. Emin, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, İstanbul, 2004.
- AYDÜZ, Davut, Kısa Surelerin Tefsîri, İstanbul, 2003.
- AYHAN, Halis, Din Eğitimi ve Öğretimi, Ankara, 1985.
- BAYRAKLI, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri, İstanbul, 2003.
- , İslam'da Eğitim, İstanbul, 1997.
- el-BEYZÂVÎ, Ömer b. Muhammed, Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, Beyrut, 1996.
- BİLGİN, Beyza, Türkiyede Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ankara, 1980.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, ts.
- CANAN, İbrahim, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İstanbul, ts.
- ÇETİNER, Bedreddin, Esbâb-ı Nüzûl, İstanbul, 2002.
- DEDEHAYIR, Handan, "Öğrenmede Ateşleyici Güç: Motivasyon", *Kaynak Dergisi*, Temmuz-Aralık 2004, Sayı 20.
- DEMİRCİ, Muhsin, Lokman Suresi ve Ahlâkî Öğütler, İstanbul, 2001.
- , Kur'an'ın Temel Konuları, İstanbul, 2000.
- DODURGALI, Abdurrahman, Din Eğitiminde ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İstanbul, 1999.
- , Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul, 1998.
- DOĞAN, D.Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, 1990.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, İstanbul, 1992.
- EBU'L Alâ, Mevdudî, Tefhîmu'l-Kur'an, (çev. M. Han Kaya'nî ve diğ.) İstanbul, 1986.
- EBU'L-LEYS Semerkandî, Tefsîru'l-Kur'an, ys.,ts.
- EKİN, Yunus, "Lokman Suresi'nin Tanıtımı" makalesi, *SAÛİF Dergisi*, yıl:1, sayı:1, 1996.
- ESED, Muhammed, Kur'an Mesajı, (çev. Cahit KOYTUK, Ahmet ERTÜRK) İstanbul, 2002.
- GÜLÇÜR, M. Kazım, Kuran'da Karakter Eğitimi, İzmir, 1994.

- İSFAHÂNÎ, Râğıb, Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an, Beyrut, 1997.
- İBN-İ MÂCE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezîd, es-Sünen, İstanbul, 1992.
- el-KARADÂVÎ, Ali Muhyiddîn. "Durûsun Terbeviyyetün Min Hilâl-i Vesâyâ Lokman el-Hakîm", *el-Şarku'l-Evsat*, 30/ 04/ 2003.
- KARAMAN, H., ÇAĞRICI, M., DÖNMEZ, İ. K. ve GÜMÜŞ, S., Kur'an Yolu, Ankara, ts.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), Örnekleriyle Türkçe Sözlük, İstanbul, 2000.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1992.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillah, el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, 1998.
- KUTUB, Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'an, Beyrut, ts.
- ÖCAL, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, Ankara, 2005.
- PAZARLI, Osman, Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar, İstanbul, 1967.
- RÂZÎ, Fahrüddin, Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut, ts.
- SABÛNÎ, Muhammed Ali, Safvetu't-Tefâsîr, Beyrut, ts.
- SELÇUK, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Ankara 2005
- SÖNMEZ, Veysel, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Ankara, 2004.
- et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'an, Beyrut, ts.
- TOPÇU, Nurettin, Türkiyenin Maârif Davası, İstanbul, 1998.
- TDK (Türk Dil Kurumu), Türkçe Sözlük, Ankara, 2005.
- TDV (Türkiye Diyanet Vakfı), İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.
- TİRMİZÎ, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, es-Sünen, İstanbul, 1992.
- ÜNAL, Semra ve ADA, S., Öğretmenlik Mesleğine Giriş, İstanbul, 2004,
- YAVUZER, Haluk, Ana-Baba ve Çocuk, İstanbul, 2001,
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1992.
- YEŞİLYAPRAK, Binnur, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, 2004.
- YILDIRIM, Celal, Kaynaklarıyla İslam Fikhi, İstanbul, ts.
- YILDIRIM, Suat, Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali, İstanbul, 2002.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ömer, el-Keşşâf, Beyrut, ts.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, et-Tefsîru'l-Munîr, Beyrut, 1991.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Fatih DEDE 16 Mayıs 1983'te Mardin'de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Mardin'de tamamladıktan sonra 2004 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Halen Sakarya ili Kocaali ilçesinde öğretmen olarak görev yapmaktadır.